

שמאי רובין

תקיעה.....א

- א צורת הקול.....
 ד שינוי קול.....
 ד נשבר תקיעה אחרונה אחר שתקע השיעור.....
 ה קול אויר בלי רם.....
 ו האריך בתרועה אם צריך להאריך התקיעה כנגדה.....
 ח תקיעה גדולה.....

שברים.....ט

- ט צורת השבר.....
 יא טי-אויטו [ומנהג ירושלים].....
 יג אורך שבר לשיטת ריב"א וריב"ם.....
 טו השלמת שבר קצר ע"י הוספת שברים.....

תרועה.....טז

- טז להרבות במנינה לכתחילה.....
 טז צורת הקול.....

שברים תרועה.....יז

- יז שתי נשימות - שיעור הנשימה.....
 יח ההפסק בין שברים לתרועה בנשימה אחת.....
 יח ההפסק בין שברים לתרועה - שיטת החז"א.....
 כא באיזה סדר לעשות ש"ת ובאיזה נ"א ו'מנהג בריסק'.....

טעות בתקיעות האחרונות.....כב

קטן לתקוע שלא כסדר.....כב

בעל תוקע ששינה מדעת שוכרו.....כג

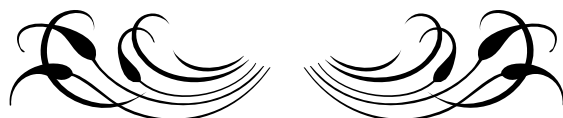
רבוי תקיעות ושיטות.....כג

כיסוי השופר בין הסדרים.....כג

אשה לברך שהחיינו ביום שני.....כד

עצות לבעלי תוקע.....כד

- כד השופר.....
 כז אופן הנכון לתקוע.....
 כח הכנה.....

תקיעה

צורת הקול

קול אף בהסוף, ומורי הגאון הגדול מצריסק מהרי"ל דיסקין זצ"ל פה היה מדקדק גדול בזה שאם היה רק איזה שנוי קול במשך התקיעה ואף בסוף היה מזה לתקוע שנית ולפעמים היו עוזרים לפניו כעשר תוקעים עד שעשו התקיעה ישרה ופשוטה לפניו עכ"ל, וכן נוהגים אצלנו לכתחילה, אבל היו קהילות שנהגו לכתחילה לעשות איזה שינוי

תקיעה קול פשוט כש"כ הרמב"ן (דרשה לר"ה בד"ה וכתוב בתוספות) כפי הגרסא מדקדוק הלשון אין ההפרש שבין השברים לתקיעה בין ארוך לקצר, אלא שזה קול פשוט סופו כתחילתו כאיש מרים קולו לשורר ולרנן, וזהו קול שבור כעין המילול עכ"ל, וכן בריטב"א (ר"ה ל"ג ע"ב) שהתקיעה קול פשוט בלא שצירה.

בס' שאלת שלמה (ח"ב תשובה נ"ה) מנהג אשכנז בזה"ק ובירוש' הוא שאין עושים בתקיעה שום שינוי בסוף הקול רק מפסיקין את הקול, וטעמם כי התקיעה כריכה שתהא פשוטה כולה בלי שום שינוי

מרכלי (משנת תרצ"ז סי' נ"ב) שהיה ג"כ באונגרין כ' כי תקיעות תלי' בכמה הלכות כו' ובפרט בתקיעה פשוטה ראיתי כמה חוקעי' בהתחלה בקול נמוך ולבסוף מגביה הקול ועי"כ כמעט הוה כשברים ארוכים, וכן הראה לנו מ"ו הגאון הצדיק אב"ד דק"ק יאהאני זצ"ל לתקוע רק פשוטה ממך למשך מתחילה עד סוף עכ"ל, ואולי היה שינוי מנהג בזה בתוך אונגרין, הגם שקצת מוזר שבמקום התל תלפיות לא ידעו מתקיעה ישרה כלל.

בספר דברי פינחס (סי' מ"ג אות ד') ולענין מנהג בעלזא שתוקעים התקיעה עם תנועה בסופה, הביא בקובץ אור הפזון גליון ד' עמ' י"ח שמנהג רבנו"ק שלא לסיים את קול התקיעה ביושר אלא בקול עולה למעלה וכן הורה כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א לבעל החוקע בסדר דמעומד בשם כ"ק מרן מהר"א זצ"ל שמקובל בשם המהר"ל שיש לתקוע כן, ובספר אורח שלום ח"א עמ' ע"ח וזכרנו לחיים עמ' מ"ו הביאו כי הרה"ק רבי שלום מקאמינקא זצ"ל היבל לתקוע כך מרבו כ"ק מרן מהר"ש מצעלזא זצ"ל היינו תחלה בקול פשוט ונמוך ואח"כ בקול גבוה וחזק, וכן המנהג בצאצוב עד היום ע"כ, ושמעתי שכן נוהגים חסידי לאנז.

ובשו"ע המקור (סי' ק"י, עיני יצחק ל') שמסורת התקיעה המקובלת בתיומן לעשות בסופה קול סיום (על ידי נשיפת אויר בחוזק) ולא להפסיקה בפתע פתאום, ואינם חוששים שזה נחשב שבר כי ניכר בבירור שזו אינה אלא לורת ודרך הסיום, ולדבריו זהו כוונת ספר המנהיג בתמונות ומוצא להלן, ושמעתי שגם בהולנד נהגו כן, וכן מבואר בספר דברי פינחס (בהמשך קטע הקודם) ובהליכות שלמה ח"ב פ"ב אות ט' הביא מלקט יושר עמ' קצ"ה להתחיל דוקא בקול רם ולא בקול נמוך כדי שישמעו תחלת התקיעה אבל מלבד שאין לחוש לזה קי"ל ברה"ק כ"ז ע"ב ושו"ע סי' תקפ"ו ס"ו כל הקולות כשרים בשופר ואינו דומה לקול שמורכב ממנה קולות כמו תרועה אלא הכוונה לקול תקיעה שבסיומו לא תוקעים אותו ביושר אלא הולך וחזק למעלה, ולפני כמה שנים מלאכי בפרוטוקולים הישנים דק"ק אמשטרדם הגמלאים בכת"י בארכיון העיר שכן הי' המנהג שם על פי תקנת הגאון המעשה רוקח זצ"ל וכך נהגו המקפידים עד היום ע"כ.

בספר המנהיג (מסה"ק ח"א עמ' ש"כ) יש קוים לדוגמת הקולות שאינם ישרים לגמרי אלא כזה ק"ק [ש] ק"ק [ש] ק"ק [ש] ק"ק, ויש עוד כת"י שהקוים לתקיעה אינם ישרים וראיתי שכן הוא בר' סעדיה גאון בציור התקיעות מזויר עיגול עבה בתחילתו ובסוף כל תקיעה, ובכת"י ספרדי משנת רע"ח התקיעות עם עיקומים בולטים בתחילתן, ואמנם ידוע שתמונת הס החלק שכת"י הכי עלולה להשתבש, בפרט בדבר כמו

ובנסיון שעשיתי תקעתי בחמש שופרות בלי להכניס אויר לריאה כלל אלא במה שנמצא בו באופן טבעי וברוב פעמים הצלחתי לתקוע כ"י שניות ויותר, והתקיעה הקצרה ביותר היתה י"ב שניות שהוא פי שנים מהשיעור הכי גדול שראיתי שניתן לתקיעה.

⁷ אמנם יש שם עיגול גם בתחילתו וסופו של כל שבר ושבר, ואם אפשר לדייק שהעיגול מרמז על שינוי קול בתחילתו וסוף תקיעה צ"ל שכן הוא בתחילתו וסופו של כל שבר ושבר, ולא שמענו נוהגים כן [אם כי בשו"ע המקוצר, הלי' תקיעת שופר, הערה ל', בד"ה ומסורת שרבים עושים בסוף כל שבר ושבר אבל לא שמענו על תחילת השבר כלל], וגם קשה קצת לדמיון שעשו כן שהרי כל שבר אינו אלא כג' כוחות ולפי הציור שיש שינוי קטן בתחילה וסוף ושבר ארוך יותר ביניהם יוצא ששבר גדול יותר, ואינו דומה למקומות שתוקעים טרארטו שאצלם יש בכל שבר ג' קולות שוים שלא כמו בתמונת רס"ג.

⁷ זה שהעיד על זה כתב שיש צילום בסוף תנך קורן, לא ראיתי שם שום צילום, אבל בא לידי ב' כת"י ספרדיות ומובאים בהערה ס.

קול" בתקיעה כשי"ת.

קהילות אשכנז נוהגים לעשות שבר קל בתחילת התקיעה לכתחילה והגדרת לוח ירושתנו: תחילת התקיעה כלליל רגיל, ומיד יורד החוקע לכליל נמוך יותר ותיכף עולה חזרה לכליל הראשון וממשיך בו עד סוף התקיעה שמסתיימת בהתחזקות קצרה של הנשיפה (שנשמע כלליל עולה), והוזכר בלקט יושר⁷ טוב לעשות שבר קצת בהתחלות התקיעה עכ"ל, והמנהג הוא חידוש במיוחד לקהילות אשכנז שלפי מנהגם אין חילוק בין תקיעה שברים ותרועה אלא בצורת הקול אבל שלשון הס קול אחד ארוך, וע"כ נקטו ששבר קל לא מקרי שבר כלל.

בחבורת תל תלפיות (חשון תרפ"ה, עמ' י"ז) הזכיר שבמדינתם [אונגרין] תחילת התקיעה משונה מסופה, ות"ח בעל חוקע היה במדינה אחרת [רוסין] ושמע שתוקעים פשוטה בלי שום שינוי ותקע כן [שעדיפה כי הפשוטה שתקעו עד אז לשני קולות נחלקה ואין זה פשוטה], והרגישו השומעים מיד שאין זה כמנהגם, אמנם בלבושי

⁸ היה ראוי לדקדק אם עושים שינוי צליל או רק שינוי בחוזק הקול, והגם שאלו המקפידים על קול אחיד משתדלים שלא יהיה שינוי חוזק ג"כ אבל בכל זאת עדיף טפי שנשמע יותר כקול אחד, אבל באופן מעשי קשה מאד להקפיד לשנות חוזק הקול בלי לשנות הצליל ולא מסתבר ששינוי רק חוזק הקול בלבד.

⁹ אני שאלתי פעם למו"ז הגאון רא"י זלזניק זצ"ל על זה ואמר לי שכמדומה לו הלקט יושר אינו ספר מוסמך ואינו נכון לעשות כן אלא לעשות הכי ישר שאפשר, ויעו' בקובץ צהר ח"א שמפקק מאד בהלקט יושר שיש בו זיופים מאוחרות, ואולם שמעתי מאבי מורי שליט"א ששתיים מהדוגמאות שהביא של דברים בלקט יושר שלא נמצאו באחד מהראשונים באמת נמצאים בדברי הראשונים, וגם כותב המאמר בצהר הסתייג קצת מדבריו (וכר' עמ' תקטו-תקטז) עי"ה, והכתי"י נבדק ע"י גדולי החוקרים, ראה בהקדמה של ר' פריימן ובהקדמה למהדורת מכון ירושלים, הרב י"מ פלס שליט"א שהוא מומחה גדול מאד לספרי וכת"י חכמי אשכנז אמר שהדברים בטלים ממש, ואין שום מקום לפיקוק כלל וגם בשו"ת פאת שדך לגרש"ד מונק זצ"ל- (סי' ד') כי דלא מסתברא שנודיף או שנתערבו בו זיופים, מ"מ לא היה מגדולי תלמידי התה"ד, וספרו לא קיבל אחיזה אצל הפוסקים ולא היה ידוע, שלא כמו מנהגי מהרי"ל, עד שנתגלה בספריה לפי כמאה שנים, [ואפילו על מנהגי מהרי"ל ערער עליו בנו של מהרי"ל שיש בו טעויות ואינו מדוקדק, וראה מאמרו של הרי"ף (ישורון), קובץ כ' שיישב כמה מההשגות אבל נאלץ להודות שהיו השגות נכונות, אבל עכ"פ באופן כללי קבלו הפוסקים שיש ללמוד ממנהגי מהרי"ל וזה מקור לכמה הנהגות שלנו]. יכול להיות שזה היה במקרה אבל יתכן גם שלא ראו בני דורו שזה ראוי לאימוץ ולא העתיקו אותו בכוונה. לא צריך להאשים המחבר בזיוף בודון כדי שלא לסמוך לגמרי על פסקיו. יש מספיק מקרים שאומרים פוסקים בשם פוסקי זמנינו שנתבררם אח"כ שלא הבינו השומעים דבריו, גם לצד היותר טוב שלא היה ספרו מפורסם במקרה ושלא בכוונה מ"מ קשה ליתן אימון מוחלט בספר כזה, הגם שראוי להתייחס לדבריו, [מאידך גיסא גם אם נאמר שהוא מזויף ממש הספר נדפס בשנת תרס"ג וכנראה המו"ל לא זייף הכתי"י ואם מזויף הוא הו' זיוף ישן ולכאורה עכ"פ יש בזה להעיד על מנהג מקום הזיפן].

⁹ וע"ש שביאר מנהגם שהשינוי קול בא ממה שנתרוקן הראיות במשך התקיעה, וכי שס"ל שהכי עדיף טפי שעושים תקיעה שלימה שתוקעים בכל האויר שבריא, משא"כ למנהג רוסי ע"כ מספיקים הקול באמצע לפני שבא לידי שינוי והו' שבר, [הגם שהודה שכשר בתחילתו]. וצ"ע שהרי בעל תוקע טוב יכול לתקוע בקל עשרים שניות ויותר ויש שיכולים לתקוע דקה שלימה, ולא מסתבר שנהגו להאריך בתקיעה כ"כ, ואולי לא מלאו הראיות כ"כ ולא הספיק אלא לתקיעה קצרה, אבל כ' שם האדם שואף האויר אל תוכו וממלא ריאה שלו רוח,

שאינו כוונת המאירי שדוקא יא שינוי קול מתחילתה לסופה, וז"ל וא"כ מה שאמרו בדבריהם בסוף ראש השנה תקע והריע ותקע בנשימה אחת לא יאכל כמאלו, ופי' הדברית' שהתקיעות והתרועות כל חדא וחדא לחודה קיימא והם טעונות הפסק שאין מניין תקיעות אלא בהפסק ואם תקע והריע ותקע בנשימה אחת אע"פ שיש שינוי קול ביניהם מ"מ קול אחד הם ואין שלש בעינינו, וכמו שאמרו תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת, ואם תאמר התם הוא שאין שינוי בתנועת הקול וכלה בתנועת תקיעה אחת אלא שהאריך בה כשיעור שתיים אלא תקיעה ותרועה ותקיעה הרי יא שינוי קול ביניהם מתקיעה לתרועה ומתרועה לתקיעה, הגע עצמך אם תקע שתי תקיעות אלו בנשימה אחת ר"ל אחת של סוף קשר"ק ואחת של תחלת קשר"ק אלא שכל אחת אדם מבחין בין תחלת התקיעה לסופה משך הגבחה הקול וגמיכותו מי סלקא ליה אפילו לחדא עכ"ל, והיינו שמדמה תשר"ת בנשימה אחת לשתי תקיעות בנשימה אחת ופוסל שניהם שלא כהרמב"ן הג"ל, שס"ל שאריך להפסיק ביניהם דוקא כש"כ להדיא וע"ש שצא להוכיח זה מתקע ומשך בשניה כשתים, ובזה הוקשה שאינו דומה כיון שאין שינוי קול בד' תקיעות מאש"כ בין תקיעה לשניים, ותיירץ דאפשר לעשות שינוי קול בין תקיעה אחת להשנייה ע"י הגבחה הקול וגמיכותו, ולא שבתקיעה יא שינוי קול בדוקא, ואם לא נאמר כן אינו מובן כלל מה הוקשה ליה בתחילה הרי התיירץ פשוט עד שאין מקום להסתפק בזה, וכן מבואר מקושיא להדיא וז"ל ואם תאמר התם הוא שאין שינוי בתנועת הקול וכלה בתנועת תקיעה אחת אלא שהאריך בה כשיעור שתיים, אלא תקיעה ותרועה ותקיעה הרי יא שינוי קול ביניהם כו', וגם לשון הגע עצמך כו' משמע שאין זה בכל ד' תקיעות אלא שיש אופן שאפשר להבחין בין ד' תקיעות, נמצא שלכל היותר יא ראייה מהמאירי ששינוי קול אינו פוסל ולא שיש להקפיד לעשות שינוי קול, אלא שיתכן שהשינוי הוא באופן שלא נחשב שינוי ממש וע"י להלן בענין שינוי קול.

עוד הביאו מש"כ הב"ח (או"ח תק"י) "נוהגין התוקעין בגמר התקיעה כו' להפסיק בקול ארוך קצת" דהיינו שינוי ניגון בסוף התקיעה, אצל באמת הב"ח כ' שנוהגין התוקעין בגמר התקיעה וגמר השניים וגמר התרועה להפסיק בקול ארוך קצת עכ"ל, משמע שנהגו לסיים כל הקולות כך ולא רק תקיעה וא"ל להביא זה כסמך למנהג לעשות קול סיום לתקיעה, וגם משמע מהב"ח שאין ענין לעשות כן דוקא אלא שכן נהגו, ומצינו בפוסקים שדנו במנהג זה ויש שכתבו שהוא טעות ואין לעשות כן ויש שהלדיקו אותו שיואל, לא מצינו מי שכתב שכן צריך לנהוג לכתחילה.

באשל אברהם (מה"ת ס"י תק"צ) שמעתי כעת בשם הגאון מורי חמי

תקיעות שכל מעתיק חשב שהבין התקיעות ואייר כפי התקיעות שלו, ואם כמה כח"י של ספר וכולם האויר בדיוק אותו דבר היה אפשר לקבוע שזה מה שאייר המחבר, אבל לא ידוע לי שנמצא דבר זה, וקשה לקבוע זה ע"י כח"י בודד.

אד השווה של כל אלו המקומות שעשו שינוי קול בתקיעה שעיקר קול התקיעה שווה אלא שעושים קול התחלת או קול סיום ויש מקומות שעשו גם קול התחלה וגם קול סיום כגון ק"ה פרנקפורט, ויש להעיר מהגמרא ב"ר"ה (כ"ז ע"ב) תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין בידו אלא אחת, וברמב"ן שם והא דקתני תקע בראשונה כו' ועוד איכא למימר לפי שאין שיעור לתקיעות למעלה ואם רצה להאריך מאריך, אם האריך בה כשתים פשיטא שלא עלתה לו לשתיים שעדיין מדין התקיעה הראשונה היא ואחת היא שהרי אין לה שיעור למעלה, ומשו"ה קתני תקע בראשונה שהיא תקיעה שבתחלת הסיומן והאריך (בה) (ובשניה) כשתים בראשונה [סד"א] הרי אלו כאלו הפסיק ותקע שתיים שהרי השניה ניכרת כאן קמ"ל עכ"ל, ולפי המנהג שעושים קול התחלה או קול סיום למה לי תקיעה ראשונה להכירה שרצה לחלק תקיעה השני' לשתיים הרי ניכר מקול הסיום שנגמר תקיעה הראשונה ומתחיל תקיעה השני', ועכ"ל דמה שהאריך בשניה כשתים מיירי כשלא עשה קול התחלה או סיום באמצע אלא עשה הכל בלי שינוי קול ביניהם, ואם היה עושה קול סיום באמצע היה מהגי לחלק התקיעות לשנים, וכמבואר ברמב"ן שם בהמשך, וז"ל והוי יודע שמה ששינוי אין בידו אלא אחת דוקא בתקיעה ותקיעה, לפי שכיון שאין לה שיעור למעלה עדיין תקיעה אחת היא כו' אבל תקע והריע בבת אחת יא ועולות לו לתקיעה ותרועה לפי ששני קול התרועה או התקיעה הוא ראש לא ולא מיקריא תחילה בלא סוף וסוף בלא תחילה, ולמדתי מן הירושלמי דגרסינן התם ב' דלקמן אמרן בנפיחה אחת אשכח תנוי תנא אמר בנפיחה אחת יא והתנינן סדר תקיעות שלש של שלש שלש, שלא יפחות פ' כיון דקתני של שלש אלא מופסקת בעיני דאלו בנפיחה אחת אינו שלש, ומפרקינן שלא יפחות לא בזה משנתנו אלא לומר שלא יפחות משלש אלא יתקע פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה אבל אם תקעו בנשימה אחת יא שהרי לא פחת, וקול תקיעה משונה מקול תרועה וניכר הוא שהן שלש כו' עכ"ל ויעו"ש, ואם עושים קול התחלה או סיום יא שינוי קול בין תקיעה לתקיעה וכשר כמו בתקע והריע הנפיחה אחת ודברי הרמב"ן הובא בכמה ראשונים וגם בתוס' הרא"ש שם שהיה מאשכנזי ובודאי היכר תקיעה אשכנזי ואף אחד לא העיר מזה כלום, ולא הו"ל לכולם לסתום בזה דמיירי בתקיעה שלא כהמנהג, ומאוחזו דיוק נראה שגם בזמן הגמ' לא נהגו כן, ולכ"פ מבואר שאין צד לפסול תקיעה ישרה ממש שהרי עכ"פ אחת יא לו, ודוחק לומר שזה גופא הטעם שאין בידו אלא אחת ומה שאמרו בגמ' שאריך תחילת תקיעה וסוף תקיעה היינו קול סיום וקול ההתחלה שזה נגד פשטות דברי הגמ' וראשונים וז"ע אם יא מקום לקיימו כלל, ועד שחילק הרמב"ן בין שתי תקיעות לתקיעה ותרועה הו"ל לחלק בין תקיעה שלא עשה זו שינוי קול לתקיעה שיש זו קול סיום באמצע.

יש שהביאו עוד מש"כ המאירי (מגן אבות ב') אדם מבחין בין תחלת התקיעה לסופה, מתוך הגבחה הקול וגמיכותו עכ"ל, אבל נראה

להתייחס למה שכל בר דעת יכול לראות בעצמו שאין בו כלום, ומי שכן יתעקש לומר שהוא מקור לתקיעה זו לא יקבל שום דיחוי על טענתו.

¹ יש גרסא במאירי מי סלקא ליה אפילו אחת, ולכאורה לפ"ז אין ראייה אפילו להכשיר ואדרבה מבואר שם ששינוי פוסל התקיעה, אבל נראה שלגרסא זו שהפסול הוא מחמת שתחילת התקיעה אין לו סוף והסוף אין לו תחילה, שלדעת המאירי צריך להפסיק ביניהם ממש כדי להפרידם ובזה שהפרידם ע"י שינוי קול ולא ע"י הפסק ממש נמצא שיש ב' תקיעות שחסרים תחילה או סוף, וא"א לומר שהפסול הוא מחמת שינוי הקול שא"כ לא הביא המאירי ראייה לדבריו שבלי שינוי קול אין מפריד ביניהם כמו בתשר"ת ובשינוי קול פסול מטעם אחר.

¹ יש שדחקו בכל מאדם לבסס מנהג אשכנזי ולא נתקרב דעתם עד שקבעו שהמנהג ברוב עדות ישראל היה לעשות תקיעה עם שינוי בניגון לכתחילה ומהר"ל דיסקין חידש להקפיד שלא יהיה שינוי, מה שלא היה לפניו, ואחריו נמשכו רוב בני ליטא בארץ ישראל [כנראה אינם יודעים שכן נוהגים גם בחו"ל ולא דוקא בני ליטא], ולא התייחסתי אלא למה שנראה מקופיא כראיה לדבריהם [הגם שברובם הוא משום שהם ציטטו הדברים באופן חלקי וחוצ' מההקשר] אבל לא ראיתי ענין

לא כתב זה בספר לרבים אלא במנהגי הקהילה שנכתב לבני הקהילה, ולכל היותר יש מזה ראייה שלא פסל הקול והנוהגים כן יש להם להמשיך במנהגם, אבל לא מצינו בשום ספר ידוע הנכתב לרבים שיש ענין לעשות כן לכתחילה, גם לא בספרי הלכה שנכתבו על מחברים שהיה זה מנהג מקומם, והדבר אומר דורשני.

ועכ"פ נראה שאין חולק על זה שתקיעה הוא קול פשוט דא"כ היה צריך להיות מוזכר בשום מקום, ולכו"ע יוצאים בתקיעה ישראל לגמרי, רק אלו שעשו שינוי קל נקטו שעדיין מקרי ישר, ומה שנהגו לעשות איזה שינוי קל אינו אלא סלסול בעלמא אבל בודאי מודים שיוצאים בתקיעתנו, וכן מבואר במש"כ דכ"ה ז' השווה, וכן מורה לשון הלקט יושר טוב לעשות שצר, וממילא נראה שאין ענין להדר לשמוע תקיעות ספר המנהג וכן מי שנוהג כמנהג אשכנז או תימן ושמוע תקיעות ישראל לגמרי שאין לו ענין לשמוע עוד פעם תקיעות כמנהגו שבודאי ילא כבר גם למנהגו.

שינוי קול

שמעתי מדודי הג"ר זלמן גודמאן שליט"א שקיבל ממו"ז הגר"א זלנציק ז"ל שהשיעור להקפיד עליו הוא שינוי חד, ושמועתי מהר' מרדכי לאמעט שליט"א הבעל תוקע בישיבת דריסק שהקבלה אצלם דכל זמן שלא נשמע כשתי קולות הרי זה כשרה. והנה הריטב"א (רי"ה דף ל"ג:) כ' וז"ל וכי אמרינן שצריך הפסקה דוקא בין ד' תקיעות לפי שקולותיהן שוין, אבל תקיעה ותרועה אע"פ שלא הפסיק ביניהם כלל ילא ששינוי הקול זהו הפסקתו, ובתקיעות נמי אם הפסיק ביניהן דוקא כלל בענין שנראות שתיים אע"פ שלא הפסיק בנשימה ילא עכ"ל, ומבואר בזה ששינוי בתקיעה באופן שנראית כשתיים הוא קול אחר, וא"כ זה בודאי פוסל באמצע תקיעה, אבל לא מבואר להדיא בדבריו הדין בשינוי קול כשלא נראית כשתיים ואם כי סתימת דבריו משמע ששינוי קול בתקיעה אינו פוסל אע"פ שלא נראית כשתיים אלא שנחשב אז רק כתקיעה אחת ולא שתיים, אבל בקל יש לדחות שלא בא בזה אלא לומר היאך אפשר לעשות ד' תקיעות בנשימה אחת ואינו מדבר בכשרות תקיעה שיש בו איזה שינוי.

בחי' רא"מ על הסמ"ג (הל' שופר בד"ה ומנין שפשוטה כו') כ' ומה שפירשו התקיעה קול פשוט ולא מין אחר משאר מיני הקולות הוא מפני שהוא הפשוט שכללם שאינו מחובר מקולות הרבה אלא קול אחד בלבד הוא אבל שאר כל המינים כל אחד מהם מורכב מקולות רבים עכ"ל, וגם זה סמך לקבלה הג"ל.

וגם יש להסתפק בזה לדעת הרמב"ן (מוצא להלן) שהחילוק בין תקיעה ותרועה הוא בצורת הקול, וא"כ אולי גם שינוי שאינו נראית כשתיים פסול שהיו קול אחר.

זללה"ה שהיה מהדר אודות קול תקיעה שיש בו כשני קולות שהיה קול השני ארוך ומשוקד, והבנתי כעת שיש לכך סמך למה שאמרנו חז"ל (ראש השנה ל"ד א) אודות תשר"ת שמפסקי קולות, וכיון לרצון להיות בתקיעה כשיעור ג' טרמוטין, צריך להיות קול הארוך כשיעור סמוך להתרועה בלא הפסק קצר ביניהם, ולגבי דיעבד אולי י"ל שכל שהתקיעה אחת היא, גם שנשמעת כעין ד' קולות, אך לכתחילה הרי טוב להזהר עכ"ל, ויש שהבינו שהיה מהדר דוקא שהיה התקיעה כב' קולות, אבל נראה יותר שאדרבה היה חושש דמה שנהגו במקומו יש בו משום ד' קולות והיה מהדר שעכ"פ סמוך לתרועה יהיה כשיעור תקיעה בלי שינוי קול ובזה לא נפסל מחמת הקול הראשון שהיו קול אחר ולא שייך לקול השני שהוא התקיעה.

צ"ע בכל אלו המקומות אם היה הקפדה לעשות כן דוקא או שכן נהגו מאזיה טעם אבל לא היה להם הקפדה בזה, לא ראיתי שום מקור קדום שהקפידו כן דוקא וזאת הלקט יושר שמפסקת קצת כנ"ל בהערה ב' וכת"י בשם המעשה רוקח (המובא בד"ה ובשו"ע המקוצר) אבל למעשה המע"ק לא כ' שיש לעשות כן דוקא אלא כתב שכן נהגו וגם

למעשה קשה ביותר לעשות קול ישר לגמרי בלי שום שינוי כלל ובד"כ יש איזה שינוי ומטעם זה גם אצלנו^ה מכשרין שינוי קל, ושאחתי מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייץ ז"ל על שינוי קול בתקיעה ואמר שלכתחילה יש לזהר שלא לשנות הקול באמצע כפי שאפשר, והבנתי ממנו שאין להקפיד על זה יותר מדאי^ה, ובהזדמנות אחרת השמעתי לו קלטת של בעל תוקע שהיה לו שייכות לבריסק ושאחתי על התקיעה של התשר"ת שלא היה ישר כ"כ והיה קצת שבור בסופו, ואמר לי שלא הלך לו וארץ לעשותו יותר ישר, אבל כשאחתי את צריך לחזור בשביל זה לא רצה לומר, ולדברי הבעל תוקע שלו ר' שד"כ הוא לא הקפיד על זה כלל.

^ה כמעט לא שמענו על מדקדקים בזה שלא יהיה שום שינוי קול כלל. אבל ידוע שהגאון רי"ז גוסטמן ז"ל היה מדקדק בזה מאד, [ואולי קיבל זה מהגר"ח זצ"ל אבל לא שמעתי ששמעו ממנו זה], ואבי מורי שליט"א היה מתפלל אצלו בארה"ב והיה רק אדם אחד שהצליח לתקוע עבורו וגם אז התקיעות דמיושב לקחו כחצי שעה עד שיצאו לשביעת רצונו, ופעם אמר להתפללים לפני ר"ה שמצד עצמו הוא אינו צריך לאף אחד אבל אם רוצים לצאת בתקיעות שופר צריכים להתפלל אצלו [והיה חידוש שהיה עניו ובד"כ לא דיבר כך ולא היה נהוג לומר קבל דעתו].

^ט ראיתי ברשימת גאון א' שהיה רגיל אצל הגרי"ז הרבה שכי' והי' מדקדק מאוד בתקיעה שיהי' פשוט גמר בלי שנוי קול באמצע כלל, ואם לא יצא חלק לגמרי הורה לחזור עכ"ל, אבל כנראה בניו ושאר תלמידיו של הגרי"ז לא הבינו כן, וידוע שהגאון הנ"ל לא היה דייקן כ"כ.

^י ראיתי בחוברת מסורה (סיון תשנ"ו עמ' מ"ט) בשם הריד"ס מבוסטן, הנה בכל מדינת רוסיה וליטא מקובל ששברים הוא שבור בכל חלק ממנו (ולא תקיעה שבורה) וכל חלק שבור טרארטו וכו', ומדכתבו התוס' שבהאריך בשבר נעשה לתקיעה מוכח דתקיעה יכולה להיות עקומה, ע"כ מהגר"ח זצ"ל ע"כ, אמנם גם לדבריו אין זה אלא לדעת התוס' אבל להרמב"ן (מובא בנשבר תקיעה אחרונה אחר שתקע השיעור) שהעיר על

נשבר תקיעה אחרונה אחר שתקע השיעור

קורה לפעמים כשעושים תקיעה שהקול נשתנה הרבה באמצע וחוששים שיאכל מכלל תקיעה וחוזרים עליו, ועלה בלבי שאם זה קרה

והשבר קטן ממנו עכ"ל, הרי שיטת הריטב"א ששינוי בקול מפסיקו ונחשב לקול אחר וע"כ אי נשבר השבר הוי יבנה, אבל הרמב"ן כ' בדרכה לראש השנה אבל כפי הגרסה מדקדוק הלשון אין ההפרש שבין השברים לתקיעה בין ארוך לקצר, אלא קזה קול פשוט סופו כתחילתו כאיש מרים קולו לשורר ולרנן, וזהו קול שבור כעין המילול כ' וע"כ ומהארכנו בשברים, אורת השבר, וע"כ הרמב"ן לא ס"ל כהריטב"א" אלא שגם קול שבור נחשב לקול אחד רק הוי מין קול אחר, וא"כ אי שבר התקיעה בסופו לא אמרינן שהשבר בסוף הוי קול אחר אלא נחשב קול אחד ולא תקיעה.

וב"ב אלו שעושים שברים כהריטב"א י"ל שלפי מה שעשו ע"כ השבר נחשב לקול אחר, וא"ע בזה.

בהתקיעה בתרא אחר שכבר עשה שיעור תקיעה אין מקום להחמיר ולחזור עליו שהרי כ' הריטב"א (ראש השנה ל"ג:) וכשעושין תקיעה ומשברין אותה בסופה אינו יפה שהרי אותו קול שעושין בסופה אינו נדון מקול התקיעה שהיא פשוטה והוא ליה שבר באפי נפשיה, והוי הפסקה, וכן קיבלנו שיטה זו מרבינו נר"ו בשם רבו, וכן נהגו כל הרבנים והגדולים עכ"ל, ולפי דבריו יולא שאי כבר עשה תקיעה בכשרות אין בכך כלום שהרי קול זה נדון כקול בפני עצמו אבל אינו פוסל התקיעה שקדמה אלא מטעם הפסק ואי כבר עשה תקיעה כשרה בתקיעה בתרא שאין חסרון הפסק אחריה אין הקול הזה מגרע כלל, וכן נראה להדיא מדבריו שהבאתי (גבי שינוי קול בד"ה ושמעתין) שהכשיר להדיא היכא שתקע כשיעור ד' תקיעות ושינה קולו באמצע באופן שגררה כשתי תקיעות, וכ' שעולה לשתי תקיעות.

שוב נחמתי שהריטב"א לשיטתו שכתב שם ואין לומר שאין הפרש בין תקיעה לשבר באריכות הקול אלא בשינוי, קזה אינו, שהתקיעה קול פשוט בלא שצירה וכן השבר בעצמו אינו נעשה לשברים שא"כ חזר יצבות, ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כדי שינוי בנגון ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יצבות לכל הפחות

^א ומש"כ הריטב"א מרבינו נר"ו בשם רבו ע"כ הכוונה לרבינו יונה.

קול אויר בלי רם

לזה מה דאיתא שם בסע' י"ב שאם תקע במקום הרחב פסול, ולא ידוע אם יש מומחים היום לתקוע במקום הרחב, אבל ע"כ יש מציאות בעולם שמישהו יכליח להוציא קול גם ממקום הרחוק, וגם בהרחיק האופר יתכן שיש אפשרות להוציא קול וא"ל להוכיח דין ע"פ מה שלא ידוע לנו.

וראיתי בספר שופרא דשופר שלא קי"ל כדברי הערוך השלחן הג"ל שהוא כנגד דברי הלבוש וסתומת דברי הפוסקים משמע דקי"ל כהלבוש, ועיקר טענתו הוא שסוד דברי העה"ס הוא שצריכים קול כש"כ להדיא, ואילו הלבוש (סי' תקפ"ו סע' ו') כ' כל הקולות כשרים בשופר כו' ללא הקפידה התורה אקול אלא אתרועה עכ"ל, ונ"ל פשוט דמש"כ הלבוש"ל ללא הקפידה התורה אקול ר"ל שלא הקפידה אחיזה קול אבל בודאי צריך קול שופר וקול לחש אינו קול שופר כלל, ודברתי עם המחבר וחזן ממשמעות הלבוש לדעתו ראה לדייק מסתימת הפוסקים שלא כתבו כהערוך השולחן, ולדעתי אדרבה מדלל כתבו להדיא שיוצאים בקול לחש משמע שאינו בכלל מה שאמרו כל הקולות כשרין, והפוסקים לא כתבו כן מרוב פשיטותו.

וכן נראה ממש"כ בשערי תשובה (תקפ"ו סע' ד') כיון שלא היו יכולים לתקוע בע"כ שהיה צריך הפסק גדול ללכת ליקח שופר אחר וכיוצא ובלא"ה היא צריכה ברכה אחרת וגם עתה שקראו ויהי נועם באמת ברכו ברכה אחרת עכ"ל ומוזכר במש"כ שם, ואם קול לחש נקרא קול שופר לא היו צריכים להביא שופר אחר ללא ימלט שלא יהיה אפשר לעשות קול לחש, וא"כ היה אסור לגרום ברכה שאינה צריכה ע"י הבאת שופר אחר, ואף אם נאמר שהיה בית הכנסת הגדול והרחוקים לא היו יכולים לשמוע קול לחש, עכ"פ הקרובים היו יכולים לשמוע והיה בזה ברכה לבטלה במה שהביאו שופר אחר, וע"כ היה פשוט לו שאינו יולא בקול לחש.

נשאלתי כשתוקעים תקיעה שניה של צבא ובתחילת התקיעה יולא אויר בלי לעשות קול ממש אלא קול אויר אם זה פוסל, ולא זכור לי שראיתי שאלה זו אבל לכאורה פשוט שאין בזה כלום שקול שופר אינו אלא כשנעשה קול ממש ולא כשקומעים רק אויר, וזה פשוט הפסוק בעומם (פ"ג ו') אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, וגם פשוט הגמ' (ר"ה דף כ"ז:) היה קולו דק או עבה או צרוד כשר שכל הקולות כשרין ע"כ ולא כתבו שגם קול אויר כשר, ועי' ביד אפרים (שו"ע תקפ"ו סע' ו') שכן דמה שהשמיט המחבר מש"כ הגור או באיזה ענין שיהיה, משום שכלל במ"ש עב מאד, ואם גם לחש בכלל אין זה בכלל עב מאד, משמע שהיה פשוט לו שלא הכשירו בכה"ג, וכן מלאתי להדיא בערוך השולחן (תקפ"ו י"ג) מיהו נ"ל דעכ"ז דווקא קול רם אבל אם הקול הוא קול לחש לא יולא ידי חובתו כו' לחש לאו קול הוא כלל ואין צעין לשמוע קול שופר וכן עיקר לשון תרועה הוא קול רם כמו יריע אף יצריח ולכן אמת שכל הקולות כשרים בשופר מיהו עכ"פ צריך קול וכללע"ד עכ"ל, ונראה פשוט דכמו שקול אויר אינו קול להבשר ה"ה שאינו קול לפסול ולא מקרי הפסק בין תרועה להתקיעה שאחריו.

ואולי יש להוכיח זה מסתימת שופר שחלוי בלאם זה מעכב התקיעה בר"ה דף כ"ז, ונתבאר בראשונים דהיינו אם נשתנה הקול ע"י זה, וזה פשוט שלא ישתנה קול לחש ע"י נקב וסתומה אלא קול רעם, ואם נאמר שיוצאים בקול לחש צ"ע למה כשרות השופר תלוי בקול הרעם, ודוחק לומר דסוף כל סוף מאחר דשייך לעשות גם קול רעם צריך שלא לעכב בכל אורת הקול שאפשר לעשות.

שוב הראוני מש"כ בפרורים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה (פרשת נצבים תשע"ה) שקידד לומר קזה בכלל כל הקולות כשרים בשופר שלא כש"כ למעלה והגלעג"ד כתבתי דמשם מובאר להיפך, ועוד הוכיח זה דהרי אמרינן בשולחן ערוך (סי' תקפ"ו סע' י"ט) דאם אין השופר בפיו, אלא מרוחק מפיו, ונפח בו ותקע בו כל התקיעה, פסול, והרי החם לעולם לא יתכן תקיעה מעליה אלא רק נפיחה, ומכל מקום אמרינן דהטעם דפסול אינו אלא מפאת דאין השופר בפיו עכ"ל, אבל באמת אפשר לתקוע בלי לגעת בפה ע"י זה ששמים האצבעות מבחוץ מסוף השופר עד הפה באופן שבין השופר לפיו ממש אין שם אלא אויר, ולכאורה הגם שבאופן מדעי האצבעות מסייעים לעשות הקול מבחינת ההלכה לולי הדין שהרחיק השופר פסול היו יולאים גם באופן זה. ואחתי"ל שהיה פסול מצד סיוע האצבעות לא ברור שמומחה גדול אינו יכול לתקוע גם כשמרוחק קצת מפיו, ודוגמא

^{יב} גם בתורה שלמה (יום תרועה הערה 4, ונדפס כבר בכמה ספרים וחבורות) כ' שהלבוש שלא כדברי העה"ש, אבל כשהעתיק לשון העה"ש העתיק חלש במקום לחש, וכל קושיותיו שם הם לפי טעותו שהעתיק מצריך קול חזק.

האריך בתרועה אם צריך להאריך התקיעה כנגדה

ויש להוכיח עוד ממס'כ התוס' שצריך להאריך בתקיעות של קשר"ק כשיעור שלשה שברים וג' יצבות עכ"ל ופשוט דבריו מראים שצא להורות למעשה, ובהמשך כ' שהתוס' שלנו מאריכו יצבות עכ"ל, ולא מסתבר שהאריכו רק יצבות של תרועה ולא של קשר"ק, וא"כ היה צריך להאריך בתקיעה של קשר"ק יותר משיעור שלשה שברים וג' יצבות כיון שלמעשה תקעו יותר מג' יצבות אע"כ אינו צריך להאריך אלא כדינו של התרועה.

ובן בחי' הרשב"ץ (בד"ה סדר תקיעות שלש) ושיעור התקיעה היא כשיעור התרועה האמצעי כו' אם של תר"ת כשיעור ג' טרימוטין עכ"ל, ובסד"ה אהקין ר' אבהו כ' להדיא יצבות אנו מוסיפין בהן יותר מג' עכ"ל, ואעפ"כ לא כ' שיש להאריך בתקיעה יותר משיעור ג' יצבות מטעם זה, ואין לומר שלא כ' אלא עיקר הדין למי שלא הוסיף יצבות כמנהגם שהרי כ' גם בהמשך ושיעור תקיעה של תר"ת כשיעור ג' יצבות ולי נראה שיש לחוש לדברי הראב"ד עכ"ל, וכ"כ בסד"ה סדר תקיעות וז"ל ואני אומר שגם יש לחוש לפירוש הראב"ד ז"ל ולהאריך בתקיע' של תר"ת ושלא לעשות' כשיעור ג' טרימוטין אלא שיעור תשעה עכ"ל, הרי שצא לכתוב הלכה למעשה וכ' שיש לחוש להראב"ד ולא לעשות רק כג' טרימוטין ומבואר בזה דמי שאינו מחמיר כהראב"ד יכול לעשות כג' טרימוטין אע"פ שהוסיף על היצבות.

ובן מבואר מהרמב"ן (שם) שמלכד לומר שלכדי אבהו אף אי תרועה הוי גנוחי ויליל מ"מ שיעור תקיעה לא הוי אלא כאחת מהקולות שבתרועה הגם שלמעשה האריך יותר, ואף שלכסוף כתב שהגנוח הוא

בראש השנה (דף ל"ג:) שיעור תקיעה כתרועה, ונחלקו הראשונים בפירוש, לרוב הראשונים שכן נתקבל שיעור תקיעה תלוי בשיעור תרועה וכפי מה שנקבע לשיעור תרועה יש לקבוע שיעור תקיעה, וכס"כ הרמב"ן ז"ל כיון שגנינו במשנתנו שיעור התקיעה כתרועה ותרועה שלש יצבות, וקתני ברייתא שיעור תקיעה כתרועה ותרועה שלשה שברים, ש"מ דהכי גמירי הלכה דשיעור תקיעה כשיעור התרועה בין שהיה התרועה ילולי או גנוחי, הילכך לר' אבהו דאמר תרועה היינו גנוחי וילולי, שיעור תקיעה דידה כשיעור תרועה דידה דהיינו שברים ותרועה עכ"ל, אבל להראב"ד (הלי שופר פ"ג הל"ד) והרשב"א (ראש השנה ל"ג:) במקרה יא לא חנא כד ועשה ממנו סימן אבל אם נחלק בשיעור תרועה אין סברא לחלק גם בשיעור תקיעה, וז"ל הרשב"א ולפום האי דאחזקין ר' אבהו כו' רבוותא ז"ל אמרו צריך למשוך בתקיעות דתשר"ת כשיעור שלשה שברים ותרועה דהיינו י"ח טרימוטין דהא תרועה אחת הן כו' ואינו מחוור בעיני דמה שגנו בביריתא שיעור תקיעה כתרועה לאו גזירת הכתוב כו' אלא מדכתיב והעבדת דהיינו פשוטה שיעור חכמים באמד הדעת שאין פשוטה פחותה משיעור זה כו', ואין בכתוב רמז לשיעור שלש תרועות לדעת מתני' ולא רמז לתרועה אחת לדעת ברייתא אלא כדאמרן, וכיון שכן הפשוטה אינה משתנה מחמת ספיקותיו של ר' אבהו כו' והגנוח שפשוטה של תשר"ת כפשוטה של תר"ת עכ"ל.

והנה יש להסתפק אם האריך בשברים או תרועה ע"י הוספת קולות אם לריכיש להאריך התקיעה כנגדו שיש כשיעור התרועה או לא. ולדעת הראב"ד ורשב"א פשיטא דלא צריך שלדעתם שיעור תקיעה קבוע, ואפילו בש"ת לדעת ר' אבהו לא צריך התקיעה להיות כשיעור קשר"ק. אבל יש להסתפק לשאר הראשונים שכן קבלו שיעור תקיעה כתרועה אם ר"ל כשיעור תרועה כדינה או כפי מה שתקע ממנו, ואם הוא האריך בתרועה צריך להאריך התקיעה כנגדה. ויעו' להלן (השלמת שבר קצר ע"י הוספת שברים, ד"ה ושמותי) שהבאנו מחלוקת ראשונים אם שבר נוסף מפסיק, והרמב"ן חלק על כל הדיון שהכל בכל שברים ולא שייך הפסק, ולדעת הראשונים ששבר נוסף אינו בכלל השברים פשיטא דלא שייך להאריך התקיעה כנגדו, וכל השאלה לדעת הרמב"ן שהכל בכלל השברים ונמצא שעשה קול ארוך.

ויש לדייק בתוס' (ראש השנה ל"ג:) שלא ס"ל כן שכתב ונראה שחייב אדם להאריך בתקיעה של קשר"ק יותר משל קשר"ק ובשל קשר"ק יותר משל קר"ק דהא שיעור תקיעה כתרועה וקשר"ק אנו עושים משום ספיקא דגנוח וילולי נמצא שצריך להאריך בתקיעות של קשר"ק כשיעור שלשה שברים וג' יצבות כו', ולמה צריך לומר וקשר"ק אנו עושים משום ספיקא דגנוח וילולי, יהיה מאיזה טעם שהיא למעשה מאחר שהאריך בו נמצא שצריך להאריך בהתקיעה כנגדו, וע"כ אין בזה כלום, אך מפני שכולו הוי חיוב לתרועה בצדל זה צריך להאריך בתקיעה כנגדו".

היה להתוס' להאריך ולכתוב וקשר"ק אנו עושים כו', שמובן מאליו דאלי"כ היה פסול משום הפסק קול אחר, אע"כ התוס' צידד שקול אחר אינו מפסיק וממילא היה מקום לומר שהקול האחר אינו מהתרועה וע"כ הוצרך לכתוב שאנו עושים כן משום הצד שכולו מהתרועה. ומטעם זה כתבתי דלא משמע כן, שהרי עכ"פ ר' אבהו שתיקן לתקוע שברים ותרועה בפני"ע חשש להפסק קול אחר כדאיתא בגמ' להדיא [וגם ר"ת לא כ' שאין לחוש להפסק קול אחר אלא בתקיעות דמעומד וז"ל (שו"ת ספר הישר ס"ח אות ה') פסוקי תקיעות חומרא בעלמא היא וכיון דבישיבה עבדין כוליהו משום פסוקי בתוך התפלה לא חשו לפסוקי משום טורח צבור עכ"ל] וממילא מובן מאליו שבש"ת שבתקיעות דמיושב נקטינן שכולו הוי מהתקיעה. אבל מ"מ יש מקום לומר דכיון שכן הוא האמת שנקטינן שכולו הוא מהקול וילולי זה לא היה צריך להאריך בתקיעה על כן ביאר התוס' קושיתו להדיא.

וגם פקפקו על דברי שבאמת היה תוס' יכול לכתוב כן אבל עדיפא מיניה כו', ולא הבנתי טענה זו כלל שהרי במשנה איתא שיעור תקיעה כשלש תרועות, וי"ל דר"ל שלש תרועות כדיניה או כתרועות שתקע בפועל ואם הפירוש השני הוא האמת אינו עדיף כלל לומר שכן הוא מה שצריך ע"פ דין שאין מקור כלל לזה שתקיעה הוא כפי שיעור תרועה ע"פ דין אלא למה שתקע בפועל, ודוחק לומר שנתפקו התוס' בפירוש המשנה.

¹⁷ אמנם אם נאמר כן שלא האריכו אלא בתרועה ולא בש"ת מדויק מש"כ התוס' נמצא שצריך להאריך בתקיעות של קשר"ק כשיעור שלשה שברים וג' יצבות ובתקיעות של קשר"ק כשיעור ג' שברים כו' ובתקיעות של קר"ק כשיעור תרועה שהוא ילולי יליל עכ"ל, ולא כ' בתרועה כשיעור ג' יצבות כשי"כ אצל ש"ת, אולם בתוס' ר"פ כ' להדיא ובתקיעות של קר"ק כשיעור ג' יצבות.

¹⁸ ואולי יש לדחות שאם נאמר שקול אחר אינו מפסיק, וכשיטת ר"ת בסוף תוס' [עכ"פ מעיקר הדין], אי"כ לא היה צריך להאריך כנגד הקול שאינו מהתרועה שהיה אפשר לומר שהוא קול אחר בעלמא, אך מאחר שאנו חוששין ששניהם תרועה ממילא צריך להאריך כנגדם, אבל לא משמע כן.

יש שפקפקו על מש"כ, וטענו דמש"כ בהדיחוי שאם נאמר כו' מיותר, וגם טענו שהדיחוי שכתבתי הוא האמת, אבל בדוקא כ"כ שאל"כ לא

דבריו משמע שיש להכשיר תקיעת ג' יצבות אע"פ שלמעשה עשה התרועה כט' כחות כנהוג, ובפרט שז' בהמשך ומטעם זה נמי בכל תרועה יש לסמוך בדעבד אם לא עשה רק ג' כחות כל שהוא עכ"ל, ומשמע שעד אז מיירי כשעשה תרועה כט' כחות ואע"פ הכשיר תקיעה שהיא קצרה מהתרועה.

ראיתי במועדים וזמנים (ח"א סי' ה' אות ד') שכתב שראוי להחמיר שאם מאריך בתרועה להאריך בהתקיעות שלא יהיו פחות מהתרועה והביא שזה מפורש בארחות חיים בשם הרשב"א, וז"ל וכל אלו השיעורים למטה אבל אם רצה להאריך יותר אין בכך כלום והוא הדין בשברים ובלבד שיאריך כנגדן התקיעות שלפניהם ולאחריהם והוא הדין לתרועה עכ"ל. ואינו מובן שהרי לרעת הרשב"א אין דין כלל ששיעור תקיעה כתרועה כט"ל, ואין כוונת הרשב"א שצריך להאריך בתקיעה כנגד התרועה אלא שאם האריך בכל שבר מהשברים אז צריך להאריך בהתקיעה כנגדו שיהיה יותר ארוך מכל שבר, והארחות חיים קיבל לשון הרשב"א (ראש השנה ס"ג:). וז"ל, ומיהו זה שיעורו למטה אבל אלו רצה להאריך בהן יותר מאריך ואין בכך כלום וכדתנן תקע בראשונה ומשך בשניה כשתים אין צידו אלא אחת הא אחת מיהא יש צידו ואע"פ שהאריך בה כשתים, וה"ה לשברים ובלבד שיאריך כנגדן בתקיעה שלפניהם ולאחריהם כדי להבדיל בין תקיעה לשברים, ואפילו אם רצה לרבות בשברים ולעשות ארבעה או חמשה עושה ואינו נמנע כו' עכ"ל, הרי לך להדיא דמה שצריך להאריך הוא כדי להבדיל בין תקיעה לשברים, אבל בהוסיף שבר או תרועות אין ענין להאריך בתקיעה, ובהמשך כש"כ הרשב"א שאפשר לעשות ארבעה או חמשה כ' ובלבד שלא יפריד ביניהם כו', ולא כתב שצריך להאריך בתקיעה כנגדם.

עוד הביא המו"ז מהשפת אמת (ראש השנה ל"ג:) שבאמת כ"כ לתרץ קושיא על המשנה אבל קושיא אינו חזקה כ"כ ואין דין זה מוכרח כלל ומסתמית כל הראשונים ואחרונים לא משמע שצריך להקפיד על זה כלל, וא"א לבנות על מש"כ תוך לימוד הסוגיא, ולא ברור כלל שאפילו השפ"א היה אומר כן הלכה למעשה.

ראיתי בקיטור הלכות מועדים¹⁰ להג"ר שריה דבליצקי שליט"א שהיעצ"ץ כתב בסידורו (בדיני התקיעות סדר התקיעות אות ו') לחוש לזה, ולא מאחזי שם וז"ל ומיהו אם האריך הרבה בכל תקיעה אין לחוש שאין לה שיעור למעלה וכן בתרועה יכול להאריך בה כמו שירצה, וכן אם מוסיף על ג' שברים אין כאן בית מיוחד בלבד שלא יוסיף יותר מכדי שיעור התקיעה עכ"ל, וכן הוא גם בדפוס ראשון, וכנראה הקה"מ הבין מש"כ בלבד שלא יוסיף כו' קאי על מש"כ אם מוסיף על ג' שברים והבין מזה דר"ל שאם הוסיף בשברים צריך להוסיף בהתקיעה כנגדו, אבל א"כ לא הול"ל מכדי שיעור התקיעה אלא יותר מהתקיעה, אלא ע"כ ר"ל שאין להאריך בכל שבר יותר מכדי שיעור תקיעה, ואי לא תימא הכי יוצא שכתב הלכה שלא מלאנו באף אחד מהקדמונים, ואדרבה משמע להדיא שאינו צריך לחוש לזה כש"כ, והיעצ"ץ חולק על זה והבליע זה בסידורו באופן שאפשר להדיוטות כמוני לטעות בכוונתו ולהבין שאין זה דעתו, ולא כתב זה יותר מפורש לא שם ולא במור וקליעה או שום מקום אחר בספריו הרבים, ולא עוד אלא שהשמיט זה שצריך להזהר שלא להאריך השבר יותר מכדי שיעור תקיעה שהוא דבר המוצא בכל הראשונים ופוסקים בלי שום חולק כלל ואלא חלקו אלא אי יכול להאריך בשברים כשיעור תקיעה לתרועה, אבל פשוט לכולי עלמא שאין להאריך כשיעור

שצריך להאריך בתקיעה כשתיהם היינו מפני ששניהם היו עיקר התרועה אבל אילו האריך יותר מהשיעור אינו צריך להאריך בתקיעה כנגדו.

ועוד יש להוכיח מהראב"ד (הל' שופר פ"ג הל"ד) שכתב ודע שאין מחלוקת בין התנאים אלא בענין התרועה מה היא וכמה שיעורה כי התנא האחד אומר כי התרועה היא טרימוטי ושיעורה שלש טרימוטות והוא שיעור קטן והתנא האחר אומר כי התרועה היא שברים והם שלשה והוא שיעור גדול אבל שיעור התקיעה אחד הוא לשניהם כתשע טרימוטות או כשלשה שברים שהן שיעור אחד ומי שאומר שברים הוא שאומר שיעור תקיעה כתרועה ומי שאומר טרימוטות הוא שאומר תקיעה כשלש תרועות עכ"ל, ולדבריו אין שום דין שאורך התקיעה הוא כאורך התרועה, רק שלתנא דרייתא למעשה הוא שיעור אחד לשתיים ועל כן אמר שיעור תקיעה כתרועה לסיומא בעלמא, וא"כ פשיטא שלא ישתנה שיעור התקיעה מפני שהאריך בשברים, והנה הרמב"ן ז"ר (ס"ג:). חולק על הראב"ד לגבי שיעור שברים או תרועה וכתב טעמו וז"ל ודכ"ע תקיעה כתרועה ואלא מלינו מי שחלק בכך אלא כן נאמרה הלכה תקיעה כתרועה כו' הלכך לדין דמסקא לן ועבדינן שברים צריך להאריך בתקיעה כשברים דהיא תרועה, הילכך תקיעה דתש"ת כשלשה שברים דתש"ת כשלש יצבות כל חד וחד כדליתיה, לפי שאין לנו יודעין מהו התרועה שנאמר עליה שיהא תקיעה כמוה, מיהו אע"ג דאיתסתפק ליה לר' אבהו דילמא גנא וייליל, לא צריך לאורוכי בתקיעה שיעור גנוחי וייליל דהוא שלשה שברים ושלשה יצבות, דאי נמי גנוחי וייליל לא גמר רבי אבהו דגנא תלת וייליל תלת אלא דשיעורא דקמאי תקין, ועוד לספקיה דר' אבהו לא אשכחן תקיעה כתרועה אלא לדעתא דתנא הוא דאמרי ליה, הא לרבי אבהו דיה לתקיעה כאחת מן הקולות שבתרועה, ואפשר שאף תקיעה דרבי אבהו כתרועה ידיה כשלשה שברים ושלש יצבות, והוא הנכון עכ"ל, והיינו שגם הרמב"ן מסכים להראב"ד צפירוש השיעור של המשנה שאינו שיעור כמה שתקע בפועל אלא נאמר שהוא השיעור שאמרו לגבי תרועה אלא שס"ל שכן נאמר לכל התנאים ומסתפק כמה שמוסיף רב אבהו דמאחר שאין תנא שאמר כן ע"כ לא נאמר בזה שיעור תקיעה כשיעור תרועה, ואף למסקנתו גם לרבי אבהו שיעור תקיעה כתרועה ידיה אין הכרח שחזר בו בזה אלא שס"ל שגם לר' אבהו ע"כ הו' זה שיעורו של התנא, וא"כ גם בזה נאמר כשיעור תרועה, ולא שצריך לעשות כשיעור מה שתקע בפועל.

וראיתי מי שדייק מדרשת הרמב"ן להיפך שכתב וצריך כל אחד לשעורי תקיעה כתרועה דנפשיה עכ"ל, אבל המעיין בכל דבריו שם יראה שאין זה כוונתו וז"ל דהכי גמירי הלכה דשיעור תקיעה כשיעור התרועה בין שתהיה התרועה יולאי או גנוחי, הילכך לר' אבהו דאמר תרועה היינו גנוחי ויולאי, שיעור תקיעה ידיה כשיעור תרועה ידיה דהיינו שברים ותרועה, וצריך כל אחד לשעורי תקיעה כתרועה דנפשיה, וכשתקע תש"ת צריך להאריך בתקיעות שבו כדי שלשה שברים ושלש יצבות שהיא תרועה שבו עכ"ל, והיינו שצא לומר כמסקנתו בחידושו שאף לר' אבהו התקיעה הו' כשיעור שברים תרועה אבל אי צא לומר שגם כשהאריך יותר מהשיעור צריך להאריך התקיעה כנגדו האריך בלשון יותר מאלו, וגם אין דבריו מכוונים שלא היה לו לומר שלר' אבהו שיעור תקיעה ידיה כשיעור שברים ידיה דהיינו שברים ותרועה, וכן אמר בסוף צריך להאריך בתקיעות שבו כדי שלשה שברים ושלש יצבות שהיא תרועה שבו, דהיינו שהרמב"ן תולה זה תמיד כמה שתרועה שבו הו' שברים ותרועה, ולא בזה שלמעשה האריך כל כך, ולא משמע שר"ל אלא שצריך להאריך כשיעור שלשה שברים ושלש יצבות ולא כמו שתקע בפועל, וזה שכתב כתרועה דנפשיה לא ר"ל מה שתקע בפועל אלא מה שתקע בבא זו או שברים או תרועה או שברים תרועה

והנה זכ"ח (בד"ה ואפשר) ואף בדעבד אינו יוצא בתקיעת תש"ת ותש"ת אם היא פחותה מט' כחות כו' אבל בתקיעת תש"ת יש לסמוך בדעבד על פירש"י לתרועה ג' יצבות כל שהוא עכ"ל, וסתמית

¹⁰ ושוב בא לידי ספרו יעננו בקול וגם הוא עמד על זה שליכא מקור לזה בדברי הראשונים וסתמית דברי הפוסקים משמע שאינו צריך להאריך כפי מה שתקע למעשה.

ומלכד ממה שהוא דבר ש' דרך לימודו וקשה לחדש הלכה חדשה נגד סחימת הפוסקים רק כדי לת' קושיתו הרי גם לפי דבריו אין הדבר מוכרח, שהרי כ' לפי שיטת רבינו האי גאון שיוצאים בכל הקולות שצריך להאריך בתקיעה לפי הבצא שבו, ולכאורה למד מזה שהוא משום שתקע יותר שהרי לשיטת ר' האי גם אם תקע ש"ת למעשה אצל היה יוצא אילו תקע שברים או תרועה בלבד, אצל אין הדבר מוכרח, ד"ל שיש כמה מיני תרועות שאפשר לעשות אצל מ"מ כל תרועה יש לו גדריו ואריך תקיעה כפי התרועה, אצל אם מאריך יותר מהאורך לתרועה זו אינו צריך להאריך התקיעה כנגדו.

ושאלתי מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייצקי ז"ל אם יש לחוש כשמאריכים השברים או תרועה יותר מהשיעור להאריך התקיעה כנגדו כמו אורך מה שתקע לשברים או תרועה, ואמר שאין לחוש לזה כלל.

שמעתי מחתני הרד"ב ששמע מהגאון ר' יצחק ליכטנשטיין שליט"א חתן הג"ר חיים גרוזובסקי ז"ל שבתחילת הגעת הגאון ר' ראובן גרוזובסקי ז"ל לארה"ב הורה א' צווילמסבורג, שלימים היה לפוסק גדול, שצריכים להאריך התקיעה כנגד מה שתקע בפועל, ור' ראובן אמר שאין מקום לחוש לזה כלל, ולאחר כמה שנים פגש אותו רח"ג ושאל אותו על הויכוח שלו עם אביו, ואמר ילדות היתה זו.

תקיעה בבא 10] וכל הפוסקים מאלו לנכון להזהר על זה להדיא, ואילו היעב"ץ לא טרח להביא דין זה כלל, ותחת זה הוליע הלכה חדשה שלא שיערה אבותינו, אלא מסתבר שכונתו הוא כש"כ.

והג"ר ש"ד שליט"א הביא שכן הוא גם דעת בעל הנחל אשכול¹⁰,

¹⁰ הובא בהמעין תשרי תשל"ג עמ' 41, וז"ל "סדר תקיעות וגו' שיעור תקיעה כשלוש תרועות" וכו' בין לפי הרמב"ם שיעור ו' תקיעות כג' תרועות ובין לפי כה"פ דתקיעות ראשונות קחשיב ושיעור תקיעה לפחות כתרועה קשיא וכי שני ליה למימר שיעור תקיעה כתרועה ולרמב"ם כחצי תרועה ונ"ל דקמ"ל דג' תרועות מה"ת ולא כתנאי בדף ל"ד זה לא נשמע ממתני דדרבנן נמי צריך לאשמועין וני' עפ"י מ"ש בשם רב האי הא דאתקין ר"א בקסרי תשרי"ת תשי"ת לא מ' ספק דמה"ת בליל וכן בגנן וכן ב' ביחד יצא לתרועה ולא התקין רק להשוות המנהגים שלא יראה כב' תורות וכו' וני' שכבר בימי המשנה הי' שוני זה והיו יוצאין באיזה מן התרועות והר"ן כתב דע"פ התקיעה תהי' לפחות ארוכה כתרועה ד"העברתם" לשון המשכה ומטעם זה תקיעה דתשרי"ק ארוכה משל תשי"ת ותר"ת וזה פרוש המשנה "שיעור תקיעה כג' תרועות" ר"ל כמין ג' תרועות בין שהתרועה יליל או גניח או תרתי תמיד צריך לשער שתהא לפחות כמין התרועה שתוקע ולרמב"ם פ"י שיעור שש תקיעות כג' תרועות נקט ג' תרועות ולא תקיעה כחצי תרועה להורות שלא יאריך יותר מחצי תרועה ממין שתוקע אם יליל מחצי יליל וכו' וטעמי' דתרועה עקר דמפורשת.

תקיעה גדולה

בסוף תקיעות דמעומד כ' שם ואמר¹¹ הקורא להתקוע לבסוף תקיעה גדולה, וכ"ה בהרבה מחזורים, ובמנחת אלעזר (ח"ב סי' ס"ה) כ' דכן נהוג עלמא¹². בתכלאל עטרת זקנים [כמנהג ק"ק חבאן שבתים] שאחר

המשנה בדורה (סי' תקצ"ו סק"א) הביא מהמט"א וז"ל אלו נוהגין כו' בסיום תקיעה אחרונה של השלמת מאה קולות כמו שנבאר לקמיה המקרא אומר¹³ תקיעה גדולה והתקוע מאריך זה יותר משאר תקיעות ע"כ, אצל יש עוד מנהגים.

במהרי"ל¹⁴ ובספר המנהגים מהר"י טייטל¹⁵ ובמנהגות וורמייזא לרי"ל קירכוס כתבו תקיעה גדולה בתקיעה אחרונה של תקיעות דמיושב¹⁶, וגם

שחלוקים המקומות בסדר התקיעות, בביאור זכרון אשר בסדור המנהגים כ' שזה כמנהג הרמ"א והטעם כש"כ הטי"ז דלמא לא שמעו כהוגן בתפילה, אבל שם הביא רק מנהג ברונא ופיה"ס, אבל לפי המובא בספר המנהגים שהביא ב' מנהגים יתכן שחזור לתקיעות דמיושב.

¹⁷ חוץ מזה לא הזכיר שום תקיעות, חוץ מתקיעות דמעומד שנהגו כמנהג הישן וכמהרי"ל.

¹⁸ בהג"ה שם שמימים קדמונים לא היה פה ק"ק וורמייזא מנהג כן לקרא לתקיעה תקיעה גדולה. וצ"ע למה לא העיר בסוף תקיעות דמיושב ואולי שם עדיין נהגו ככתוב במנהגות. וסמוכים לזה במנהגי דק"ק וורמייזא לר"י שמש, ש' דאומרים תקיעה גדולה בסוף תקיעות דמיושב, אבל בתקיעות דמעומד כ' ומקרא באחרונה תקיעה ואינו אומר תקיעה גדולה בתקיעות שבמוסף, והעיר המגיה שבתחילה היה כתוב ומקרא באחרונה תקיעה גדולה, וביאר שזה מחמת שינוי המנהגים שהיה בוורמייזא. יתכן שרק זה שהמקרא אומר תקיעה גדולה נתבטל אבל לא נשתנה מנהג התקיעה, ולא משמע כן מדלא הזכיר במנהגי דק"ק וורמייזא שע"פ תוקעים תקיעה גדולה.

¹⁹ בהליכות חיים [מנהג קלויזענבורג] כ' היו מקריאים שלשה פעמים תקיעה גדולה, בגמר התקיעות דמיושב, בגמר סדר שופרות בחזרת השי"ן [בהערה כד כתבנו טעם לזה], ובגמר התקיעות דמעומד בקדיש

¹⁷ כן הוזכר בכמה ספרים שהמקרא אומר תקיעה גדולה, אבל בכל המקומות שהייתי לא זכור לי שאמר תקיעה גדולה [ועי' בהערה כא], חוץ מכשתקעתי בישיבת בית שמואל שנהגו כן בסוף התקיעות דמעומד ובסוף כל התקיעות, אבל בספר בית אולפנא ברוקלין תשכ"א להרצ"י אברהם שהיה רב ברומניה הזכיר בעמ' ע"ב שבתקיעות דמיושב כבר אנו אומרים תקיעה גדולה, והבנתי מכמה ספרים של מנהגי חסידים שונים שעדיין נהוג אצלם, ובפחד יצחק (ר"ה, מאמר י"א אות כ"ו) הזכיר מנהגם של ישראל קדושים להקריא את התקיעה המסיימת בנוסח "תקיעה גדולה".

¹⁸ ושם בסדר מוסף אות ו' יש שינויי נוסח אבל יוצא שנהג כמנהג הישן לתקוע תשרי"ת למלכיות, תשי"ת לזכרונות, ותר"ת לשופרות, וחוף מזה לא הוזכר שום תקיעות.

¹⁹ חוץ מזה הזכיר תקיעות דמעומד שתוקעים רק תשרי"ת כל פעם כמנהג ר"ת, ואחר ק"י בסוף התפילה כ' ותוקעין בברונא ובפיה"ס ג"פ קשרי"ק ג' פעמים קשרי"ק ג"פ קר"ק, ובשאר מקומות תוקעין קשרי"ק קשרי"ק קר"ק שלשה פעמים, וצ"ע אם ר"ל שתוקעים זה לאחר התפילה וכש"כ הרמ"א בסי' תקצ"ו, או שהוא חוזר לתקיעות דמיושב

תפלת מוסף לפני הקדיש המקרא מכריז תקיעה גדולה ותוקע תוקע²² ומאריך מעט.

דוקא המנהג שלנו לתקוע רק בסוף התפילה לא ראיתי הוזכר להדיא לפני המט"א, אבל למעשה לא נהגו בעבר לתקוע מאה קולות והתקיעה גדולה בסוף התקיעות דמעותד היה תקיעה האחרונה ויתכן שזה כמו תקיעה גדולה שלנו²³, בעמק תשובה (ח"י מ קנ"א) הביא סמך להמנהג מרש"י (ביצה ה' ב' ד"ה ת"ש) ש' ויארץ התוקע את קולו כמנהג התוקע באחרונה.

שיעור: במהרי"ל אות י"ג אמר מהר"י סג"ל להכי מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה, למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו אשרי העם יודעי תרועה, והראיה בפסוק במשך היוכל המה יעלו זהר נמצא שמשיכת הקול סי' סילוק שכינה ורש"י לעלות ההר, ה"נ לא שגא עכ"ל, ומוצא בסידור עמודי שמים לר' יעקב עמדין, וביאור זכרון אשר בסדור המנהגים כ' שזה רמז לשלשים קולות הללו מה"ת, ושני הטעמים שייכים רק לפי מנהגם בסוף תקיעות דמיושב ולא למנהגינו. וראיתי להגאון ר' יוחס פישל פערלא ז"ל (הובא בקובץ נועם כ"ד) שנתן טעם שתקנו דוגמת התקיעות כזיכרון יריחו לאות

תקבל ע"כ, ובמשנת יוסף (ח"י ק"ב ב') הביא שכן נהג המנחת יצחק. באוצר מנהגי חב"ד (מונדשיין) הוזכרו עוד מנהגים בזה. ובספר פתחי שערים על ה' מזוזה הזכיר תקיעה גדולה אחר מלכיות ואחר זכרונות ואחר שופרות. ולמעלה לא הבאתי מספרי זמנינו.

²² כ"כ הרי"מ טוקצניסקי (ספר ארץ ישראל, ובעיר הקדש והמקדש ח"ג פכ"ה) כתב שמנהג הספרדים בא"י לתקוע תקיעה גדולה אחת אחר עלינו לסמן גמר התקיעות [במנהג האשכנזים בא"י לא הוזכר שם שום תקיעה גדולה, וכן בלוח א"י לא הזכיר שום תקיעה גדולה], אבל האברכים הספרדים ששאלתי אינם יודעים מזה ואצלם אינם תקועים שום תקיעה גדולה, אלא בסוף תוקעים תרועה גדולה כש"כ המחבר ולא הוזכר בספר ארץ ישראל כלל [וכדבריהם הוא בילקוט יוסף במחזור עוד יוסף חי ובמחזור איש מצליח], וגם בכף החיים לא הוזכר מנהג זה כלל הגם שהיה ספרדי תושב ירושלים ודוקא דברי המט"א כן הובאו שם [והוא כתב עליו, וא"כ כל אחד לפי מנהגו].

²³ ראיתי ספרים שהביאו מנהג לעשות תקיעה גדולה גם בסוף התפילה וגם בסוף תקיעות דמעותד, והביאו ממנהגי וורמייזא לעשות תקיעה גדולה בסוף התקיעות דמעותד, ולדברינו יתכן שאין משם ראיה וגם למנהג וורמייזא התקיעה גדולה לאחר כל התקיעות. מ"מ אין עצם המנהג מופרך, ויתכן שנהגו כן להראות שזה סוף התקיעות מעיקר הדין ומה שתוקעין א"כ אינו אלא ענין לעשות מאה קולות.

שברים

צורת השבר

ומשבר רוח תילילו, והרי לדברי רבינו משה שכתב²⁴ כי שיעור תקיעה

²⁴ דבריו בזה צ"ע שהרי להרמב"ם (פ"ג הל' ד') שיעור תרועה כשתי תקיעות שיעור שלשה שברים כתרועה, נמצא שאם כל שבר הוא כשלש יבבות הוא שיעור תקיעה ארבע וחצי יבבות ואף אם כל שבר כשתי יבבות הוא תקיעה כשלש יבבות.

מצינו ד' שיטות בראשונים בצורת השבר, הרמב"ן ס"ל שהיו קול שבור וז"ל (דרשה ל"ה בדי"ה וכתוב בתוספות) כפי הגרלה מדקדוק הלשון אין ההפך שצין השברים לתקיעה צין ארוך לקצר, אלא שזה קול פשוט סופו כתחילתו כאיש מרים קולו לשורר ולרנן, וזהו קול שבור כעין המילול, וכבר פירשו רבותינו ז"ל אלינו רעם (נ"א ליגוס) הקול כשאמרנו גנוחי וילולי, וכן לשון התורה ענמה תרועה, ולשון התרגום יבבא, שניהם לשון שבר, כי תרועה מענין רועו עמים וחתו, רועה התרועעה הארץ, ומגזרתם, ויבבא כמו יללה, ותיבב כמו ותילול, כולם לשון שבר ברוח, כענין שנאמר וחתם תעקרו מכאב לב

פעם זו ביום שזכרנו יהיה השבר קצר מאוד, אלא שההפרש וההבדלה שבניהם בדמיון הקול הוא לא גדול וקטן עכ"ל, אבל הריטצ"א (ר"ה ל"ג ע"ב) ס"ל שגם שבר קול פשוט, וז"ל ואין לומר שאין הפרש בין תקיעה לשבר באריכות הקול אלא בשינוי, שזה אינו, שהתקיעה קול פשוט בלא שבירה וכן השבר בעצמו אינו נעשה לשברים שא"כ חזר יצבות, ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כדי שינוי בנגון ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יצבות לכל הפחות והשבר קטן ממנו ע"כ, וכן יולא מדברי החו"ס כמבואר בדברי הרמב"ן הנ"ל.

ל'בועשה יס כמה מנהגים בצורת השבר אבל נ"ל פשוט שהכל בכלל אחת מה' הטיעות הג"ל וכל המנהגים שונים נוקטים כאחת מהן וס"ל שהשברים שלהם שבור והוא כשיטת הרמב"ן או שהוא פשוט וס"ל שהריטצ"א, ומה שנהגו בצורות שונות אינו אלא סלסול והידור בעלמא אבל לא שהוא לעיכובא, וממילא מי שהמנהג שלו הוא לשמוע קול שבור ושמוע קול שבור באופן אחר מהמנהג שלו או להיפך שמנהגו בקול פשוט ושמוע קול ע"פ דין מקרי פשוט אף אם יש בו איזה שינוי ניגון, אין שום ענין לשמוע עוד פעם כמנהג שלו שכבר ילא, ודומה למי שנטל אחריו כשר שאינו מהודר שאין לו ענין ליטול עוד אחריו מהודר מאחר שבודאי ילא ידי חובתו, ובאמת אני תמה מה שלא הביאו א' מהפוסקים עד דורנו ממך שיש מחלוקת רמב"ן וריטצ"א בצורת השברים, אבל עכ"פ מפורש כן בדבריהם, אבל קשה להמציא שיטה חדשה בלי שום רמז בדברי הקדמונים. וע"ע מה שהבאתי מהגרצ"א ש"ל בהערה ל.

אמנם מש"כ שייך רק לגבי מנהג אחד, דהיינו שהכל שבור או הכל ישר, אבל לכאורה מי שמנהגו בשברים שבור אינו יולא בשברים ישרים וכן להיפך, אמנם היו שלא הקפידו גם בזה. ועי' ארחות רבינו (ח"ב עמ' קפ"ד) שהבעל תוקע של החז"א אמר דנראה לו שכן היה דעת החז"א, ושם (עמ' קפ"ז) ותקעו שני נושאי נכדתי אחד עשה בתשר"ת דמיושב שברים קצרים מאוד ואף ששבר את הקול כו' השני עשה בתשר"ת דמיושב שברים קול פשוט (תקיעה קצרה כמו שעושים החסידים לא קול שבור) כו' אחד תקע ביום אחד והשני ביום השני ומו"ר ילא עם תקיעות אלו ולא חזרו ותקעו לו ע"כ. ושם עמ' מ"ד מילדי הג"ר אביגדור רפפורט שליט"א שבתחילה כשלמד בישיבת תפארת ירושלים בסטאטן אילכאנד תקעו שברים ישרים וכמו שגפון בחו"ל גם בזמנים של נוסח אשכנז, והגאון ר' משה פיינשטיין ז"ל שתק בשעת מעשה, אבל אמר לאחר התפילה שפעם הבא יס לתקוע שברים שזורים וכמנהג ליטא^כ ורוסלאנד^כ, אבל לא הורה לתקוע עוד

^כ כששמע שרשמתי דבריו אמר לי שאולי אין לסמוך עליו שהיה בחור צעיר וזה היה השמועה ששמע ואולי לא דקדק בו כראוי, אבל זה זכור לו היטב שבתחילה תקעו שברים ישרים ושוב שינו לעשות שברים שזורים [ואינו יודע מה היה בשני השנים של הישיבה קודם שלמד שם].

^כ בספר כתבי רבי מנדל זאקס (עמ' 222 מדפי אוצ"ה) הובא מהג"ר ירוחם גרליק ז"ל שהוא למד בראדן כשהח"ח היה המקריא שבשעת התפילה והקפיד שהשברים יהיה גלאטע [חלקים], ולא החמיר לעשות גם טו-הו-טו אחר התפילה, והוא חידוש שלא נהג כמנהג ליטא, ושאלתי הרב יעקב יהושע זאקס נכדו של הח"ח והיה חידוש גדול אצלו שהוא לא שמע זה מעולם, ולא עוד אלא שצא אביו הגרמ"ז חתנו של הח"ח תקעו רק שברים שזורים כמנהג ליטא, דהיינו הריטצ"א כמו שעושים בבירסק רק שהיה ג' שברים ולא ד', והוא בעצמו היה הבעל תוקע בבחכ"נ של אביו וזה מה שתקע, וגם בסוף ימיו של אביו כשתקעו שברים ישרים לאחר התפילה זה היה מה שאחיו הג"ר גרשון ז"ל התחיל כשחזר מא"י והביא חומרה זו, אבל אביו לא הקפיד על

ראיתי כמה מחברי זמנינו ש' שגם לפי המנהג לעשות שברים מקולות פשוטות מ"מ יס לירד בצליל קצת שלא יהיה ממך ישר בתקיעה, ודבר זה אינו מובן לי, וגם הכותבים כן לא הביאו שום ראיה או סמך לדבריהם, ובעיקר הם ליטאים בני ארץ ישראל שאין מנהג הפשוט שם לעשות שברים פשוטות, ובחו"ל הייתי בכמה מקומות ולא זכור לי אף מקום אחד שעשו כן אלא עשו שלשה קולות פשוטות ממך, וכן הוא זכרנו של כל מי ששאלתי אותו. וכן הוא פשוטות משמעות הריטצ"א ש' (ראש השנה ל"ג:) ואין לומר שאין הפרש בין תקיעה לשבר באריכות הקול אלא בשינוי, שזה אינו, שהתקיעה קול פשוט בלא שבירה וכן השבר בעצמו אינו נעשה לשברים שא"כ חזר יצבות, ועל כרחנו שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כדי שינוי בנגון ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יצבות לכל הפחות והשבר קטן ממנו עכ"ל, ואם אולי יס מקום להוציא דבריו ממשמעותם לא ראיתי שום טעם לזה. שוב ששמעתי מהג"ר אשר א' ליכטנשטיין שליט"א, הבעל תוקע בבהכ"נ במשכנות יעקב ברמת שלמה בירושלים לעדת החסידים, ואמר לי שהמנהג הנפוץ של העושים שברים ישרים (שהוא מנהג פולין ואונגריה) הוא לעשות שברים ישרים ממך בלי שום שינוי קול, אבל יס שתקעין טו"א אף ונוקטים ששינוי קטן כזה אינו שבר^כ אלא שעושים בו קצת שבירה

זה מעולם.

^כ גם אצל הספרדים נוהגים לתקוע טראו. וכשתקעתי בישיבת בית שמואל בשנת תשס"ד לאחר התפילה ביקש בחור ספרדי שאתקע טו"א בשביל הספרדים שאינם יוצאים למנהגם במה שתקעתי. ואמרתי לו שאין להם מה לחוש שהרי תקעתי בשעת התפילה ארסו כמנהג ליטא ולאחר התפילה תקעתי שברים ישרים לגמרי וממני"פ יצאו שיש רק ב' שיטות דעת הרמב"ן שיש לעשות שברים שזורים ודעת הריטצ"א שיש לעשות שברים ישרים, ובין אם נוקטים שטראו שבור בין אם הוא ישר יצאו ממני"פ. ונראה שגם אם נוקטים שהוא ישר ועושים שבר בתוכו בדוקא שיהיה דומה לבכי כדברי הגרא"ל מ"מ אינו לעיכובא דא"כ לא יתכן שלא היה מוזכר באיזה פוסק, ושוב מצאתי שאמר הגאון ר' בן ציון אבא שאול ז"ל (הליכות עולם עמ' י"א) כל התקיעות בסדר, ספרדי יוצא בתקיעות של אשכנז ואשכנזי יוצא בתקיעות של ספרדים הן בתקיעות תימנים הן בתקיעות עיראקים רק שהם צריכים להשגיח בתרועה שלהם "לו לו לו" שלא יאריכו בתחילתן או בסופן שלא יהי שבר ועכ"פ הכל אותו דבר. אעפ"י שהנהיגו גדולים בארצות אשכנז לעשות גניחה, הגמ' קוראת אותו גנוחי גנח אבל לא צריך לעשות גניחה, וכן העירקאים חושבים שכתוב יללה אז צריך כדוגמת לו לו לו, אין כ"ז עיקר, דבר שלא כתוב ברמב"ם או בשו"ע שמעכב אין ערך לכל המנהגים, רק בשברים צריך להזהר כמש"ב. היו חסידים בירושלים שהיו מסתובבים ביום ר"ה בבתי כנסיות לשמוע כל מיני תקיעות אמנם זוהי חסידות ואין עיקר להלכה ע"כ. ושמעתי מר' בן ציון שרבי, בעל תוקע בבהכ"נ שושנים לדוד [לעדת הבבלים], שהוא תוקע שברים ישרים ממך [ולפי מה שהדגים בפיו אולי יש רמז לשבר אבל רחוק מטרואן] וטען שלמעשה אינם מקפידים על צורה מסוימת דוקא לא בשברים ולא בתרועה וכדברי רבצא"ש ז"ל. והיה לפלא בעינינו מה שאמר לי הבחור הספרדי שיש הקפדה אצל ספרדים לתקוע טראו דוקא [והיו שם עוד שני אברכים ספרדים בשעת מעשה וכנראה גם הם לא ידעו שיש הקפדה

בְּשֵׁרֵשִׁי מְנַהֵגִי אֲשַׁכְנֵז²⁷ (ח"א בפרק על קול השברים והתורעה) מל"ק
מהריטצ"א שהשברים מחזירים הם לפי שיטתו שגם תרועה מחובר
הוא לפי הריטצ"א, אבל בריטצ"א (ר"ה ג:) מפורש להיפך וז"ל
שהתקיעה קול פשוט בלי צבירה וכן השבר בעצמו אינו נעשה לשברים
ש"כ חזר יצבות ועל כרחו שבר ותקיעה קול פשוט ואין בהם כלי
שינוי צגנון ואין שינוי בהם אלא באריכות הקול שהתקיעה ג' יצבות
לכל הפחות והשבר קטן ממנו ואין בו אלא שיעור תנועת ב' אותיות
דהיינו ב' יצבות²⁸, וכ"כ רבינו שמשון, והוא הנכון עכ"ל, וזה שכתב
הריטצ"א על הקולות הגמריין שהוא התרועה שהן שבוין יותר כוונתו
הוא שכל הפסק או שינוי קול הוי צבירה ומאחר שהתרועה נעשה
מקולות שהם קטנות מקולות השברים נמצא שהתרועה צבורה יותר.

גמ' מש"כ בשמ"א שגשימה אחת דר"ת מובן על פי הסיטה נפולה בהראשונים ששצרים הוי מחובר דוקא קשה שהרי מתוס' (ור"ה לג:) מבואר שעשו שצרים מקולות מפוסקות, וכן דייק הרמב"ן בהדרשה לר"ה (עמ' רמ"א) וקשה לומר שאפשר להבין ר"ת רק בשצרים מחוברים, ומה שהביא מהרמב"ן (ור"ה לד.) שהביא ראייה מר"ת לסיטת הרי"ץ גיאת שצבים הוי בלי הפסק אינו נראה שהמאמר דבריו סם משמע שהביא ר"ת לגבי מש"כ בתחילה שאין להפסיק כלל בתשר"ת בין שצבים לתרועות והביא שאלא שר"ת לא כ"כ וכ' שאין דבריו נכונים, וראיה לזה מהדרשה לר"ה שאחר שחלק על תוס' בשצבים וכתב שאינו קול פשוט לא הביא ר"ת אע"פ שדחק להביא ראייה מסיטת הרמב"ם שתקיעה הוא יצא וחצי ויהיה שצר קצר מאלו, ושם הביא ר"ת אחר שכתב שאם הפסיק בין שצבים לתרועה פסול ועל זה הביא ר"ת שכתב שלריך להפסיק וכתב עליו שאינו נכון, ואלו"כ הביא הרי"ץ גיאת לראיה למה שכתב ששצבים ותרועה הוי קול אחד בש"ת שהרי הרי"ץ גיאת כתב נמאל בכל צא של של של של, שחשד הסי"ת לקול אחד, וכן הוא כוונתו בהצאת הרי"ץ גיאת בחידושו.

שידומה יותר לזכי וזכ"כ יורדים קת בקול בסוף אבל בבאבוב גוהים לעלות עכ"ל, ובאמת אינו שבור כמו בזמנה ליעה, וולאורה ס"ל שם תקיעה מותר לשבור עכ"פ קת ואין בהשינוי שהם עושים כדי לפסול תקיעה, ועמש"כ לגבי שני קול בתקיעה, ואולי יא' ב' מסורות בזה, ומ"מ נראה שאין כאן מחלוקת בהכלה וכש"כ למעלה בד"ה למשעה.

מנהג: אשכנז לתקוע צברים רזופים, שהוא בעין התרועה שלהם אלא שהוא לאט יותר ועולה ויורד רק ג' פעמים במשך ט' טרמיטיון, והוא כמו שאומרים באנגלית a h o h a h o h a h o h , ובזה חלוקים מנהגי אשכנז ותימן, שלא כבתרועה ששון הם, לדברי שו"ע המקור (ס"י ק"י, עיני יצחק סוף אות י"ב) שצריך להפסיק צנתיים כמו שמבאר מכל ספרי רבוותא, אבל יצ' להעיר גם הוא העיר ד"ק מעט תוקעים שאינם מפסיקים בין שבר שבר אלא הכל נראה כמו קול אחד עולה ויורד, ואולי זהו מנהג קדום שגם שם נהגו פעם כמו באשכנז.

על טראון]. ולמעשה נראה שאותו בחור היה לקוי בקנאות יתירה למנהגי ספרד, וכשהסכמתי בסוף לתקוע כמנהגם אחר שהוא התעקש שלמנהג הספרדים הם לא יצאו נתברר שהוא בעצמו דאג כבר לשמוע שברים ספרדיות וכל דאגתו היה לשאר הבחורים הספרדים בישיבה, והם בעצמם לא חשו לזה כלל והוא היה צריך לאסוף אותם מחדר האוכל.

^{לא} וכן נקט העמק ברכה (עמ' פ') [א"כ נדחוק דמש"כ טראו ר"ל טוון] ובאמת השינוי קול בטראו אינו שבר כמו בארטו. ואני בעצמי חשבתי תמיד ששניהם שבורים ושוב מצאתי בספר בית אב להגאון ר' אליקים שלעזינגער שליט"א (סי' י"ח) שהביא מהגר"ז וז"ל במהות השברים אמר מרן לעשות ארטו או טראו ואמר שאין בזה נפ"מ ועל שאלתי אודות הנוהגים לעשות קול קצר בתור שבר אמר שאין זה קול שבור אלא קול חלק וביאור שברים הוא שהקול בעצמו שבור ע"כ, [אולם יש מערערים על דבריו], ושמעתי שגם הר"י א"מ בראדשטיין שהיה בעל תוקע אצל הגר"ז שגם הוא שמע כן מהגר"ז. וכן בעמק ברכה [מובא בהערה לד, ועי"ש] בשם הגר"ז שהגר"ח תקע טראו, ושמעתי מהרב י"פ שליט"א שהוא העיר ל מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייצק זצ"ל מאסרל הריד"ס מבוסטון ז"ל תקעו טראו [כשמונה פעמים] [מסתמא שחצרת בית אביו] ואמר לו שטראו וארטו היו אותו דבר, ואולי אין מחלוקת בזה ותלוי באם הדגישו השינוי בטראו עד שהיה קול שבר או לא וא"א לכתוב את זה בכתב, אבל בארטו לעולם אינו קול שבור.

^{לד} כתבתי פעם למחבר שמ"א השגות שלי על ספרו ולא קבלתי תשובה, ולאחרונה מכיר שלי ניסה לשלוח לו קונטרס זה באמצעות מכיר שלו והוא השיב שאין לו כעת זמן להגיב בנושא הזה, הוא מוכן ושמוח מאוד עם כל אחד שדן כדרכה של תורה בחיפוש האמת, ואין לו בעיה שמישהו יכתוב אחרת ממנו והבוחר יבחר.

^כ הריטבי"א ס"ל כרש"י שכל שבר פחות מג' טרמיטין שלא כהריב"א ומהריב"ם.

טו-או-טו [ומנהג ירושלים]

כל שצר כקול אחד אע"פ שהיו קול שצור אבל כשעושין ג' תנועות בנקל עלול לזאת טו שנסמע כקול בפני"ע.

בעמק ברכה (עמ' פ') כ' שאין לתקוע טו-אז-טו ע"פ הריטב"א ועוד ראשונים שס"ל ששצד כר"ד להיות ישר^ל, ודבר זה אינו מובן

לא נחזרר לִי כ"כ ענין טוֹאֹאוֹטוֹ לַסְּצֵרִים, ולכאורה תלוי במחל' הרמב"ן וריטב"א שֶהבִּלְטוּ (בטעות בתקיעות האחרונות, ולמעלה בד"ה

המצינו) שהרביט"א כ' להדיא שקול עבור פסול שאינו עבור אלא ביבזה אבל להרמב"ן ששבר הוא קול עבור דוקא ולא ס"ל כהרביט"א אין לנהלוק בין טו-איטו לאיטו, וז"ל לדע"פ שהקול עבור מ"מ ניכר שהוא קול אחד ואין שניו הקול מחלקו לקולות קטנים וזה שייך בין בטו-איטו טו בין באיטו, ושמעתי ד"ס לחוש לכיוון שטו-איטו נעשה מקולות קצרות שכל אחד מהם כל שהוא נמצא שהיו תרועה ולא עבור, ואינו מובזן שא"כ גם באיטו עכ"פ נקטע כל עבור לשנים וע"כ לא חיישין לזה לדעת הרמב"ן ודומני לכל השומע שברים של טו-איטו ירגיש שהם ג' קולות שבורים ולא ט' קולות קטנים! אבל יתכן שכל זאת חלוק כדשעשין עבור של שתי תנועות הל' יותר לעשותו באופן שנשמע

ד' וכי ע"כ אין לשבר כל שבר, אלא לעשותו פשוט, דהיינו תנועת טראו
לדב עכ"ל, אך מש"כ בהמשך וז"ל שוב שמעתי כן ממו"ר הגאב"ד
דבריסק שליט"א בשם אביו מרן הגר"ח הלוי ז"ל, שהי' מדקדק ע"ז
מאד שלא לתקוע טרארטו עכ"ל דמשמע שהגר"ח ס"ל כדבריו תמוה

שמעתי מצעל תוקע ירושלמי שמנהג ירושלים באמת הוא לעשות צברים ארזי-אזע עם ירידת ליל בזה השנה, וכן נהג ר' יהושע לייב, ומה שאומרים שהמנהג הוא ארזי-אזע הוא אי דיוק כשמדגימים אותו צפה.

ובאמת הגר"נ"פ שליט"א אמר לי שא"א להאמין שום עדות של מי שאינו בעל תוקע בעצמו שאינם שמים לב ולא מדקדקים בהקול כראוי, ואז זה נשמע לי כגאוותו של בעל תוקע אבל היום אחר כמה שנים שדברתי עם הרבה אנשים בעניני תקיעת שופר נ"ל שיש משהו של אמת בדבריו.

הגר"נ"פ שליט"א אמר לי שא"א הגאון ר' אליהו הענקין ז"ל תקעו ארזי-אזע, ואמר לי השערה שגם התוקעים ארזי-אזע ביסודם תוקעים ארזי-אזע, והוא כמו שמתחילים לתקוע תקיעה שדברך כלל מתחילים עם טו ותוקעים טו וו וו וו וו, ושמע על אחד שהיה מדקדק לתקוע רק וו וו וו וו, אבל העולם אינם מקפידים בזה, והטו אינו אלא התחלת הקול, וכן עושים אלו שתוקעים ארזי-אזע שאין הכוונה שיהיה שלש קולות טו ואז וטו, וממילא אין צוה חשך משום מריע בחור תרועה, וא"כ לר"ד לקדק בזה לעשות אותו נכון. ושמעתי שצבתי נייטן תוקעים ארזי-אזע, וכן נוהגים בכמה בכ"ס ירושלמים על סמך מסורת בתי נייטן שנחשב למוסמך ביותר, והוא סמך גדול לדברי הגר"נ"פ שליט"א. ואחד הראה מש"כ צענין זה להר"פ, מתפלל וותיק בתי צרידא, והוא כתב שלפי הבנתו השלושה צברים נראה דהוי ארזי-אזע ארזי-אזע, רק בהתחלה מתחיל עם טו עכ"ל, וזה עוד סמך להג"ל, ומאחרי עוד סמך באור מנהגי חב"ד (ח"א עמ' קכ"א) שתקיעותיו של האדמו"ר מוהרש"ב היה באופן של "טו אף טו, אף אף טו, אף אף טו.

בהר"ב (ר"ה דף ל"ג, והוא גם במקראי קודש סי' י"ז) הביאו דברי הגאון ר' יוסף כהן ז"ל ש"כ השברים שתקעו לפני רבינו לא נתקע בצורה של תקיעה קצרה, כי אם בצורה של טו או טו כו' שהוא שיעור מדוד וספור של ג' כחות עכ"ל.¹⁵

לא השכלתי לשאול מו"ז הגר"א זלניק ז"ל על מנהג ירושלים ומשום שבתחילה התעניינתי בעיקר בזה שעשה הגר"א ומהר"ל דיסקין ז"ל, אבל שמעתי מדודי הגאון רד"א זלניק שליט"א שהוא הורה להבעל תוקע צהכנ"ס שלו בשכונת כרם לתקוע ארזי-אזע וורב צהכנ"ס הגאון ר' אלי' ראש ז"ל הסכים לזה ועיקר¹⁶ הטעם שהלך לשמוע תקיעות עוד פעם אצל הגר"א הוא משום שהיה בעל תוקע חדש שהתקע לתקוע דוקא ארזי-אזע ושהסיתו לזה א' מתקיפי ירושלים שהיה השפעה עליו בטענה שהוא מנהג ירושלים, וכשתקעתי בדיוו עבד אשתו ע"ה הוא עמד על ידו ואמר לי לתקוע ארזי-אזע פעמים, והיה בקי גדול צמנהגי ירושלים ובדרך כלל נהג על פיהם צעניי הלכה ווע"ע המוצא משמו בקיור דיני תקיעות שצופו לוח ההלכות והמנהגים.

ומב"ל הג"ל נראה שאינו ברור כלל שמנהג ירושלים הוא לתקוע ארזי-אזע ולכל היותר המנהג הוא להקטין גם ארזי-אזע אבל

שה מחלוקת ראשונים כשנ"ת, ועכ"פ לדבריו אין לחלק בין ארזי-אזע לארזי-אזע.

בשיעורי רמז"ה (ערכי י. הערה ט"ו) שאלו למו"ר שליט"א איך נהג הגר"ח ב"צ שברים, ואמר מו"ר שליט"א שאלה היה תוקע ארזי-אזע כנהוג אצל ארזי-אזע וזאת משום שחשך ד"טו קמא יהיה לתקיעה אם ישנה צה קימעה, כי לדעת הרמב"ם שיעור תקיעה כחצי תרועה ותרועה לשיטת רש"י וסייעתיה היינו ג' כוחות, ואם נחשוש לתרי השיטות יוצא שצשיעור כח ומחצה הוא תקיעה, וז"ל טו בתרא ליכא למיחש שיהיה לתקיעה שהרי ליכא תחילת תקיעה) ע"כ, ומשמע שביסודו הכשיר ארזי-אזע אלא שחשך שהטו קמא יהיה צו שיעור תקיעה וכיון שנקטין לר"ד קול שצור דוקא לר"ד לשביר אותו קודם שנעשה שיעור תקיעה, ולא הבנתי למה חשך יותר ארזי-אזע מצד ארזי-אזע ולכאורה אדרבה כיון שאינו עשה אלא צ' תנועות יותר יש לחוש שיאריך בזה של ארזי-אזע מהטו קמא של ארזי-אזע, וכנראה ס"ל שצמ"איות נקל יותר להאריך בטו מצדו ואולי משום שהדרך להתחיל תקיעה בטו. וגם לא הבנתי כ"כ החילוק שבין טו קמא מטו בתרא שאל ב"טו בתרא ליכא למיחש דליכא תחילת תקיעה כ"כ נאמר בטו קמא דליכא סוף תקיעה וצמ"איות צמודים וצמ"א (ח"א ה' ה') כ' להיפך וז"ל והגאון רבי חיים מצריסק ז"ל דקדק שלא להריע ארזי-אזע שבהאי קול טו בסוף אולי הוה כמריע תוך שצור רק הריעו ארזי-אזע ע"כ ולא הבנתי למה אין לחוש דהוה כמריע תוך שצור כשתקעו רק ארזי-אזע, ואם ר"ל שחשך דהוה כמריע תוך שצור גם כשלא האריך בזה הטו בתרא גם זה לא מובן לי כ"כ.

שמעתי מהגאון ר' משה אהרן שטערן ז"ל שהוא שאל פעם לר' הירש מיכל העלר ז"ל שהיה נחשב להבעל תוקע המומחה ביותר בירושלים למה הוא עשה צברים ארזי-אזע ואמר לו מפני שצ' נהג הגאון ר' יהושע לייב ז"ל. ובאשר יש מפקפקים על נאמנות עדות זו בטענה שגם על הגר"א יש אומרים שתקע ארזי-אזע צמן שצור שתקע ארזי-אזע ואז הריטו (ואומרים שצ' תקע הגאון ר' חיים ז"ל ושמעתי מהגר"נ"פ שליט"א ששמע מהגאון ר' ישראל אזב גוסטמאן ז"ל שגם הגאון ר' חיים עוזר¹⁷ ז"ל תקע ארזי-אזע בוינלנד וגם הגר"א זבדי שליט"א אמר לי שהדגים צברים קצרים לר"ג ואמר לו שכן תקעו אצל רח"ע.)) ע"כ שאלתי הגר"ר משה העלר ז"ל בנו של ר' הירש מיכל, ואמר לי שלא שמע מאביו להדיא בזה אבל שמע כשאביו תקע בבתי נייטן בנכחות זקנו, וזקנו היה אחד מהבעלי תוקע של הגר"ל ז"ל ובדלוי ידע האיד עשה ולא יתכן שהיה מניח לבנו שיתקע שלא כמו שתקע הגר"ל, (ואמר לי גם שמתברר שגם אצל הגאון ר' שמואל סאלנט ז"ל תקעו ארזי-אזע כי בדלוי היה שומע מזה אילו עשה אחרת מר' יהושע לייב וכל ירושלים). ויתכן שטעו שהצברים של הגר"א מפני שרוב העולם קוראים להגר"א הצריסק'ר רב, אבל הירושלמים קוראים להגר"ל הצריסק'ר רב ויתכן שאחד שמע מירושלמי שהצריסק'ר רב תקע ארזי-אזע וסבר שכוונתו היה להגר"א כצמ"א התכוון להגר"ל.

שהרי הגר"ח תקע ארזי-אזע (כמובא למטה בד"ה בשיעורי רמז"ה) [וכן נהג הגר"א] וטעמו מבואר למעלה, ושוב מצאתי בספר בית אב להגאון ר' אליקים שלעזינגער שליט"א (סי' י"ח, והבאתי לשונו להלן בהערה לא) שהביא מהגר"א דיש לעשות ארזי-אזע או טראו שאין בזה נפ"מ אבל כי שם שאמר להדיא דצריך קול שבור וביאור שברים הוא שהקול בעצמו שבור, ועי' בהערה לא.

¹⁵ פעם שמעתי מבחורים שלמדו בעיר דיטרויט שהיה שם זקן שלדבריו תקע שופר עבור הגאון ר' חיים עוזר זצ"ל, והשברים של הגר"ח היו ארזי-אזע ארזי-אזע, והקפיד האיש הזה תמיד לשמוע השברים של הגר"ח, ודבר זה אינו מובן שלכאורה אין בו שום הידור כלל ויש לחוש שהיו תרתי דסתרי, ועדות הגר"א ז"ל מכחישו.

¹⁵ אגב מה שהזכיר דברי הגמרא שלא יאריך בשבר לא דק שאין זה דברי הגמ' אלא דברי התוס' (והרמב"ן בדרשה לר"ה כבר עמד על זה שא"א לבוא לידי תקיעה כיון שהשבר הוא קול שבור).

¹⁶ למעשה היה חרד מאד ומדקדק גדול בקיום מצות בכלל ותקיעת שופר בתוכם, ובדרך להגר"א היה נכנס לזכרון משה לשמוע ל' קולות, ושמעתי מחמותי תליתי"א שבקטנתה בכל ר"ה היו מגיעים אחר צהריים לביתם הגאונים ר' חיים אהרן טורצין זצ"ל ויל"ח ר' חיים גריינמן שליט"א וביחד עם מו"ז זצ"ל היו חוזרים ותוקעין כל מיני תקיעות.

אורך שבר לשיטת ריב"א וריב"ם

ויותר מזה יעו' בספר אש' דת (על מטה אפרים סע' ו' מד"ה ונבוא לעיין) שפקפק על זה שלשיטת ריב"ם כל שבר הוא ג' כחות דיתכן שאינו אלא ד' כחות, והעיר על מ"כ הב"ח בס' תק"ל דלא מבואר בדברי התוס' שיעור השבר לריב"א וריב"ם א"כ אפשר דלא ברירא מילתיה לשיעור ג' שברים לא הוי טפי מנ' כחות עכ"ל, ו' אך באמת דברי הב"ח המה תמוהים דהא דלא נקטי התוס' כח"י כחות היינו מטעם משום דבאמת הם קצרים מן ט' כחות וסגי בשש כחות והא דלא נקטי כשש כחות משום דלא נרמז בשום מקום השיעור הזה של שבר אחד דהוא כשני כחות כו' וע"ש שפקפק גם על שיעור ד' כחות שאין להם שיעור מוגבל על שבר אחד, וע"ש ש' שכן הוא דעת הג"ח¹² בסק"ג, ובאמת משמע מתוס' שגם להריב"א שבר הוי פחות מג' כחות שכתבו רק ולפירושם אין לחוש אם מאריך קצת בשברים, ומשמע רק שאין לחוש אם מאריך כג' כחות ושברא לאפוקי מה שכתב שאלבא דרש"י אסור להאריך כג' כחות אצל לא שאריך להיות כג' כחות, אולם משמע מהרמב"ם (פ"ג הל"ד) שכתב שיעור שלשה שברים כתרועה ותרועה הוי שמונה עשר טרימוטות, וכן בחד' הרשב"א¹³ (ל"ג: כח) ולפוס האזי דחתקין ר' אבהו לקמן כו' רבותא ז"ל אמרו אריך למשך בתקיעות דתשר"ת כשיעור ג' שברים ותרועה דהיינו י"ח טרימוטות עכ"ל, וגם הראב"ד (שם) כתב אצל שיעור תקיעה אחד הוא לשניהם

בש"ע (תק"צ סע' ג') ושיעור תקיעה ג"כ תשעה טרימוטות כתרועה, וכ' המג"ב (סק"יב) וז"ל היינו בשל תר"ת דאלו בשל תש"ת הוא יותר מעט עכ"ל, וכן בשער הציון (סק"יז) ומכ"ש השברים שהם ארוכים מיבבות עכ"ל, ושם (סק"י) התקיעה של תש"ת יהיה מעט יותר מנ' כחות לפי דעה האחרונה דהא שברים ארוכים מן תרועה עכ"ל, וכן הוא בציאור הגר"א וז"ל ז"ל י"ח ולאו דוקא אלא יותר מנ"ח דשברים יותר מתרועה ע"כ, וכן בפרי מגדים (א"א סי' תק"צ סק"ג) וז"ל ומיהו יותר מח"י ראוי להיות כי גניחות הם ארוכות יותר.

ויצ"ע מנ"ל שהם ארוכות מיבבות, וראיתי בלבושי שרד (על מג"א סק"ג) ש' י"ח טרימוטות וכו', לאו דוקא אלא יותר מעט דהא תרועה ט' טרימוטות בש"ם מבואר דכל גנחה דהיינו שבר אחד הוא עכ"פ משהו יותר מיללה שהוא ג' טרימוטות אם כן ג' שברים הוא ט' טרימוטות וג' משהוין ותרועה ט' טרימוטות עכ"ל, וכ"כ ביד אפרים (על ה"ט"ז סק"ג בד"ה שם והגניחות), אצל לא מלאחי שמבואר כן בש"ם כלל, הן אמת שרש"י (ראש השנה ל"ג: כ') שברים ארוכים מיבבות, אצל רש"י לשיטתו¹⁴ שלשה יבבות הוי שלש קולות בעלמא כל שבר, וע"כ שברים ארוכות מיבבות שגם שברים אינו אלא ג' קולות ואם שניהם הוי כל שבר כמה חלק שברים מתרועה, אצל לשיטת ריב"א וריב"ם דיבבא היא שלש כחות של כל שבר ותרועה הוי תשע כחות יתכן ששברים ותרועה שניהם הוי ט' טרימוטות וחלוקין בזה שתרועה הוי ט' קולות של כל שבר ושברים הוא ג' קולות של ג' טרימוטות כל אחד, ובדברי התוס' אינו מבואר שיעור שברים לשיטת ריב"ם ופיר' י"ל שכל שבר רק ג' כחות.

¹² ועי' מש"כ על מט"א סע' ג' מד"ה והנה, ונקט שם דכן הוא דעת המג"א בסק"ב, וממילא תמה על המג"א שסתר עצמו בסק"ג. אבל לא ראיתי בהמג"א בסק"ב ש"כ"ב אלא שהשיג על מש"כ הב"ח אבל ג' שברים לכולי עלמא הוי כשיעור ט' כחות, והשיג המג"א אדרבה הטור והרמ"ב והפוסקים כתבו דלכתחלה לא יאריך בשבר א' כמו ג' כחות ואיך כ' הוא לכ"ע הוי ט' כחות עכ"ל, אבל לא כתב כלום בדעת הריב"א וריב"ם.

¹³ בלומדי עם הרב ש"י יצא שיש לפרש דברי התוס' שבדאי צריך כל שבר להיות ג' כחות, אבל אין לחוש אם מאריך קצת דהיינו עד ט' כחות מאחר שזה שיעור של שברים ושל תרועה לשיטה זו, משא"כ לרש"י שכל שבר הוי כב' כחות [לפי הסברא דמאחר דאפיקתיה מכוח אחד ע"כ הוי ב' כחות] ושיעור תקיעה הוי ג' כחות אין להאריך בשבר כלל שבין ב' כחות לג' כחות כמעט אין כלום, וזה מש"כ התוס' דאין לחוש אם מאריך קצת בשברים, שיש אפשרות לשיטתם להאריך בשברים משא"כ לרש"י שאין להאריך כלל, אבל דחוק קצת ללמוד כן, דבשלמא אם ר"ל שמונת להאריך ג' כחות נחא מה שהוצרך לכתוב כן, דמאחר שכתב להדיא בשיטת רש"י שאין להאריך כג' כחות כתב לשיטה זו שאפשר להאריך כג' כחות, אבל אם כל מה שכתב הוא שיש אפשרות להאריך יותר משיעור שבר לכאורה לא היה צריך לכתוב זה דפשוט הוא, וגם כשכתב למעלה לשיטת רש"י שאין להאריך הגדול לא היה על זה שאין להאריך יותר משיעור שבר אלא שאין לעשות שבר כג' יבבות, ומסתבר יותר דמש"כ שאין לחוש ר"ל שאין לחוש למש"כ למעלה דמכיון שכתב למעלה שצריך לזהר שלא יהיה שבר ג' יבבות כתב שלשיטה זו אין לחוש, אבל ענין אריכות שבר יותר משיעורו מאן דכר שמיה.

¹⁴ והובא באלהו רבה אות ד', אך מה ש' ש"כ רבינו ירוחם לא מצאתי.

¹⁵ וכן כ' גם קודם לזה והעתקתי לשונו להלן.

¹⁶ הערוני שבאמת רש"י הוי לכולי עלמא, שגם אם כל שבר הוי כב' טרימוטות לדעת הריב"א ושברים קצר יותר מתרועה מ"מ כל שבר אורך יותר מכל יבבא, ואין זה פשוט כ"כ שהרי לשיטת הריב"א וריב"ם יבבא היא שלש כחות של כל שהוא [ותרועה ג' יבבות] וא"כ אם שבר אינו אלא ב' כחות הוי פחות מיבבא, ומ"מ רש"י לשיטתו וא"א להוכיח ממנו לשיטת הריב"א וריב"ם.

ושמעתי שמפרשים מש"כ רש"י ששברים ארוכים מיבבות לא קאי על אורך כל שבר אלא על כל הקולות ביחד ושכן הוא פשוט בהגמרא, ולכאורה ר"ל דבגמרא איתא והתניא שיעור תרועה כשלשה שברים אמר אביי בהא ודאי פליגי כו' וכמו שדייק ה"ט"ז (המובא למעלה בד"ה ויעו' בה"ט"ז) ומשמע דר"ל שפליגי בשיעור תקיעה לא בשיעור השבר, ולפ"ז רצה ליישב מה שאומרים שהנהיג הגר"ח לתקוע ד' שברים קטנים לשברים שיוצאים בזה גם לרש"י וגם להריב"ם שהשבר ד' משלים לשיעור שאין דין באורך כל שבר כלל אלא בסך הכל של כל הקולות, ואינו מובן שאם כן למה לי שברים כלל גם בתרועה כל הקולות ביחד משלימים לשיעור אלא ע"כ צריך שיעור מסויים לכל שבר.

ומסברא נראה דכל מה שאינו בכלל שבר הוא בכלל יבבא, וכמו שפשוט הוא להתוס' שאפשר להאריך כל שבר עד שיעור תקיעה נראה שאפשר להאריך כל יבבא עד שיעור שברים, שלא מצינו שום גדר אמצעי לקול שאינו לא זה ולא זה, ואם יש קול כזה מנ"ל להתוס' שאפשר להאריך שברים יותר מהשיעור [ועמש"כ בהערה סו בד"ה אך מש"כ ב"ב].

לפי מה שהבאתי להלן בשם הגר"ח (המובא למעלה בענין השלמת שבר קצר ע"י הוספת שברים, בד"ה שמעתי מהגרי"ל, ועי"ש) מלבד משיעור של כל שבר יש שיעור לאורך כל השברים ביחד שהוא ארוכה יותר מתרועה, אבל אינו מובן כלל כש"כ.

זיניהם מחלוקת כי אם בין גנוחי וילולי בלבד עכ"ל, וכן הוא דעת הרשב"א ב"ה שם, והוא להדיא כדברינו שאין מחלוקת בשיעור תקיעה וע"כ פירוש הגמ' הוא שפליגי בזורת התרועה ולא בשיעור תקיעה וע"כ פירשו הגמרא כש"כ, ומאחר שלא מצאו להדיא בראשונה שיש להם למדו כן אינו מצוי למה עלינו לדחוק לומר שהריב"א וריב"ם לא למדו כן.

שבעתי סברא ששברים ארוכות מיבצות משום שגם ההפסק שצין הקולות בכלל השיעור ובתרועה עשויים קולות מחוזרים אחד אחר השני בלי שום הפסק כלל משא"כ בשברים שהם יותר לאט ובהכרח כריך לעשות הפסקי זיניהם, ור"ע ז"ה שלכאורה אינו אלא לפי המנהג לעשות שברים ישרים אבל לפי המנהג לעשות שברים שצורים אפשר לעשותם אחד אחר השני בלי שום הפסק כמו שעושים בתרועה, ואף שנסמע להאזין בקולות נפרדים שלא בתרועה שנסמע מחוזר היינו משום שכל שבר ארוך קצת ונסמע כעומד בפני עצמו משא"כ בקולות קצרים של תרועה אבל באמת אין חילוק זיניהם^מ, ובעל הסברא שהוא בעל חוקע מומחה חולק עלי פפרט זה אבל מלאחי שהרמב"ן (דרשה לר"ה בד"ה וכתוב בתוספות) כ' ששברים היו שצורים ממך ולא כדמסמע מהתוס' וכ' וז"ל וכתב רבינו חננאל פירוש יבצות זו אחר זו, שברים זיניהם והפסק זיניהם, ע"כ, ולא הפסק גמור שישנה אלא שיהיו שני קולות שיפסיק הקול בשבר ניגון עכ"ל^מ, ובפרט למנהג אשכנז אין שום הפסק בשברים כלל^מ.

ובל"ה לסברא הג"ל הפוסקים עשו חשבון של אורך השברים והתרועה ויאל להם ששברים ארוך מתרועה, ומדברי הפוסקים לא משמע כן אלא שהוכיחו זה מהגמ' ועפ"י קבעו ששברים יותר מ"ח כחות, ולדוגמא ביד אפרים כ' דהא מבואר ב"ס דגנוחי ארוך מילולי, וכעין זה בלבושי שרד והובא לשונו למעלה, ובמשה ברורה (תק"צ י"ג) וכתבו האחרונים לכתחלה יעשה שיעור השלשה שברים כט' כחות, וכ' בשער האיון כיון דלדעה האחרונה אף התרועה כשיעור ט' כחות, ומכל שכן השברים שהם ארוכים מיבצות עכ"ל משמע שאין הטעם שהם ארוכות יותר משום ההפסק זיניהם אלא

כתשע טרומות או כשלשה שברים שהם שיעור אחד, והכל זו הביא שהרשב"א כתב בשיעור תרועה כשלש שברים והביא שם שהרשב"א היה מקפיד שכל שבר יהיה ג' טרומותיו, והגם דיש להם שיטה אחרת דס"ל כר"י שתרועה ג' כחות אבל תנא דמתניתין דס"ל שצריך תרועה ס"ל ששיעור תקיעה כג' תרועות מ"מ מה שס"ל דכל שבר כג' כחות אינו תלוי בזה וי"ל שגם הריב"א וריב"ם ס"ל כן מאותו טעם דס"ל להרשב"א דרשב"א^מ, אמנם מסתבר שנקטו ששיעור התקיעה אחת לכו"ע שהרי לשיטתם זה שיעור תקיעה מאל עממה ואינו תלוי בשיעור התרועה, ועי"ז ששברים ט' כחות יולא ששיעור התקיעה אחד כמו למ"ד לדרך תרועה, וא"כ אין להוכיח כלום לשאר הראשונים, אבל עכ"פ מש"כ הרשב"א י"ח טרומותיו היינו לשיטת שאר הראשונים ששיעור התקיעה תלוי בשיעור התרועה ובהמשך חלק על זה להדיא, וכן יש ללמוד משיטת העיטור כפי שמוצא בטור^מ שאין הבדל באורך התקיעה בין שברים לתרועה, והב"י בפירוש הראשון והפני"ו ס"ל ששיטת העיטור הוא שיטת הריב"ם ממך, ובפ"י ר"א"ס לסמ"ג אות ה' (ו"א) נקט דלהריב"א שיעור תקיעה שווה לכולי עלמא, וע"ש בדבריו שא"ל לומר ללא דוקא הוא, ולא מצאו בשום ראשון ששברים יותר מ"ח כחות.

ויעו' בהט"ז (סק"ג) ש"כ דהא ע"כ ג' גניחות אינם שוים בשיעור עם ג' יללות לכל הדיעות דהא אמר אביי דתנא דמתני' פליג בזה עם תנא ברא דמתני' תנא גניחות וברייתא תנא יללות עכ"ל, אמנם גם לפ"י מבואר רק ששיעור שברים אינו כשיעור תרועה אבל ראה שהוא ארוך מתרועה דיתכן שהוא פחות משיעור תרועה, ויעו' באש דת הג"ל שבאמת פירש דברי הט"ז כן שליכא מחלוקת רש"י וריב"ם בשיעור שברים, והשיג על מש"כ שם היד אפרים דגנוחי ארוך מילולי, ודברים של טעם הם אלא דיש להתייבש אם מוכרח שלא כדבריו מהראשונים שהבאנו שכתבו השיעור להדיא, אבל מאחר שהוציאו הפוסקים דבריהם מפשוטן וכתבו דר"ל קצת יותר מ"ח כחות, כ"כ אפשר לומר דר"ל קצת פחות מ"ח כחות, ושוב מלאחי בהגהת היעב"ץ (שבסוף ש"ס וגשל) ש"כ על שיטת ריב"א נראה שזה הפך מפירש"י אלא שברים קצרים מיבצות עכ"ל, ור"ל שלירצ"ם באמת אין הכרח לומר ששברים ארוכים מיבצות וממילא נקט שהם קטנים מיבצות.

וגם לא ראינו שמוכרח מהגמרא כלל ששברים ותרועה אין שיעורם בסך הכל שווה, דו"ל שדייק הגמרא דפליג בברייתא בזורת התרועה בזה שנתן שיעור בשברים ולא ביבצות, ובדאי כל שבר אינו כיבצא אבל י"ל שצריך שיעור א' להם באורך כיון דיש רק ג' שברים ובתרועה ט' קולות, וע"כ ל"ל כן להראשונים שהבאנו למעלה שע"כ ס"ל ששיעור שברים ותרועה שווים, וגם למסקת הב"י בשיטת העיטור עכ"פ מבואר שאין הכרח לומר ששברים ארוכים מתרועה, וגם בדברי הב"ה הג"ל מבואר שאינו צריך שהשברים ארוך יותר מהתרועה, וכן מבואר מדברי הרשב"א (המובא למעלה) ש"כ להדיא אבל שיעור התקיעה אחד הוא לשניהם עכ"ל, וכן בדקשת הרשב"א לראש הגנה כ' מיהו חד שיעורא הו' דתשע יללות כשלשה שברים. נמלא עכשיו דשיעור תקיעה כתשע יללות שהם טרומות, או כשלשה שברים ומידה אחת הן, ואין

^מ מצאתי בב"ח כתב במנהגים דמה"ר אייזיק טירנ"א (הלי ר"ה עמ' צז) ויעשה שלשה שברים לבד ההפסקה עכ"ל ואין לו טעם דפשיטא דשלשה שברים ששיעורן כתשע כחות שיעור זה ניתן לתקיעות השלשה שברים ואין ההפסקה שבין השברים בכלל השיעור עכ"ל, ומבואר בזה דיש קצת שהייה בין שבר לשבר, אבל יתכן שנהג לעשות שברים פשוטים. ואין ללמוד משם לגבי שיעור התקיעה שהנדון שם הוא אם יש איזה חידוש בזה ששיעור השבר הוא מה שתוקעים ממש בלי ההפסק, אבל י"ל שלכו"ע כמו שהשיעור קאי על מה שתוקעים ממש הי"ה לשיעור תקיעה שכנגדו.

^מ שוב הראוני שכי' במועדים וזמנים (ח"א סי' ה' אות ט') וכוונתו נראה שאין לשהות כלל אבל מפסיק הקול בשבר ניגון, והיינו שההפסקה היא רק כשיעור הצריך לחלק בין קול לקול שלא יעשה הג' קולות בלי שום הפסק כלל כמו שביארנו עכ"ל, ומלבד ממה שצ"ע אם אפשר להעמיס זה בדברי הרמב"ן מצד עצמן לדבריו אין לדברי הרמב"ן שום קשר למש"כ קודם או אחר לזה ובלי שום סיבה מובנת הביא שם דברי ר"ח ופירשו, והיה ראוי להביא זה למעלה כשמבאר דיני הפסק בין הקולות ובאמצע הקול, אבל לדברינו אתי שפיר דכיון דבשברים פשוטים יש קצת שהייה בין שבר לשבר משא"כ בשברים שבורים כשחלק הרמב"ן על הנשמע מהתוס' דשברים פשוטים הם הוצרך לפרש דברי ר"ח שלא יהיו סתירה לדבריו.

^מ להלן כתבתי ממה שרשמתי לפני הרבה שנים שאצל הרבה ספרדים נהגו לעשות שהייה יותר גדולה בין שבר לשבר ממה שעושים גבי תרועה, וכעת אינני זוכר בדיוק מה ביררתי אז.

^מ לפי דברינו י"ל שגם רש"י ס"ל שכל שבר הו' ג' כחות, ואמנם התוס' בודאי לא ס"ל שכתבו שלרש"י אין לעשות שבר ג' כחות שנעשה תקיעה [ודברינו שייך רק להמרדכי החולק על סברת התוס'] אבל נראים הדברים שלהתוס' גם להריב"א וריב"ם שבר פחות מג' כחות, אבל אם נחוש להראשונים ששבר הו' ג' כחות יש לחוש כן גם לשיטת רש"י.

^מ עיי' בב"ח שגורס אחרת בטור, אבל גם לדבריו שיעור השבר שווה בשברים ובתרועה, אלא שס"ל דגם בתרועה הקולות ארוכים ג' כחות.

שידוע מטעם אחר שצריך להיות ארוך יותר מתרועה.

השלמת שבר קצר ע"י הוספת שברים

הרמב"ן לר"ה א"ס שבר רביעי הוא הפסק או לא מבואר דעתם שרק שלשה שברים היו שברים שאם יותר נכלל בהקול אין מקום לדון אם יותר הוא הפסק מאחר שהיו חלק של אותו קול ממש¹⁰. ובאמת הרמב"ן ז"ל חלק עליהם מטעם זה, וז"ל ואני אומר לא מצאנו כל אנשי חיל ידיהם שיש כחלון ענין גדול שנתעלם מהם, שאם התוקע הוא שחקק לפני רבנו יצחק ז"ל עשה השברים כולם בלא הפסק לא עשה שום טעות ושום שגגה אלא כהוגן וכשורה נהג, ולכתחלה רשאי לעשות ארבעה וחמשה שברים ואפי' מאה, דגנחו לתנא דברייתא כמו ילוזי לתנא דמתני', ושיעור תרועה כילוזי שלש יצבות כדחנן במתני', ושיעור תרועה כגנחו שלשה שברים כדתינא דברייתא, וכל זה שיעור התרועה למטה אבל למעלה אין לה שיעור, אלא מאריך בתרועה דילוזי ועושה חמשה או חמשים יצבות כמו שנהגו כל ישראל, וכן בתרועה דגנחו מאריך ועושה אפילו חמשים שברים עכ"ל וע"ס, אבל האמת מה שהעירוני הרב קלמן לוי"ד שגם להרמב"ן שברים היו ג' קולות בשיעור מסוים והגם שאפשר להוסיף עליו מ"מ אין ראיה שאפשר לעשות שבר פחות משליש תקיעה דשמו קול שהוא פחות משליש תקיעה היו בכלל תרועה לשיטת הראשונים ששברים היו שלש שברים בשיעור תקיעה¹¹.

שבעתי מהגרי"ל שליט"א שזקנו הרי"ם מבוססות ביאר בשם הגר"ח שתרועה היא יצבות שהם קול כל שהוא, וע"כ כל מה שיותר מכל שהוא עד שיעור תקיעה אינו יצבא אלא שבר, ולפי"ז גם קול באורך שני טרומיטין הוא שבר, אלא שיש דין נוסף לאורך כל השברים ביחד וזה מה שאמרו ששברים ארוכים מתרועה שאע"פ לאין דין שצריך להיות מג' שברים דוקא ויכול לעשותו ע"י ד' או ה' שברים שכל אחד מהם פחות משליש תקיעה עכ"פ שברים ביחד ארוכים מתרועה, ואין זה מובן שהרי לא מבואר בגמ' שיעור אורך כל השברים ביחד כלל שלא אמרו אלא (ר"ה דף ל"ג): שיעור תרועה כשלשה שברים, דהיינו שתרועת התורה היא כשלשה שברים וביארו בגמ' שהיא תנא סבר שצריך שברים ארוכים כאלה הגונה, ואם נאמר שגם שני טרומיטין היו גנחו א"כ אין לנו כריכים אלא כג' גנחו, ואין לנו שום מקור או טעם לומר שיש שיעור מסויים לכל השברים יחד חוץ מג' שברים, וגם הגרי"ל הודה שאינו מובן מטעם זה. שמעתי גם מנכד הגרי"ם ז"ל מירושלים שכן היה דעת הגר"ח אבל הוא לא היה יכול לומר לי מקור לזה ויתכן שהם קצבו דברי רי"ם מבוססות, וגם לא היה מסוגל לומר יותר משכן ס"ל להגר"ח¹².

ג לא נתברר לי שהמאמץ זה באמת מר' חיים, ומדברי מו"ר ז"ל הג"ל משמע שאין זה מהגר"ח אלא המאמץ של הגר"מ ז"ל וגם בשיעורי רמז"ה (הובא למעלה גבי טרארטו) אמר רק שהגר"ח היה נוהג לתקוע פעם שברים קצרים מג' כוחות ופעם שברים ארוכים מג' כוחות

בבריסק עושים שברים ע"י ד' שברים קטנים או יותר, דבר זה מיוחס להגר"ח שהנהיג כן ללאות גם לשיטת רס"י וגם לשיטת הרי"ב א"ר וריב"ס, וביותר לחוש לשיטת הרמב"ם שהרי להרמב"ם שתקיעה הוא כחצי שברים נמצא שכל שבר הוא כג' טרומיטין ותקיעה הוא כארבע וחצי טרומיטין וקשה מאד לדקדק שיהיה כל שבר בין ג' ל' וחצי טרומיטין, ועושים שבר ד' להשלים כדי ללאות להשיטות ששבר גדול יותר, ועי' למעלה בד"ה בשיעורי רמז"ה.

ולא הבנתי זה דאפשר להשלים שבר קטן ע"י עוד שברים קטנים, ופעם שאלתי מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייז'יק ז"ל על מכתב שכתב הרי"ד סאלאווייז'יק ז"ל מבוססות לאביו הגר"ר משה ז"ל, שכתב בערך¹³ בזה הלשון לקצר בכל שבר ושבר בעצמו ולהרבות במנין השברים וכמו שאפשר, וכמו כן להרבות במנין התרועות ולהאריך בתקיעות¹⁴ ע"כ, ואמר לי שר' משה היה מקצר בשברים מפני שהשם שאם יאריך בו יותר מדאי יהיה תקיעה, ואמר להרבות בשברים שמוא לא יהיה בשלש שברים השיעור, והקשיתי דמאחר ששברים היו שלש שברים שהם ארוכים קצת מהיכא יתתי שיש לזרף להם שברים אחרים אם השברים בעצמם היו פחות מהשיעור, ולא ענה על זה, והבנתי ממנו שגם הוא סבר שהדבר קשה (הגם שגם אכלו נוהגין לתקוע הריטו ארבע פעמים, ובהזדמנות אחרת אמר לי מו"ר ז"ל לגבי קושיא זו, אני לא בא לשנות ממה שעשה אביו, ואמרתי שהפוסקים כתבו שכלתחילה אין לעשות יותר מג' שברים (עי' המש"ב ס' תק"ז סק"א) ואמר שאלם לא חשו לזה כלל כהרמב"ן שכלתחילה יש להוסיף בשברים.

ושבעתי ממז"ז הגאון רח"י זלצניק ז"ל שהוא היה שומע תקיעות אצל הגרי"א, שהיה עושה שברים הריטו ד' או ה' פעמים ושמע (כמדומה לו מהגר"ר רפאל בנו של הגרי"א שהיה תוקע בצבילון) שיש לו דיוק ברמב"ם ששברים יכול להיות יותר מג' שברים, אמנם יש להעיר שמה שדנו הרבה ראשונים ועי' בראב"ה סימן קע"א, ובדקשת

¹⁰ כפי מה ששמעתי מהגר"ר חיים אילסון שליט"א שיש לו העתק מהמכתב.

¹¹ בבגדי ישע (תק"ץ ס"ס ג') ועי' ראיתי בעיני שהמדקדקים האריך מאוד משום מוראם ה' שלא בקיאתין הן בשיעור.

¹² מו"ז לא זכר הדיוק, ולכאורה א"א לדייק ממש"כ הרמב"ם (הלי שופר פ"ג ה"א) והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראין אותה שלשה שברים עכ"ל, דמשמע שאינו שלשה שברים מעיקר דדינא ששלשה שברים היו לשון הגמרא ברי"ה (ל"ד). וגם על התרועה כתב הרמב"ם היללה היא שאנו קוראין תרועה. ופשוט דמש"כ שאנו קוראין אותה שלשה שברים הוא משום שבאמת כולם ביחד אינם אלא אחד כפי מה שמנה מנין הקולות שם, [ומש"כ שאנו קוראין תרועה הוא משום שנסתפק לנו אם זוהי התרועה של תורה או לא].

ואמנם בספר הרוקח (הלכות ראש השנה סימן ר"ב) וקבלתי מאבא מורי רבי יהודה זצ"ל מאחר שיש בהלכה שברים ואין בספרים ישנים שלשה שברים אלא שברים סתם אם תקע שני שברים יצא שאין בספרים מניין שברים עכ"ל, אבל א"א לדייק מספק אולי גרס הרמב"ם כהספרים ישנים, [וגם אם הרמב"ם גרס כן עדיין אין סברא לומר שאפשר לתקוע שברים קטנים שהם פחותים מהשיעור ולצרפם אלא שיש להסתפק ב' שברים, אבל אם השבר קטן מדאי א"א לתקנו ע"י הוספת עוד שבר].

¹³ שמעתי סברא ששברים אינו דומה לתקיעה, שבתקיעה מבואר בהמשנה להדיא שאפשר להאריך כמה שירצה, שתקיעה בעצם היא קול אחד, אבל שברים נעשה מקולות פסוקות, וא"כ מצרפם רק מה שצריכים, וממילא אם הוא צריך לשבר הד' כדי להשלים השיעור נעשה חלק מהשברים, והנידון בהראשונים הוא היכא שלא היו צריכים לשבר רביעי ובזה יש שס"ל שאינו חלק מהשברים ומפסיק.

¹⁴ ובזה יש לדחות גם הדיוק מהרמב"ם בהערה נ שכתב שאנו קוראין אותה ג' שברים משום שמותר להוסיף שברים והיו חלק מאותו קול.

ששמע מהגרי"א^ל שזקנו הרי"ם מצוטטון היה קורא להם השברים של ר' חיים, והוא שמע ולא ממקור מוסמך שכן הג"ר משה חידש זה אלא שנתקבל ע"י הגר"ח, וז"ע בזה.

כדי ללכת ב' השיטות, ולא אמר שעשה ד' שברים מטעם זה, ואדרבה משמע שתקע ג' שברים בשני האופנים ללכת ב' השיטות, ולא ראיתי מקור מוסמך לזה שהגר"ח תקע ד' שברים^ב, שמעתי מחתני הרי"ב

שתקעו שברים קצרים אבל לא שתקעו ד' שברים.

^{יד} בספר נפש הרב (עמ' כ"א) כ' שמעתי בשם הג"ר אהרן סאלאוויצקי שליט"א אחי רבנו שלמעשה היתה זאת הצעת רבנו לאביו בילדותו ואמר לו הגר"מ שישלח את ההצעה במכתב לאביו הגר"ח לקבל את חוות דעתו וקיבלו הגר"ח ואף הנהיג כן בעצמו במנין שלו ע"כ. לא ידוע לי מקור השמוע אבל כנראה הגר"ח לא קיבל אותו.

^{יב} ואמנם כ"כ במודעים וזמנים (ח"א ה' ו') ואולי זה מקורו של שמועה זו, אבל לא הביא מקור, ברשימה הנ"ל (בהערה ט) כ' ושאלתי האם זה מהגר"ח אמר שחדש זה בעצמו עכ"ל, אבל יש ערעורים על כל הרשימה שאינו מוסמך כ"כ.

שמעתי שהג"ר אליהו זבדי שליט"א תקע ד' שברים קצרים לחגאון ר' יחזקאל אברמסקי ז"ל ואמר לו שפעם האחרונה ששמע תקיעות כאלו היה אצל ר' חיים. ושאלתי להראי' ואמר לי שאמר לו הגר"א ר' ק

תרועה

להרבות במנינה לכתחילה

ול' היה נראה למה שמוסיפים יצבות אינו משום איזה חשש בצאמת אלא שמחמת המהירות קשה מאוד למנות היצבות ולעשות רק ט' וגם קשה להפסיק בדיוק אחר ט' יצבות^י ועל כן נוהגים לעשות הרבה ולהספיק רק כשנזכר להפסיק, וכן מצאתי בח' הרשב"א (ר"ה ל"ג:) ואלו ראה להוסיף ולהאריך ביצבות ואפי' מאה מאריך ואינו נמנע וכן נהגו דא"א לזמזם עכ"ל, וגם אם הצעל תוקע יעשה רק ט' יצבות^י השומעים יהיו מלאים ספיקות בלבם אם צאמת תקע כשיעור, ובדידי הוי עובדא שתקעתי תרועות של ט' יצבות והיו מהשומעים שחששו שמה לא היו ט' יצבות^י.

במכתבו של הרי"ד (מובא גבי השלמות שבר קצר ע"י הוספת שברים) כ' להרבות במנין התרועות, והגרי"א^ל שליט"א (כפי מה ששמעתי מחתני הרי"ב) ביאר זה ע"פ הסברא הנ"ל (בדי"ה שמעתי) שחשש שכל קול קטן מלאי והוסיפו עוד להסלימם, ועל הסברא אינו מובן כלל גם גבי שברים כש"כ, ומה שהוסיף לגבי תרועה תמוה ביותר שהרי הראשונים כתבו שיצבא הוי קול כל שהו ובדאי ליכא שיעור למטה וכל מה שאפשר לעשותם קצר יותר שפיר דמי, והגם שמתקצר שאפשר להאריך בהם קצת כל שלא הגיע לשיעור גנוחי דאי לא תימא הכי היאך יוצאים כל אלו שאין להם צעל תוקע זריז ביותר, אבל עכ"פ לא שייך לפסול יצבא משום שהוא קצר מדי.

ובענין ההוספה בתרועה למעשה נהגו מעולם להאריך בתרועה כש"כ רבינו חננאל (ר"ה ל"ג:) וק"ל דאית לן לאורוכי בתרועות כל מה דבעי וכך מנהג בכל ישראל עכ"ל, והרמב"ן (דרשה ל"ה) וכל זה שיעור התרועה למטה אבל למעלה אין לה שיעור, אלא מאריך בתרועה דילולי ועושה חמשה או חמשים יצבות כמו שנהגו כל ישראל עכ"ל, וכעין זה ברא"ש (ר"ה פ"ד ס"ס י"א), ובמהרי"ל (ה"ל שופר) והיה מהר"י סג"ל מתמ' אמאי לא רגילין לעשות נמי שברים יותר מג' שברים כאשר עושין בתרועה עכ"ל.

^{יח} ויתכן מטעם זה היו בעלי תוקע שהאריכו בקול האחרון של התרועה [וכבר הוזכר בפוסקים, ויש שלמדו זכות על זה אבל עכ"פ אינו לכתחילה] שקשה להפסיק מיד.

^{יט} אפשר להתרגל לזה ע"י תקיעת ט' יבבות לאט מאד וכשהורגל בזה לתקוע מהיר יותר קצת וכשהתרגל לזה לתקוע עוד יותר מהיר עד שיחיה מורגל לתקוע בדיוק ט' יבבות במהירות. יש עוד עצה למנות בראש בבות של ד' יבבות.

^{יז} מטעם זה היום אני מאריך הרבה יותר, אבל גם בזה אינני נקי מתלונות ותמיד יש ששואלים אותי למה אני מאריך כ"כ בתרועה.

צורת הקול

להספרים התימנים מעצמו ודימה זה למי שעושה תרועה למנהגינו ע"י שימת ידו על צד הרחב של השופר ללא ילא שצריך לעשות הקול ע"י נפיתחו ולא ע"י דבר אחר, ושמעתי מר' בן ליון שארבעי שליט"א, ששמע טענה כזו מהגאון ר' בן ליון אבא שאול ז"ל, ויתכן שצדק בזה אבל יש לפקפק גם על טענתו לגבי תרועה דידן. קבלתי אופן אחר של עשיית תרועה למנהג תימן מהרב משה אדום שגורמים להקול להרעיש ע"י תנועת השפתיים בצעה שתוקעים. הגם שאפשר להגדיר זה כקול המתרעש למעשה הוא יותר עדין מכשעושים תרועה ע"י הבטן או הגרון [וכנראה זה מה שקבלתי מבעלי תקיעה שאפשר לעשות התרועה מהפה הגם שלא שמעתי מהם שהקול שונה קצת].

ברוב ישראל תוקעים קולות קצרות פשוטות בלי הספק ביניהם אבל מנהג אשכנז [ויקרא] תימן והבבלים לעשות קול המתרעש, דהיינו קול אחד אלא דיש שינויים בהקול. קבלתי מבעלי תוקע מומחים שאופן עשיית הוא מהבטן או מהגרון או מהפה, וא"א לכתוב אופן עשייתו בכתב אבל הקול הוא אותו קול שיוצא כשמזיזין השופר כשתוקעין תקיעה אבל כתוב בהספרים התימנים שעשית הקול ע"י הזנת השופר רמאות ואינו יוצא בזה, ואינו מובן כ"כ למה, ויעו' בשו"ע המקור להגאון ר"י רמב"א שליט"א (סי' ק"י, עיני יצחק ל"ג) שחיפש טעם למנהג תימן בזה ולא העלה דבר ברור, וגם כ' ואחרים גם כן מעידים שמקלט מרכזי נעשה הורו להכשיר תרועה ביד אף שאין זה כפי המקובל וז"ע עכ"ל, ושמעתי מהגר"ר אליהו זבדי שליט"א, שכיוון

אלא בקולות מופסקים.

גם מה שהובא בלקט יושר¹⁷ (חלק א' עמ' קכג ענין א) כשהעשה תרועה בשופר נשמע הקול ת"א ת"א עכ"ל מובן רק ע"י קולות מופסקים כמו שהבין בשמ"א גופא¹⁸.

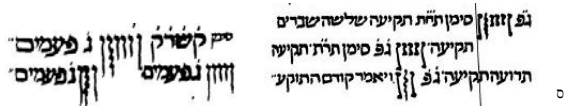
ולכאורה מה שהמרמ"א (מו"ק טו.) קורא לשופר טוט משמע קצת שעשו קולות מופסקים.

זולת במגדל עוז הנ"ל לא מצינו בראשונים שום התייחסות לזכרת הקול, אבל יש מדייקים מתמונות בכת"י שיש שעשו קו מופסק כמה נקודות, ויש שעשו קו ארוך העולה ויורד וכמו המובא אצל תקיעות, בד"ה בספר המנהיג ולכאורה תלוי בד' המנהגים. אבל לאחרונה ראיתי ערעור על זה, שהרי גם בכת"י ספרדיות¹⁹ נמצא זכרת קו עולה ויורד הגם שזכר שנהגו שם רק בקולות מופסקות, כדמוכח מהמגדל עוז, וע"כ החשיבו הכל כקול אחד כש"כ למעלה ועל כן איירו אורה כזה אע"פ שבאמת נעשה מקולות מופסקות.

כמעט לא מלאחי התייחסות לזכרת אחרות של התרועה בפוסקים, אבל במור וקציעה (סי' תק"צ) כ' להדיא שיוצאים בכל התרועות, וז"ל יש זה שני גדול בין האשכנזים והספרדים ואנשי פולניא, שהללו עושין אותה כעין טרומיטין, והללו עושין אותה טוט טוט כו' וגם בעשיית התרועה כל אחד עושה כמנהגו, ויוצא זה כי בכל אופן מהנ"ל היא התרועה עכ"ל, ומאחר שלא מצינו שום פוסק שחולק על זה נראה שיש לסמוך עליו לכתחילה, ואע"פ שבא בזה להוכיח כו' האי שבין תרועה בין שברים וצ"ח ש"ת כשר לתרועה ובש"ע נספק כהרמב"ם שהיו ספק איזה היא תרועת התורה מ"מ לא מצינו שחלקו על זה שיוצאים בכל המנהגים של תרועה, ועכ"פ נראה שמי ששמע תרועה כמנהגו בודאי אין לו ענין לשמוע תרועה כמנהג אחר.

¹⁷ ע"י הערה ב לגבי הפקפוקים על הלקט יושר.

¹⁸ ומה שכתב התרומת הדשן (סי' קמ"ב) בלתי שום הפסק הוא כמו שביארתי למעלה, ובלא"ה אינו מובן מה הביא שמ"א ממש"כ התרה"ד בלתי שום הפסק כי כוונתו הוא על הפסק בין השברים לתרועה ולא בתוך התרועה עצמו.

שמעתי משני בעלי תוקע אשכנזים ויקה"ס] שהם עושים תרועה מהבטן, אבל שמעתי מהרב אלכסנדר פריימן שליט"א מירווירייל שחמיו הרב אורי שרגא מנלדבוים ז"ל, שגולד דדרום באשכנז בשנת תרס"א והיה שם ובהמבורג עד תרל"ט, נהג לעשות תרועה ע"י הזנת השופר, ומלאחי שרגא המאור (ח"ה מ"ד אות ב) ש' כיון דעיקר המאזה השמיעה א"כ כיון ששומע הקול שבירה מתקיעת שופר שהיא תרועה שפיר דמי, דתרועה היא או יללה או כמו שברים, וכיון שהקול נשבר מאי נ"מ באיזה אופן הוא נשבר אי ע"י נענוע השופר או הנענוע ע"י לשון כיון שהקול נשבר הוא תרועה.

הבבלים עושים תרועה ע"י תנועת הלשון בשעה שתוקעין, כאילו הבבלים אומרים לֶה־לֶה־לֶה־לֶה, ואז הקול הוא קצת אחרת מכשעוין לפי האופנים הקודמין, ושמעתי מהגרמ"מ דולינסקי שכפי הקול היוצא מובן יותר מה שקראו חז"ל יללה, ועי' דברי הגרצ"א ש"ז בזהרה ל. ראיתי בשרשי מנהגי אשכנז (ח"א בהפסק על קול השברים והתרועה) אייתי שהאריך ומסיק שלגבי התרועה מלאנו בדברי הראשונים רק שיטה אחת שיש לעשותה קול אחד רועד ומחוצר, וגבי השברים שהשיטה נפוצה בראשונים הוא שהשברים לריכים להיות מחוצרים דוקא וע"פ זה נאמר חידושו של ר"ת שג' שברים עדיין בנשימה אחת, ויש לפקפק על מה שדייק מכל הראשונים שאמרו שתרועה היא קול אחד בלי הפסק שכוונתם למנהג אשכנז שהיו קול אחד ממך, דשפיר יש לפרש כמנהג מזרח אירופה שהיו קולות קצרים זה אחר זה ונקרא קול אחד בלי הפסק שמחמת מהירות הקולות זה אחר זה נשמע כקול אחד משא"כ גבי שברים שהקולות ארוכות קצת וע"י ההפסק בין הקולות נשמע כקולות נפרדות (ובפרט למנהג שיש אצל הרבה ספרדים לעשות שהיה יותר גדולה בין שבר לשבר ממה שעושים גבי תרועה), והעד לזה הוא מנהג הספרדים בזמן הראשונים שבשמ"א דייה לפי שיטתו שעשו קול אחד ממך עד שהוא כותב שלא מצינו אצל הראשונים אלא קול אחד רועד ומחוצר, ואילו המגדל עוז שהיה בספרד ותלמיד הרשב"א לא הכיר אלא תרועה מקולות מופסקים שכתב (ח"א שופר פ"ג הל"ד) כשזכיתי לבא בארץ הקדושה מלאחי תרועתם בקבלת אבותם כקול המתרעש ואין טוט בהם ושאלתי לכמה גדולים ולא פירשו לי דבר עכ"ל, הרי שעד שהגיע לא"י הכיר רק תרועה שיש בו טוט שהוא מקולות מופסקים, והיה תרועת בני א"י חידוש גדול בעיניו, גם לשון הריטב"א שהתרועה מקולות מחוצרין משמע שהיו מקולות מופסקים אלא שמחוצרין הם א' להשני, וכן לשון רבינו חננאל ז' אחר ז' דבקות משמע שהיו קולות מופסקות שעל קול אחד המתרעש לא שייך לשון דבקות או מחוצרין כשכולו קול אחד ממך.

וגם באשכנז גופא מצינו שעשה תרועה ע"י קולות מופסקים, בדוקא הגדול (אות ר"ב) מר' אלעזר מגרמזא כ' וכן כשמריע אס עשה טוט כמה פעמים יא כו', ולשון טוט להגדיר קולות של התרועה לא שייך

שברים תרועה

שתי נשימות - שיעור הנשימה

הדרך לעשות גנחוי וילולי בנשימה אחת הרי הדרך הוא לעשות נשימה ארוכה, ואמר לי שא"כ נתת דברך לשיעורים והעיקר לעשות נשימה מפני שכן דרך העולם אבל עכ"פ הנשימה יכול לעשות יותר מהר ויש לעשותה הכי מהר כדי שלא יהיה הפסק.

ומציאתי סמך לזה שאין הבדל ניכר בין ש"ת בשתי נשימות יותר מנשימה אחת בבית יוסף שכל ליתן טעם למה שהעולם לא נהגו לעשות ש"ת גם בשתי נשימות וגם בנשימה אחת וכ' אפשר שסומכין על מה שכתבתי בשם רבינו האי דמדינא באיזה מהשלשה סימנים שיתקע יא ידי חוצה ולא התקינו שיהו תוקעין כל השלשה סימנים אלא כדי שלא יהו אלו נוהגים כך ואלו נוהגים כך ותהא

שמעתי מהגרמ"מ דולינסקי שליט"א הבעל תוקע בשיבת הגאון ר' מ' דוד סאלאווייזקי שליט"א שאמר לו דיך קבלה אצלם כשעושים ש"ת בשתי נשימות לעשות הנשימה מהרה כ"כ עד שא"א להרגיש אס היה בנשימה אחת או שתיס וא"א לדעת לולי העהרליכקייט של הבעל תוקע, ואני השמעתי למו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייזקי ז"ל קלטת של בעל תוקע שהיה לו שייכות לבדיסקה, ואמר לי על ד' מהש"ת שהפסק בהש"ת ארוך מדאי וצריך להיות יותר מהר, ואכל הגר"ח היה כל כך מהר שלא הרגישו השומעים שהיה שם נשימה והגר"ח אמר שהיה שם נשימה, הגם שהפסק בהקלטת כמעט לא הורגש, ואמרתי דמאחר שלר"ת צריך לעשות נשימה מפני שאין

בחיי אדם (כלל קמ"ב י) שכתב וז"ל ולכן המקרא כו' צריך לזהר בתקיעות דמיושב יקרא לפניו שברים תרועה בפעם אחת, כדי שיהיה החוקק לתקוע אותם בנשימה אחת. ואפי' בתקיעות דמעומד יחטוף קריאת תרועה, אע"ג שכתבנו לעשות ב' נשימות דוקא, עכ"פ לכ"ע אסור לשהות יותר מכדי נשימה ואם ימשוך הקריאה יהיה יותר מכדי נשימה עכ"ל, וכנראה היו נוהגים לקרות תרועה אחר שתקע השברים, ומבואר מיניה שיותר מכדי נשימה הוא יותר מכדי קריאה חטופה של תיבת תרועה, ולכאורה הוא פחות מכדי קריאה נמשכת אלא שיתכן שצריך להוסיף קצת זמן בין סיום השברים לתחילת קריאת המקרא ובין קריאתו לתחילת התרועה.

ובן במשנ"ב (תק"צ סקב"א) טוב שיקרא לפניו המקרא שברים תרועה בפעם אחת לאס ימתין התוקע עד שיקרא הקורא לפניו תיבת תרועה עלול מאד שיהיה עי"ז הפסק יותר מכדי נשימה עכ"ל, ומשמע ג"כ שאם יעשה הקריאה במהירות לא יהיה הפסק יותר מכדי נשימה, אבל אם לא יהיה במהירות יתכן שיהיה יותר מכדי נשימה.

ובשעושה ש"ת בנשימה אחת צריך שלא להפסיק ביניהם כדי נשימה נמלא שהזמן הוא קצת פחות מזה. אלא שלפי הנחבאר גם בשתי נשימות אפשר לעשות נשימה מהר מאד עד שאינו ניכר שהיה נשימה אין הכרח שהשייה בין שברים לתרועה ארוכה יותר. ב"ש"נ מבנשימה אחת.

התורה בשתי תורות בעיני ההדיוטות וכיון דבהאי לשברים ותרועה ליכא היכרא להדיוטות אי עביד להו בנשימה אחת או אי עביד להו בשתי נשימות לא ראו לתקן שום תקנה בשביל כך אלא דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד עכ"ל, ומשמע שאין מרגישים בחילוק שבין נשימה אחת לשתי נשימות, אבל יש לדחות דר"ל שלא יבינו הדיוטות שיש נ"מ בין נשימה אחת לשתיים.

ובט"ז (סק"ה) ואנו אין לנו אלא המנהג ש' רמ"א כדברי ר"ת ומ"מ נ"ל דיש ללמוד להתקוע שלא יעשה שום שהיה בין השברים לתרועה ויעשה תכופים כל מה לאפשר אע"פ שיש בהם נשימה אחרת עכ"ל^{סא}.

ולא מלאחי מבואר בהפוסקים השיעור של כדי נשימה אבל ראיתי

^{סא} בארורות רבינו (ח"ב עמ' קפ"ו) ותקעתי תשר"ת עם הפסק נשימה אמנם היתה נשימה קצרה ואמר לי מו"ר שלא הרגיש הפסק ותקעתי עוד פעם עם נשימה ארוכה ואמר לי מו"ר עתה הרגשתי הפסק והי' מרובה ע"כ, וצ"ע מאין לקח זה. ושמעתי מהרב נחום גליק שליט"א מב"ב שכאשר תקע במנינו של הגאון ר' שלמה זלמן אויערבך ז"ל הורה לו למעשה לעשות הפסק ניכרת בין השברים לתרועה גם בש"ת וגם בנשימה אחת, [והחילוק בין נשימה אחת לב' נשימות היה מה שנשמע ממש בב' נשימות].

ההפסק בין שברים לתרועה בנשימה אחת

ב' נשימות ולא שצריך לעשות ב' כחות. ור"ת כתב שה' שברים יש לעשות בנשימה אחת ופשיטא שיש לעשותם בכח אחד. ועי' בהחז"א ס"ס קל"ו, ושוב מלאחי ש"כ ב"ש"ת תשצ"ז (ח"ב סי' ר"ט) וז"ל כ' רש"י ז"ל שם בפירושו אין בין תקיעה ותרועה ולא כלום שלא הי' מפסיק בה אלא כדי נשימה, והזקיקו לפרש כן לפי דעתי כו' דפ"ק דחולין משמע דתקע ומריע בנשימה אחת הוא בהפסק מועט דמ"ד הכי פליג אמאן דאמר תוקע ומריע מתוך תקיעה כלומר קודם שסיים התקיעה ומ"ד תוקע ומריע בנשימה א' מפסיק בנתיים וכ"כ שם רש"י ז"ל עכ"ל. ואולי לא בא התרומת הדשן להוכיח מרש"י בחולין שצ"אור נשימה אחת ר"ל עם קצת הפסק אלא ס"ל מסבירא דנפשיה שצריך להפסיק קצת והביא רש"י בחולין להוכיח דמה שאמרו נשימה אחת אינו בהכרח בלי שום הפסק כלל, ואם כי דוחק קצת בלשונם מ"מ אינו מופרך שזהו כוונתו.

התרומת הדשן (קמ"ב) כתב שלהשיטות שש"ת הוא בנשימה אחת דמ"מ צריך להפסיק ביניהם, וז"ל ועוד נראה דבכל זמן שיתקע ש"ת בנשימה אחת, יזהר שלא יתקע כמו שרגילין תוקעים לתקוע ש"ת בכח אחד בלתי שום הפסק, דכנה"ג לא מיקרי בנשימה (אחד) ואחתו אלא יפסיק מעט, רק שלא יעשה נשימה בנתיים, כך מפרש רש"י עליה פ"ק דחולין עכ"ל, והובא במשנ"ב (תק"צ סק"ה), ולכאורה לדברי תמוהין דמלאחי שהשברים והתרועה הוא קול אחד למה אין לעשותם בכח אחד, ומה שהביא מרש"י בחולין אינו שייך לכאן כלל דשם מיידי בתקיעות בין יו"ט לשבת שר' יהודה אמר תוקע ומריע מתוך תקיעה ורב אסי אמר תוקע ומריע בנשימה אחת, ורש"י כתב בנשימה אחת ומ"מ מפסיק הוא בינתיים עכ"ל, דאל"כ אין חילוק בין ר"י לר' אסי, ואין זה שייך כלל להש"ת של ר"ה, והראשונים שכתבו שצריכין לעשות ש"ת בנשימה אחת באו לאפוקי מר"ת שמצריך דוקא

ההפסק בין שברים לתרועה - שיטת החז"א

מיניה דעתייה שצ"ת יש לו לקחת נשימה ממש ולא כהחז"א, ואף שהוא לשון השואל משמע שהרדב"ז הסכים לדבריו מללא חלק עליו בזה.

ויצו צפרישה (תק"צ אות א' בד"ה וכן בשלשה שברים) ש' ולענ"ד נראה ליתן קצת טעם למנהג אשכנזי משום דס"ל כהר"א ש' והר"ן גי' דבסמוך דמלאחי לעשות שברים ותרועה בנשימה אחת ומשום הכי מקלצין בשברים שלא לעשותו יותר מהשיעור משום חשך שלא יוכלו לעשות התרועה שאחריה בזה נשימה מה שאין כן בתרועה כו' עכ"ל, ולפי דברי החז"א שגם לר"ת מפסיקין פחות מכדי נשימה אינו מובן מש"כ הפרישה דמלאחי לעשות שברים ותרועה בנשימה אחת, הרי גם לר"ת אינו נושא ממש לפני התרועה ואדרבה יותר יש לחוש שלא יוכל לגמור התרועה לר"ת מלהשיטות שאינו מפסיק כלל בין שברים לתרועה שצ"ת מאריך קצת יותר בהפסק פחות מכדי נשימה, אלא ברור שס"ל להפרישה שצ"ת עושים נשימה

הנה בחז"א (קל"ו א') ומה מאד תמוהים ד' הגאון רימ"ה (שליט"א) וזללה"ה) במ"ב סק"ה שפירש דברי השו"ע בנשימה אחת היינו דוקא בהפסק פחות מכדי נשימה, והלא זהו פירוש ב' נשימות כו' שלא יפסיק יותר מכדי נשימה כמבואר בשו"ע וזהו דעת ר"ת כמו שפירשוהו המדרכי והג"א, ונשימה אחת הוא משום דעת הרא"ש, ולדידי' אין להפסיק כלל אלא בכח אחד כו' עכ"ל, ומאד תמוה תמיהתו שהרי דברי המש"ב הם דברי תה"ד הג"ל כמעט מילה במילה, והחז"א קודם לזה נתקשה בדברי תה"ד ור"ל שיש חזרה בדבריו (אע"פ שלא משמע כן) אבל מ"מ דברי המש"ב הוא סוף דברי תה"ד וע"כ כן הוא סוף דעתו, ואם החז"א בא לחלק על התה"ד עכ"פ אין תלונתו על המצ"ב. **ומצאתי** בשו"ת רדב"ז (ח"ד סימן כ"ח) ואם לא הפסיק בקול שופר אלא ששה מעט לקחת נשימה ודאי ללא הוא הפסק ללא בעיני שיעשה הסימן בנשימה א' חוץ משברים ותרועה לדעת הרמב"ן ז"ל שכתב שהן קול אחד וצריך לעשותם בנשימה אחת עכ"ל, מבואר

ממש, ובאמת כן מבוחר גם בהמרדכי (באמצע אות תשי"ב) וז"ל הג"ה כו' ופירש ר"ת דג' שברים בנשימה אחת כג' יצבות למחני' בזמקום תרועה קיימי אבל שברים ותרועה דתקיעה שברים תרועה תקיעה לא מסתבר דגנוחי ויליל לא עבדי אינשי בנשימה אחת וכן פירש ראב"ה וראיה מפרק החליל (נ"ג:) דאפילו רבנן לא פליגי עליה דר' יהודה אלא בתקיעה תרועה תקיעה אבל בתרועה גופא א"נ בשלשה שברים שהם בזמקום תרועה דאפשר נמי לקרס ולעשותם בנשימה אחת מודו ליה עכ"ל, והיינו שהראב"ה מביא ראיה לדברי ר"ת שהג' שברים צריכים לעשות בנשימה אחת וכן דבריו דאפשר נמי לקרס ולעשותם בנשימה אחת, ובראב"ה (סי' תקמ"ב) ואפילו מפרשים ולא כלום אלא בשיעור נשימה היינו משום שלא אפשר בענין אחר אבל אי אפשר היה לר"ך שלא להפסיק כלל, ואפילו רבנן לא פליגי עליה דרבי יהודה אלא בתקיעה ותרועה ותקיעה אבל בתרועה גופא אי נמי בשלשה שברים שהם בזמקום תרועה דאפשר נמי לקרס ולעשותם בנשימה אחת מודו ליה עכ"ל, וע"כ מש"כ ר"ת שהג' עושים בשתי נשימות ר"ל נשימה ממש דאל"כ למה אפשר יותר ע"י נשימה מצלי נשימה, ולא הבנתי דברי החז"ל ש"כ במרדכי ובהג"א מבוחר ללא הר"ך ר"ת להפסיק יותר מכדי נשימה רק פחות מכדי נשימה, והלכך לא קשיא לר"ת מהא דאמר סוכה נ"ג ב' דלר"י אין בין תקיעה לתרועה ולא כלום דהתם שלא יפסיק יותר מכדי נשימה קאמר עכ"ל, ועפ"ז כ' ולפ"י אפשר דאם הפסיק יותר מכדי נשימה פסול דיעבד, ולא זכיתי לעמוד לא על סוף דעתו ולא על תחילת דעתו שלא ראיתי שמבואר כן כלל אלא להיפך וכש"כ וי"ע.

אולם בשו"ת תשצ"ז (ח"ג סי' ר"ט) משמע קצת כהחז"ל ששתי נשימות אינו אלא הפסק קל, וז"ל דשיעור נשימה אחת אע"פ שגראה בה הפסק מועט קול אחד הוא ואין לפוסלו כאילו הפסיק בו יותר מנשימה אחת כו' ולמדנו מכל זה סיוע למנהגינו שהתקיעה שעושים בנשימה אחת אין עושים אותה פשוטה כולה אלא מפסיקין בחצי דכיון דבנפיהא הוא קול אחד. וכן נלמד מזה להפסיק נשימה אחת בין שברים ליצבות דלא הוא הפסק כיון דבנפיהא אחת והוא קול אחת. ומ"מ לנאית ידי כל הספיקות אם אפשר לעשות הקול פשוט בתקיעה כמנהג הספרדים ושלא להפסיק בין שברים ליצבות אפילו כדי נשימה כדעת הרמב"ן ז"ל זהו הטוב והישר.

וישוב התבוננתי במה שתמה החז"ל על המש"ב שהביא דברי התה"ד וראיתי שס"ל שלדעת הב"י בין לר"ת ובין להרמב"ן יש להפסיק קצת בין השברים לתרועה אבל להרא"ש אסור להפסיק ביניהם כלל, ולכאורה יאל לו כל זה ממש"כ הב"י כתב רבינו תם כו' שלשה שברים ותרועה דתשר"ת לא עבדינן בנשימה אחת וכו' כן כתב המרדכי בשם רבינו תם וכתב שכן פירש ראב"ה וכתב עוד המרדכי ששמע שלומרים שצריך לעשותם בנשימה אחת שברים ותרועה דהוה חדא תרועה וצפרק החליל אומר דאין בין תקיעה לתרועה ותקיעה ולא כלום אם כן לרבנן דמודו מיהא שצברים ותרועה דחדא מילתא צריך בנשימה אחת ולא נהירא ורש"י פירש התם בסוכה ולא כלום שלא יפסיק אלא כדי נשימה ר"ל כדי נשימה מיהא מפסיקין אפילו לרבי יהודה עכ"ל הב"י, מבוחר דבריו שגם דעת ר"ת הוא שש"ת הוא קול אחד ואסור להפסיק ביניהם אלא שפחות מכדי נשימה אינו הפסק³⁰, ושם כ' הב"י והרב

וב"ב ז"ע שהרי בתרומת הדשן כ' להדיא³¹ שהשיטה ד"ק לעשות

³⁰ דקדוק לשון הב"י שכו' 'האומרים דמנין התקיעות הן שלשים' ולא סתם האומרים דיש לעשות ש"נ הוא משום שבאמת איתא בירושלמי דאפשר לעשות הכל בני"א ולכאורה לא גרע ש"ת מכל הסדר שאפשר לעשות בני"א והב"י הלחן הביא שהריב"ש הוכיח מזה שגם לר"ת אפשר לעשות ש"ת בני"א אבל הביא שתה"ד חולק וז"ל ובתרומת הדשן כתוב אף על גב דמיייתי אשירי ראה מן הירושלמי כו' לא תיקשי מהא לרבינו תם דאיכא לאוקמי בקש"ק או בקר"ק דבדידהו אין קפידא דליכא למימר בהו לא עבדי אינשי הכי דמני"מ תרועה ותקיעה תרי מילי נינהו אבל שברים ותרועה תריווייהו במקום תרועה קיימי ובחד נשימה לא עבדי אינשי ולא הוי תרועה עכ"ל, וביאר דבריו שההפסק בין קול אחד להשני אינו חלק מהקול ואינו אלא להבדיל ביניהם וממילא בקולות משונים זה מזה שמובדלים ממילא ע"י שינוי הקול אפשר לעשות שניהם בני"א אבל ש"ת לר"ת באמת הוי קול אחד אלא דכיון שאין עושים שניהם בני"א ע"כ צריך לעשות בש"נ דהכי הוא צורת הקול [כמבואר למעלה בד"ה גם האבני נזר] ולא מהני בזה מה שמובדלים בשינוי קול, [והריב"ש ס"ל שגם לר"ת אינו צורת הכל אלא ילפותא שעכ"פ אינו הפסיק] נמצא שלהראשונים שמנו ל' קולות בודאי אפשר לעשות ש"ת בני"א דמה שאפשר לעשות בש"נ הוא משום שהוי שתי קולות ובהו מבואר בירושלמי דאפשר לעשותם בני"א אבל להראשונים שהצריכו ש"נ משום שכן הדרך י"ל דהוי ילפותא שצורת הקול הוא בש"נ כדברי תה"ד.

³¹ ואולי לא ראה החז"ל דברי תה"ד בפנים אלא מה שהעתיק הב"י

³² כנראה החז"א ס"ל דמש"כ רש"י כדי נשימה ר"ל פחות מכדי נשימה [ואולי ס"ל שא"א לומר דמה שאמרו דאין בין תקיעה לתרועה ותקיעה ולא כלום ר"ל הפסק נשימה ממש, וע"כ ר"ל עד כדי נשימה ולא עד בכלל] ולפ"י הוכיח שגם לר"ת מפסיק פחות מכדי נשימה ממה שהמרדכי יישב שיטת ר"ת ע"פ רש"י, ומ"מ אינו מובן שהוא נגד הפוסקים ודברי המרדכי גופא כש"כ למעלה, ופשוט דברי רש"י משמע כדי נשימה ממש.

וכן ציענו בקול^{טו} להג'ר שריה דבליאקי שליט"א (עמ' טו) ויש להעיר לכל הנכתב בזה בדברי הגר"מ שליט"א, שבשתי נשימות הכוונה היא להפסיק בפחות מכדי נשימה, וזה שיטתו היחודית של מנחם החז"א זצ"ל בספרו שם, שלעת עתה לא זכינו להבין אותה מאחר שבכל הפוסקים שהביאו שיטה זאת מצאנו דבשתי נשימות כריך להפסיק בין השברים לתרועה כדלי שיעור נשימה ציטונית כמו שכתב הגר"ח גרינמן שליט"א בספרו חידושים וביאורים ערכין סוכה עמ' ל"ד, והפוסקים העלו לעשות נשימה ציטונית כפועל, כמו שכתב הרב ז"ל בשו"ע שלו סע' ח', והאש דת הוצאו דבריו באלף המגן על מטה אפרים סי' תק"ז ס"ק י"ז והגר"ז מצריסק זצ"ל [הוצא] בספר פניני רבנו הגר"ז ע' ס"ח עכ"ל^{טז}.

כדרך המ"ב עכ"ל וע"ש.

^{טו} וע"ש מש"כ לבאר שיטת החז"א במש"כ להרע מתוך שבר, ואמר לי הגאון ר' גרשון אדלשטיין שליט"א שכן הוא האמת, והגדיר זה שההפסק שבין שברים לתרועה הוא כמו ההפסק שבין שבר לשבר [ואמר ששנה אחת הריעו מתוך שבר ממש בשיבת פונבין] ושוב חזרו מזה דברור שהוא טעות. והכחיש השמועה ששמעתי שהוא בעצמו תקע בפני החז"א. ובאמת אינו מובן כלל איך אפשר לומר דיש הפסק פחות מזה, שהרי כל הטעם שאמרו דאין להפסיק בין שברים לתרועה הוא משום שהם קול אחד ואין להפסיק באמצע הקול, ולפי פשוט שאין ההפסק שבין שברים לתרועה קטן יותר מההפסק שבין שבר לשבר שאם הוי הפסק בין שברים לתרועה גם בין שבר לשבר הוי הפסק ופוסל. [ומש"כ בשונה הלכות (תק"צ ו) מריע מתוך השבר ממש אינו מובן, וידוע שרוב תלמידי החז"א לא ס"ל שזה היה דעתו].

ולמעשה איני מבין היאך שייך לעשות הפסק פחות מהשיעור, שאם הוא מריע לפני שגמר שיעור שבר פשוט שאינו יוצא שחור ג' שברים, ואם גמר שבר השלישי כשיעור ממילא יש הפסק בשינוי הקול שלא גרע מהירושלמי שאם עשו כולם בנפיקה אחת יצא, וכן הוא תמיד בין קולות התרועה שעושים אותם אחד אחר השני כ"כ מהר עד שנקראים מחוברים [ע"י מש"כ לגבי תרועה בד"ה ויש להפסק גדול שום שיעור כלל להפסק ביניהם, ואין שום טעם לחייב הפסק גדול יותר בין השברים לתרועה, זולת סברת תה"ד [המובא למעלה בד"ה גם האבני נזר, ובהערה סג] והחז"א בא לאפוקי מסברא זו שהרי לדבריו חוששין לשיטת הרא"ש דליכא הפסק כלל.

אך מש"כ ב"ב (עמ' ו) שאם יעשה יותר מ' שברים ויבליע השבר האחרון בתרועה לא יצא נקי בדינו דבכל אופן אם מחמת המהירות של רצון ההבלעה לא יהיה עליו שם שבר וגם לא שם תרועה הרי יחשב כהפסק בין השברים לתרועה דהרי אנו מקפידים לשיטה זאת כל כך שלא להפסיק גם בפחות מכדי נשימה בין השברים לתרועה וקול זה אם אינו כשר הרי עושה הפסק ע"כ, [ולפי זה תמה על מש"כ באורחות רבנו (ח"ב דף קפ"ז) וכן השבר האחרון הי' קצר מאד ונבלע בתרועה (תקע בלי הפסק כשטת החז"א) ואמר לו מו"ר שיאריך יותר בשברים וכן שיעשה ארבעה שברים בתשר"ת כדי שיהי' לו שלשה שברים שלמים והשבר הרביעי יבלע בתרועה ע"כ] אינו מובן לי דלכאורה כל מה שיצא מכלל יבא נכנס לכלל גנוחי נמצא שאם עשה ד' שברים והריע תוך השבר הרביעי יצא ממ"י [ועמש"כ בהערה לח בד"ה ושמעתי שמפרשים].

^{טז} ויש להעיר על הנראה מדבריו שם דמ"מ סמך על דברי החז"א לגבי ההפסק בנשימה אחת דלכאורה החז"א לשיטתו דכיון שנקט ששתי נשימות הוי פחות מכדי נשימה ממילא הוכרח לומר שנשימה אחת הוי בלי הפסק כלל שלא כדברי תה"ד, אבל אם לא נקבל דבריו בשתי נשימות וצריך נשימה ממש אין טעם שלא לקבל דברי תרומת הדשן וכפסק המשי"ב, והגם שהחז"א הק' על דברי תה"ד מצד עצמם [ותה"ל כוונתו לעיקר דבריו בההפסק בין שברים לתרועה בנשימה

ש"ת בנשימה אחת הוא הרא"ש ומש"כ שיש לחוש לשני השיטות ר"ל שיטת ר"ת ושיטת הרא"ש וע"כ מש"כ דכשיחקה ש"ת בנשימה אחת יזהר שלא יתקע ש"ת בזה אחד בלתי שום הפסק קאי לשיטת הרא"ש. ומה שתמה החז"א על המש"כ כאילו דבריו טעות ש' דברי תה"ד לפי שיטת הרא"ש כשלא נאמרו אלא לפי שיטה אחרת אינו מובן כלל, ואף אם נאמר שהב"י ס"ל שלפי שיטת הרא"ש אין להפסיק כלל וכך דעתו בשו"ע מ"מ אין תלונה על המש"כ אם הוא מביא דברי תה"ד לפי שיטת הרא"ש כיון שכן הוא דעתו באמת ומה בכך אם השו"ע לא ס"ל כן.

ותו הגם שבאמת מדויק צ"י כהצגת החז"א ז"ע היאך שייך ללמוד כן הרי הרמב"ן כ' ממש כדברי הרא"ש שש"ת קול אחד וכמו ש' הצ"י וז"ל זה לשון הר"ן כריך להזהר לעשות השברים כולן והיציבות כולן בנשימה אחת דשברים ויציבות לדיון ולאי מזה אחת נינהו כתקיעה כו' ור"ת כ' כו' שלשה שברים ותרועה דתשר"ת לא מסתבר דגנוחי ויולוי בחדא נשימה לא עבדי אינשי והרמב"ן חולק עליו דהא תרועה אחת היא כו' עכ"ל הר"ן וכן כתב הרא"ש דשברים ותרועה יש לעשותם בנשימה אחת עכ"ל, ואין שום משמעות בזה הרא"ש שאין להפסיק כלל יותר מצהרמב"ן ואם להרמב"ן אפשר להפסיק קצת אע"פ שקול אחד הוא ה"ה להרא"ש, והב"י כ' בעצמו שהרא"ש כ' כדברי הרמב"ן ואינו מובן מה ראה תו לחלק ביניהם, וגם דוחק לומר דמש"כ הב"י בתחילה שיש לעשות הפסק קצת ר"ל שיוצאים בזה גם שיטת הרמב"ן בלי להזכירו רק משום שהזכירו למעלה ומאידך לא ר"ל שיוצאים לדעת הרא"ש אע"פ שהזכיר גם הרא"ש למעלה.

ולו דמסתפינא הייתי אומר דמש"כ הב"י ומכל מקום מדברי הרא"ש משמע כו' לאו דוקא הרא"ש קאמר וה"ה הרמב"ן וז"ל נחית קודם לזה לשיטת הרמב"ן [ובתחילה ר"ל דאע"פ שלהרמב"ם אפשר להפסיק יותר מכדי נשימה כיון דהוי שתי קולות יש לחוש לדעת ר"ת ולהפסיק רק כדי נשימה וז"ל כ' שמ"מ לדעת הרא"ש וז"ה הרמב"ן] אסור להפסיק וז"ל כדי נשימה אצל פחות מכדי נשימה מפסיק ומש"כ המ"מ שיש לחוש לדעת הרמב"ן ע"כ ר"ל לתקוע בשני האופנים כדברי תה"ד, והחז"א שלא למד כן הוא לשיטתו דמש"כ המרדכי שפסיק לר"ת כדי נשימה ר"ל פחות מכדי נשימה ולפ"ז ע"כ מש"כ הב"י שלהרא"ש אינו מפסיק ר"ל אפילו פחות מכדי נשימה, אצל לפי מש"כ למעלה שר"ת מפסיק כדי נשימה ממש שפיר יש ללמוד כש"כ, וחז"א גופא הק' (באות ב) על הב"י שבאמת נראה שדעת הרמב"ן והרא"ש שווין ולא כהב"י שחילק בין דעת הרמב"ן והרא"ש, אלא שלשיטתו הסיק שס"ל שאין להפסיק כלל אצל לדבריו אחי שפיר גגם הב"י ס"ל שהרא"ש והרמב"ן בשיטה אחת קאי ואדרבה לנשימה יש להפסיק קצת כפי המצואר בתה"ד.

ומצאתי שגדולים וטובים כבר נתקשו בהצגת החז"א בזה, ובחידושים וביאורים (ר"ה דף ל"ג), בדין שברים תרועה בנשימה אחת) כ' דמה שעושים צ"י נשימות לדעת ר"ת כריך להפסיק כדי נשימה בדמיונה, ולא פחות, לכל שלא הפסיק כדי נשימה, נשימה אחת מקרי וכ"כ לעיל כו' אצל מנחם זללה"ה לא כ"כ, וא"ע עכ"ל^{טז},

שכ' בתחילת דבריו וז"ל ונראה דלדעת האומרים לעשותם בנשימה אחת מכל מקום צריך להפסיק ביניהם מעט כו' וכתבו בעל תרומת הדשן עכ"ל וזה היה קודם שהביא דברי הרא"ש אלא רק שיטת ר"ת והדעה שצריך נ"א המובא במרדכי והבין כשיטתו שאין מחיל ביניהם שיוציאם בהפסק קצת, אבל נראה מדבריו (בד"ה והא) שהיה לפניו תה"ד. ועוד דלפ"ז יוצא דאליבא דאמת אין מקום לדברי החז"א כלל וצ"ע.

^{טז} [באמרי יושר (ר"ה דף ל"ד: ע"ב מדפי הספר) ובדבר המנהג אצל אחי הגר"ח שליט"א שהזכיר, המנהג כמרן ז"ל אף שבספרו חו"ב ס"ל

אולי י"ל שבאמת כולי עלמא מודים שלא כלום משמע בלי שום הפסק כלל ומה שס"ל לרש"י שגם הפסק כדי נשימה אינו סתירה ללא כלום הוא משום שס"ל כר"ת דתשר"ת לא עבדינן בנשימה אחת דגנוחי וילול בנשימה אחת לא עבדי אינשי, ויש לבאר סברתו דכיון שהדרך לנשום בן שברים לתרועה ממילא גם הנשימה בכלל הקול וולפ"ז מוצא מש"כ רא"מ בזיכורו לסמ"ג (בד"ה כתב רבינו שמשון) שצריך תקיעה גם כנגד השהייה שבין שברים לתרועה ולפי סברא זו באמת אין נשימה סתירה ללא כלום כיון שהנשימה גופא בכלל הקול^ט וכן משמע קצת מרש"י בערכין (דף י.) וז"ל ולא כלום משמע כלל לא יפסיקו אבל הראשונים שס"ל לצריך נשימה אחת ע"כ לית להו האי סברא ומטעם זה ס"ל שנקימה הוי הפסק לע"פ שהוא הדרך לעשותו דמ"מ הקול הוא אך ורק מה שתוקעים ממנו וא"כ כל שהייה שהיה הוי סתירה ללא כלום אפילו הפסק פחות מכדי נשימה. אבל קשה לדחות דברי תה"ד מטעם זה ד"ל שכולי עלמא ס"ל דמה שהוא לאורך התקיעה הוי חלק מהקול אלא דס"ל לע"פ שהדרך לעשות נשימה מ"מ אפשר לתקועה הכל בנשימה אחת ולא שייך לעצם הקול משא"כ מה לצריך הפסק פחות מכדי נשימה בודאי הוא לאורך עצם הקול מאיזה טעם וואולי סברתו שצריך להבדיל בין הקולות לע"פ ששניהם ביחד קול א' מ"מ צריך גנוחי וצריך יצבות שהם שני דברים בעצם וראוי להפריד ביניהם קצת וע"כ שהייה זו בכלל הקול לכו"ע. ובר מן דין יעו' הריטב"א בראש השנה (דף ל"ג: בד"ה והא דתנן) שצ"י וכיון שכן צריך שלא להפסיק ביניהם כלל אלא לעשות בנשימה אחת עכ"ל משמע דכל שנעשה בנ"א מקרי שלא הפסק כלל. וצ"ע בכל זה.

לימד זכות על המפסיקים שנשימה אינו סתירה ללא כלום, וז"ל כמאן כר' יהודה דחשיב תקיעה ותרועה ותקיעה חדא ולכך אין להפסיק בהם וה"ה בתקיעה לרבנן וא"כ אין להפסיק בין תרועה לשברים וכיון דחדא היא אין להפסיק בהן, ויש שאין נוהגין בזה ואפשר דמפרש ולא כלום שלא יפסיק בשהיה אבל אם עשאו בשתי נשימות לא מקרי הפסק עכ"ל, ואולי שהייה בלי נשימה גרע טפי שנשימה הוי לאורך התקיעה שקשה לתקוע הכל בנשימה אחת ועל כן לא הוי הפסק, אבל בשהייה בלא נשימה שהוא שלא לצורך התקיעה י"ל שהוי הפסק גם בפחות מכדי נשימה, אבל מסתבר שסברת תה"ד שצריך להפסיק קצת מקרי לצורך התקיעה.

"לא כתב רא"מ כנגד הנשימה אלא השהות שבין שברים לתרועה, ויש לפרש זה גם להשיטות שצריך נשימה אחד לפי מה שכתב התה"ד שמ"מ אין לעשות שברים ותרועה בכח אחד.

^ט י"ל באו"א שנשימה לא הוי חלק מהקול אבל כיון שהוא לצורך המשך הקול וכן הדרך נמצא דבמה שעושה נשימה הוא עוסק בעשיית הקול ואינו הפסק [ובשהייה שלא לצורך הקול אף אם משך זמנו הוא פחות מכדי נשימה י"ל דמ"מ הוי הפסק] והראשונים שס"ל דצריך נ"א חולקים גם על סברא זו וס"ל דכל שהייה הוי הפסק גם אם הוא לצורך הקול ולסברתם ע"כ מה שאמרו לא כלום הוא כפשוטו בלי שום הפסק כלל, אבל גם לפי"ז י"ל כשי"כ שעכ"פ השהייה לצורך הקול ואינו סתירה ללא כלום כיון שהכל הוא לצורך עצם הקול.

ג האבני נזר (ס"ס תמ"ג) כ' שאין להפסיק כלל בין שברים לתרועה ובס"י תמ"ד (דף כ') דתיבת ולא כלום משמעו אפי' משהו אינו מפסיק עכ"ל ווע"ע מאות י"ח] ויש לדון בדבריו שהרי רש"י^ט בסוכה ס"ל שגם הפסק כדי נשימה מקרי לא כלום ואם כי הראשונים שהוכיחו מהגמ' שם שצריך נשימה אחת ע"כ לא ס"ל כן די לנו במה שנאמר שכל הפחות משתי נשימות בכלל לא כלום ואין לנו להגדיל מחלוקת הראשונים בכדי לומר שלא אפילו הפסק כדי נשימה בכלל לא כלום ולא אפילו הפסק פחות מכדי נשימה אינו בכלל לא כלום^ט. אבל

אחת) צ"ע אם יש בזה לבד כדי לדחות דברי א' מגדולי הפוסקים מלפני כש מאות שנה וגם הב"י כ' בדבריו. ובפרט שגם אם לא נקבל דבריו דצריך לעשות הפסק קטן דוקא מ"מ מסתבר דכל שאינו בשתי נשימות יוצא לכולי עלמא, והחז"א שלא ס"ל כן הוי לשיטתו וכנ"ל [ואמנם האבני"ז ס"ל שאין להפסיק כלל בנשימה אחת מטעם אחר (מובא למעלה בד"ה גם האבני נזר) אבל עכ"פ אין זה שיטת החז"א].

^ט נקטינן בזה שר"ת קאי בשיטת רש"י בדברי המרדכי, אולם יעו' בשעורי רבנו משולם דוד הלוי (ערכין י.) הפסק בין שברים לתרועה, אות ד') שדייק מהאור זרוע שר"ת לא ס"ל כרש"י שהביא מר"ת שלכתחילה יש לעשות תקיעה תרועה ותקיעה בנשימה אחת מדר"י וכ' האו"ז שהוא דלא כרש"י שכי' דגם לר"י מפסיק כדי נשימה. ואם כי באמת משמע כן הסברא בזה צ"ע שהרי כמו שס"ל לר"ת שיש לעשות ש"ת בשי"נ משום שכן הוא הדרך וממילא הוי צורת הקול [וכמו שביאר גם ברמד"ה] לכאורה שייך סברא זו גופא בתר"ת לר"י [ואולי ס"ל שהתקיעה ותרועה הוי קולות נפרדות גם לר"י (כדמשמע קצת מרש"י [סוכה נ"ג: בד"א אחת היא] שכי' מצוה אחת הן, וחדא חשיב להו עכ"ל משמע שאין אחת ממש) אלא דכיון שהמצוה אחת הן צריך לעשותם ביחד אבל כיון שהוי קולות נפרדות א"א לומר שההפסק ביניהן הוי מצורת הקול. ומ"מ צ"ע איך אפשר שצריך להסמיק קולות נפרדות זו לזו יותר ממה שצריך להסמיק השברים להתרועה כשהם קול אחת, ואם מה שהדרך לעשות נשימה אינו יכול לעשות הפסק שבין שתי קולות לצורת הקול עכ"פ יהינן שלא יחשב הפסק, (ואינו דומה למה שתה"ד חילק ע"פ סברא זו בין תר"ת לרבנן דמבואר בירושלמי שכשר בנפיחא אחת לש"ת לר"ת שצריך ש"נ דוקא דמ"מ אפשר להפסיק בין תקיעה לתרועה אלא דחידש הירושלמי שכשר גם בלי הפסק אבל קשה לומר שהפסק בין תקיעה לתרועה שהם שתי קולות גם לר"י יפסול יותר מבין ש"ת שהם קול אחת)].

ונראה שלהמובא באו"ז באמת אין חילוק וס"ל לר"ת שלכתחילה אין להפסיק לא בתר"ת לר"י ולא בש"ת [שלא כתה"ד ולא כמו שביאר ברמד"ה] דס"ל שסברא זו אין בה אלא להתיר להפסיק וכמו שביאר ברמד"ה גופא לדעת הב"י [ולכשון האו"ז מן המובחר לעשות תקיעה ותרועה ותקיעה בנשימה אחת מי שיכול לעשות כן עכ"ל שאין זה אלא הידור אבל מותר להפסיק] ומה שאמרו בסוכה אין בין תקיעה לתרועה ולא כלום ר"ל לכתחילה יש לעשות כן כיון שהוי קול אחד [אבל אינו לעיכובא כיון שהדרך הוא לעשות נשימה] והאו"ז דייק שאינו כרש"י דמשמע ממש"כ רש"י לא היה מפסיק ביניהם אלא כדי נשימה עכ"ל שלכתחילה יש לעשות נשימה, ולדברי האו"ז גם לר"ת י"ל שלא כלום משמע כפשוטו בלי שום הפסק כלל.

^ט ובאמת גם הרא"ש (הובא בשמ"ק, ערכין י.) אות ח') שס"ל דאין להפסיק

באיזה סדר לעשות ש"ת ובאיזה נ"א ו'מנהג בריסק'

(כנראה כוונה כי גם לפני שנה כשאחלתי אותו לא ענה על זה דבר ברור, ושמעתי מהבעל תוקע שלו ר' שצ"כ שאלו עושין הש"ת דמושב בנשימות והש"ת דמעומד בנשימה אחת, ואחד שכלאורה היה צריך

שאלתי מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאוויצקי זצ"ל איזה ש"ת לעשות בנשימה אחת ואיזה לעשות בשתי נשימות ולא ענה על זה דבר ברור

בשנת"ג דמעומד בנש"א ואם התקיעות דמיושב יאלו טוב אז יא לעשות הש"ת שלאחר התפילה בנשימה אחת. ואחר הערת הר"ר י"ל"ב למטה שאלתי לבנו הגריז"ס שליט"א אם מידי שמיע ליה בזה ואלו למו"ר, ואמר שאין בראונו לדבר על דעתו של הגר"ח אבל הוא נוהג בהנהגת הגריז"ס בסוף ימיו שהיה תוקע תקיעות דמיושב בנש"א ואם לא יאלו טוב היה תוקע גם דמעומד בנש"א. שמעתי מר' שמואל דוד כהן שליט"א שכפי המורגש לו אין בזה כללים ברורים כ"כ אף לקבוע אם לעשות הש"ת שלאחר התפילה בנשימה אחת או ש"ג, (ופעם אחת לפני כג' שנה עשו התקיעות דמיושב בנשימה אחת דמעומד בנש"א, וחזן משנה זו לא עשו כן ולא ידע למה שינה בשנה זו) וכעין זה שמעתי מהרמ"מ דולינסקי שליט"א שצב"ל שנה הגרמז"ס אומר לו לפני התקיעות דכאשר ירים אלצע אחד שיעשה נ"א וכאשר ירים שתי אלצעות שיעשה ש"ג, והבנתו הוא שאינו אומר לו להדיח אף הם עושים הוא משום שצאמת אין להם כללים קבועים אף לעשות. והגם שלא שם ליבו כ"כ לזכור מה שעשו למעשה נדמה לו שצד"כ עושים ש"ג בתקיעות דמיושב ונ"א בתקיעות דמעומד, ולאחר התפילה כפי אף שיאלו התקיעות בחוד התפילה. והוא שמע מהגר"מ לאמעט שליט"א שגם אלכלס אין כללים קבועים אללא הגרז"ס שליט"א לומר הסוגיא כל שנה מחדש ומחליט לפי מה שיואל לו, ואומר שכן נהג הגריז"ס ז"ל. ודיברתי עוד פעם עם הגריז"ס שליט"א ואמר לי ששמע כמה פעמים ממו"ר (שליט"א) [ז"ל] ששמע מהגר"מ שהגר"ח תקע הכל רק בנש"א אבל אין בראונו מו"ר לדבר על זה מטעם לא ידוע לו (וכשדיבר אייתי בשנה שעבר אמר שאינו יכול לדבר על זה ולא היה כוונתו לומר שאינו יודע) ושמע זה לפני עשרים שנה וכן בשנים האחרונות שמע זה איזה פעמים, ולמעשה הנהגת מו"ר הוא לעשות ש"ג בתקיעות דמיושב ונ"א בתקיעות דמעומד ובהל' קולות לאחר התפילה עושה בנש"א ובהי' שצסוף נ"א, אך באלו שצסוף פעמים נשתנה כפי החששות שהיו בתקיעות הראשונים עכ"ל. (ויש להעיר דממה שעשה הגר"ח הכל בנש"א אינו ראיה שצבכר ס"ל שזהו עיקר השיטה דיתכן שעשה כן משום הרמ"א שאין לשנות, ובדעת הרמ"א גופא כ' הגר"ז שאין לשנות משום מחלוקת אבל לולי זה יתכן שגם הרמ"א היה עושה מקצתן בנ"א כעצת תה"ד. ואולי מטעם זה שינה הגריז"ס מהנהגת אביו כיון שלא היה אללו חשק מחלוקת). ולפי זה נראה שהטעם ששמעתי להנהגת מו"ר נאמר מדעת האומר ולא שמע זה ממנו. וכשדיברתי עם מו"ר לא גילה לי טעמו האמיתי מאותו טעם שאינו רואה לדבר על זה וענה לי כפי מה שנקטתי.

לדעת אחר לי שהטעם הוא דמאחר שברוב פוסקים יואלן לכל הפחות בדיעבד בנשימה אחת ראוי לעשות בנשימה אחת על סדר הברכות שהוא עיקר התקיעות^ט. וכנראה בשביל זה לא ראה לענות לי שלא ראה לומר שלא כמו שעושה בעצמו אבל גם לא ראה לומר להיפך מהמנהג. ואמרתו שלדעתי עדיף לעשות הש"ת דמיושב בנשימה אחת (כש"כ הפוסקים) מאחר שבה בודאי יואלים שאם יעשה בשתי נשימות והלכה כהרמז"ן שאין יואלים בזה נמצא שיש הפסק מהברכה עד התקיעות דמעומד, ושוב מאלתי שכ"כ הגר"ז וכן היה דעתו של האבני נזר (הובא בספר אש דת) לעשות בתקיעות דמיושב העיקר שיטה^י מטעם זה, ואמר דמאחר שהרמ"א כתב לעשות הכל בשנת"ג די לנו מה שאין אנו עושים כן ועושים מקצת בנש"א אבל לגבי הברכות יש לנו לסמוך על הרמ"א, ואמרתו שהתרומת הדשן והב"י כנראה לא תקעו מ' קולות אחר התפילה אבל אנו שתוקעין יכולים לעשות התקיעות דמיושב דמעומד בנש"א ואחר תפילה בשנת"ג, ולא היה דעתו נוהג לשנות כ"כ ממס"כ הרמ"א, ואמר גם שיש אנשים שאינם מקציצים כ"כ להתקיעות אחר התפילה. ואמרתו שאם נעשה התקיעות דמעומד בנש"א כדי ללכת בודאי אין יואלן בזה להראבי"ה שצריך לשמוע לכל הג' צבות כסדרן בלי הפסק קול אחר, ודברי ביאור הגר"א מטיין קצת כהראבי"ה, ואמר שאין לחוש להראבי"ה, ויש לעשות התקיעות דמיושב

^ט הערת הר"ר י"ל"ב שליט"א: שמעתי שהגר"ח סבר בסוף ימיו שהעיקר ב' נשימות, ומה שתקעו ע"ס הברכות בנשימה אחת הוא מכיון שכבר יצאו במיושב, כן אמר הגרז"ס לרי"ג ולדנברג ע"כ. ושמעתי מרשד"כ שדיבר עכשיו עם רמ"ב שליט"א ואמר לו שהגר"ס ז"ל עשה כל הש"ת בנשימה אחת ולא עשה בשתי נשימות כלל, וזה סותר לשמועת רי"ל"ב. אבל שמעתי מהגר"ס שליט"א שהגר"ס ז"ל עשה הש"ת דמיושב בנ"א דמעומד בש"ג. וטען שאין ספק כלל שלא עשה רק נ"א שאינו עולה על הדעת שהיה משנה כ"כ מהרמ"א, ושמע דומה לו מהגר"ס ז"ל בעצמו שהגר"ח היה משנה דעתו בזה כל שנה, והיה אומר שזהו מהדברים שאין אנו יכולים לדעת. וכל זה נסתר למשי"כ למעלה שהגר"ח עשה רק ש"ג, ואולי הגריד"ס דיבר על מה שעשה בצעירותו.

^י למעשה דעת האבני"ז לעשות הש"ת דמיושב בשתי נשימות משום שס"ל שהעיקר לעשות שתי נשימות.

טעות בתקיעות האחרונות

בודאי צריך לחזור אי לא תקע כדין דמה שתקע שלא כדין אינו כלום, והוא כמו שכתב השער הכיון בס' תקצ"ו סק"א אבל כ"ז אינו מעכבת שאם לא יעשה כן אין עיכוב בדבר שהרי כבר יאלו ידי חובתו.^{טז}

שאלתי מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייז'ק ז"ל על מש"כ המג"א (ס"ס) תק"צ והובא במשנ"ב סס"ק ל"ה) שאם טעה בתקיעות שאחר התפילה אין בכך כלום, ואמר שאין בכך כלום מאחר שכל התקיעות אינם אללא מנהג ואין בכך כלום אם לא שמע אותם, אבל מי שרואה לקיים המנהג

^{טז} והערוני אחי הר"ר ישראל שליט"א די"ל שלגבי מאה קולות סמך המג"א על זה שמעיקר הדין הלכה כר"ת שאין קול אחר מפסיק.

קטן לתקוע שלא כסדר

תדועה, ו מו"ר הגאון ר' מאיר סאלאווייז'ק ז"ל אמר לי שלא צריך להיות דוקא כתיקונו^{יז} ומאלתי בשיטה מקובלת (ערכין ג. אות י

נסתפקתי בזה שקטן מותר לתקוע כל היום ומותר לומר לו לתקוע האם זה רק כשתוקע כתיקונו או איזה קול שיאל לו וגם לומר לו לחזור על איזה קול פעם אחר פעם כגון תקיעה אחר תקיעה ותרועה אחר

^{יז} ולגבי בנות אמר שאין להן לתקוע מאחר שלא שייך חינוך אצלן, וכן

פשוט שתוקעים להם גם שלא על סדר הברכות כמו לגדול שאין תוקעין על סדר הברכות אלא בציבור, וא"כ ע"כ כוונתו שלא כסדר תקיעה תרועה תקיעה.

ולבאורה נראה קצת שלשית הראשונים שמחשבים רק בקטן המגיע לחינוך לא התירו אלא כשתוקע כתיקונו ד"ש לו מורה בתקיעה זו, דאם מיירי בתוקע שלא כתיקונו והענין הוא להרגילו כדי שיוכל לתקוע כתיקונו כשיצאגל הרי גם קטן שלא הגיע לחינוך עתיד לגלגל.

ובן על מה שאין תוקעין בערב ר"ה אם הוא רק כשתוקעין סדר כדינו או אפילו שלא כסדר באופן שאין יוצאין בו, ושאליהו למו"ר הגר"מ סאלאווייט' שליט"א ואמר שאין לחלק, ולכאורה כן נראה ממה שהפוסקים לא נתנו ענה זו למי שאריך ללמוד שכתבו שיש לו לתקועה צלעלא ולא כתבו שיתקע שלא כסדר תר"ת.

[בהשטות] אין מעבדין את התקיעות מלתקוע כו' וע"כ שלא על סדר תקיעות איירי דאי על סדר תקיעות אפילו לתקוע בעצורם שרי עכ"ל, ודוחק לומר דמש"כ סדר תקיעות ר"ל על סדר הברכות ללכאורה

פעם אחת מו"ז הגרא"י זלזניק ז"ל ראה בר"ה שבת קטנה שלי אוחזת בשופר ואמר לה שאסור לה לתקוע כיון שאינה באה לכלל חיוב. אבל לכאורה אם קטנה רוצה לתקוע כסדר לצאת המצוה אין בזה חילוק בין קטנה לגדולה, דלא מסתבר דמה שמתירין לנשים לצאת המצוה משום נחת רוח שייך רק בגדולות. וכן מסתבר שמותר לתקוע עבור קטנה ג"כ מטעם זה [אבל למעשה לא עשיתי מעשה, ושוב ראיתי שנחלקו פוסקי זמנינו בזה, ולא יצא לי לראות טעמים וסברתם].

בעל תוקע ששינה מדעת שוכרו

שצלבדס ליכא ציבור כלל י"ל דמאחר שאלו שהביאו הב"ת לא עשאו שליח בכהאי גוונא חסר שליחות מהציבור ואין יוצאים תקיעות דמעומד, אך אין זה כוונת החו"י שהרי מפורש בדבריו שיכולים הו' ששילמו להב"ת להתנות עמו שלא להוציא אלו שלא שילמו ואם לא שניה הב"ת מתנאי זה הם יוצאים בתקיעתו, ולדברינו גם בזה לא יוצאים כיון שחסר ציבור ואינו ש"ץ.

ואולי ס"ל להחוי"י שצולחי נחשוין הב"ת לעשות שליחותם ותקע רק על דעת כן, וממילא אם שניה מדעתם אף אחד אינו יוצא דכיון שצטלה שליחותם והוא עשה רק על דעת השליחות הוי כלא כיוון להוציאם, ועדיין ז"ע.

ובעין זה יש פוסקים שנקטו שאם הב"ת מכווין שלא להוציא אחד כולם אינם יוצאים דומיא דש"ץ שכווין שלא להוציא מי שהוא, וגם זה אינו מובן מה זה ענין לש"ץ, שש"ץ הוי שליח ציבור דלא שייך תפילה בציבור בלא ציבור, ומדיני תפילת ציבור הוא שיהיה לכל הציבור ואריך לכווין להוציא כולם, אבל תקיעת שופר הוא מצות יחיד ואינו שייך לציבור בעצם ולא שייך בזה לומר שאם כיוון שלא להוציא אחד שכולם אינם יוצאים, ואף אם נאמר שתקיעת שופר צריך שליחות אינו אלא שוחרו של כל יחיד ויחיד ולא שוחרו של הציבור ולא שייך לבטל שליחותו משום שמכווין שלא להוציא מי שאינו רוצה, דלא שייך זה אלא כשהוא שוחרו של הציבור בתורת ציבור ולא כשהוא שוחרו של היחיד.

אבל אולי יש לקיים הפסק לגבי תקיעת דמעומד שאריך ציבור דוקא, וא"כ י"ל שאריך שליחות של הציבור ומדיני ש"ץ שאריך לכווין להוציא כולם.

בחיות יאיר (סימן קפ"ו) כ' בעובדא שרק ו' אנשים שילמו עבור הבעל תוקע והתנו עם הבעל תוקע שלא יוציא אלו שלא שילמו, וז"ל ואם יעבור על התנאי ויכווין להוציא כל השומעין י"ל דכל השומעים לא יצאו דנקרא התוקע שליח בני ישראל כמו הש"ץ ושלוח ששניה מדעת משלחו בטל שליחותו עכ"ל, וז"ע דבשלמא לגבי מה שהסכימו לשלם להתוקע י"ל שצטל שליחותו מאחר ששניה מדעתם, אבל להוציאם בשופר יכול לכווין להוציא למי שירצה בלי שליחותם, ואף אם נדחוק שאלו הו' ששכרו לא רצו לצאת באופן כזה שיכווין להוציא כולם מ"מ השאר ודאי יצאו, וקוב מצאתי בשערי תשובה (סי"ט תקפ"ה) וז"ל ונפלאהי מאוד דמה ענין תוקע לשליחות שהרי א"צ שיתקע כ"א בעצמו שנא' דשלוחו כמותו וכאילו תקע בעצמו רק מזה עליו לשמוע ואין חילוק בין אם עשאו שליח לתקוע לו או לא רק כשמכווין להוציא וכמו שש"ץ דדעתיה אכ"ע ואף שלא נעשה שלוחם לתקוע מ"מ כיון שהוא מכווין להוציא והם מתכוונים לצאת וא"כ מה איכפת לו בזה שהתנו עמו שלא להוציא אלו ולא שייך בזה ביטול שליחות כלל ודלוא מתורת שליחות אחינן עלה וקצרת.

ואפשר לקיים הפסק של החו"י בתקיעות דמעומד שתקנו בציבור דוקא וקיום תקיעות אלו לא שייך אלא בציבור, והנה בעובדא שם לא היה ציבור אלא עם אלו שהביאו הבעל תוקע, וא"כ

^י מה שהביא משי"ץ צ"ע ואכמ"ל.

רבי תקיעות ושיטות

ואמרתיו שכך נהגתי אבל יש לי הרגשה שיש אנשים שמסתכלים על זה בעין רע מה שאינו ממחר לתקוע כל מה שמבקשים, ואמר שאין לחוש לזה.

ושמעתי מדודי הגאון רד"א זלזניק שליט"א שפעם מו"ז הגאון ר' א"י זלזניק ז"ל איחר התקיעות אצל הגרי"ז ז"ל וצונו ר' רפאל ז"ל תקע עבורו בחדר אחר, וכששמע הגרי"ז הוא מיהר לשאול מה זה שתוקעים עוד, וכששמע סיבת הדבר הגיח להם להמשך. **ואמר** שבאמת הבין הגרי"ז מעצמו סיבת הדבר אבל מיהר לשאול על זה שלא יעשה לדבר מקובל לתקוע דר"ה בלי טעם מולדק.

שאלתי מו"ר הגאון ר"מ סאלאווייט' שליט"א מה שאנשים מבקשים ממני לתקוע עבורם שיטות אחרות האם לענות להם, דיך בזה משום שבות כשתוקעים שלא לצורך והריני חושש שלא כל מה שאחד החליט דיך בזה משום שיטה שראוי לחוש בזה הוי צורך.

וענה לי שצולחי אין לתקוע לכל כל מה שמבקשים ויש לנו מנהג האריך לתקוע ואין צורך לתקוע חוץ מזה.

ואמרתי שלמעשה יש אנשים שיש להם מנהגים שונים ורואים לשמוע כפי מנהגם, ואמר שיש לתקוע להם כמנהגם, אבל לא למי שאין לו מנהג והחליט סתם לשמוע תקיעות אחרות.

כיסוי השופר בין הסדרים

ב' בקצור השל"ה והובא בכף החיים (תקפ"ה ס"ק י"ד) לכסות^י השופר

קירכוס, וכן בערוך השולחן (תק"צ סעיף ה') ו"ל ועוד נ"ל כיון דקשה לתוקע לתקוע שלשים קולות בהמשך אחד ובהכרח שינוה קל"ח כמו שהמנהג אלכינו לנוה קל"ח בין תש"ח לתש"ט ובין תש"ט לתש"ל עכ"ל, ואז היו מכסין השופר כש"כ בד"ק ומסיר התוקע את השופר מפיו ומניחו בצדג שהיה נתון בו לפני התקיעות, וכן במקומות שאומרים היה"ר אחר כל סדר דיך לכסות השופר, אבל אלכינו שלכא הפסק בין סדר לסדר כלל אין מקום לזה.

הטעם אינו מובן שהרי בתקיעות דמיושב אפשר לישב בשעת התקיעות, אבל בין התקיעות אפשר לישב גם בתקיעות דמעומד, וכמו שעושים בתקיעות דמועד שיושבים בין התקיעות, ואין זה ענין מיוחד בתקיעות דמיושב, ותו הרי התוקע צריך לעמוד גם בתקיעות דמיושב ואיך מדגישים זה במה שאומרים להתוקע לישב, וביותר קשה שלדבריהם מה שאומרים להתוקע שישב הוי הפסק, דבשלמא אם זה כדי שינוח ויהיה לו כח להמשיך לתקוע הרי זה צורך התקיעות, אבל אם זה רק להדגיש תקיעות דמיושב קשה לומר שזה צורך התקיעות, והוי הפסק. וראיתי עוד טעם למנהגם לראות שאין כל הסדרים מעיקר הדין אלא מספק, והמקור בתוס' לענין קה"ת כפי מנהג הגמ' שרק העולה הראשון והאחרון מברכים, שיושבים באמצע להראות שיש כאן שבעה קרואים, וצ"ע אם יש בזה להתיר לומר שישב באמצע, שאין זה צורך התקיעות ממש.

אשה לברך שהחיינו ביום שני

כלל כו' אבל שהחיינו מלוא לברך עכ"ל, וכענין ראיתי בצל"ח ר"פ תפלת השחר (ברכות כ"ו ע"א) דלע"פ שתפלת מוסף אינה נואהת בנשים מותרות להתפלל אפילו לדעת שלא יזכרו על מעשה"ג, שהרי מבואר בב"י (או"ח תקפ"ט, ו) הטעם שאיך יאמרו ואנו והרי לא נטוו רק שמקיימות מעלמן, וזה שייך בדברכת המלוא, אבל בתפלה לא אמרינן ואנו וכו' עכ"ל וע"כ, וכשתקעתי עבור הסבתא ע"ה אמר לה מו"ז הגאון ר' אברהם יעקב זלזניק ז"ל מה לברך והגם שלא זכור לי להדיח שאמר לה לברך שהחיינו ביום השני לא יתכן שלא הייתי זוכר אילו אמר לה שלא תברך.

עצות לבעלי תוקע

לכולם אבל יתכן שיהיו לתועלת להרבה אנשים.

השופר

חיזון ומשקל, שיהיה השופר נח לאחוז אותו ביד, שיהיה אפשר להחזיק את השופר נגד השפתיים בתנוחה ללא מתח רק עם יד אחת, שלא ירגיש כבד מדי, ושלא ילכוד לסובב את היד למצב לא נוח.

במקומות שנעשו שופרות ע"י מומחה הוא היו מביאים שופר או שנים לכל מקום ולא היו בוחרים מתוך עשרות שופרות.

^א הגם שכל הקולות כשרים מ"מ יש בזה משום הידור מצוה וע"י בהערה פב. בנוסף זה מצטער הרבה אנשים לשמוע קול שאינו נוח לשמוע והם גם יהיו יותר עצבני כשאין קול יפה, הגם שאין זה בזה שום נ"מ להלכה. [שמעתי שכמה חסידים מעדיפים קול גבוה במיוחד.]

בין סדר לסדר, ולכאורה זה לא שייך אלכינו אלא במקומות שנהגו שהבעל תוקע ישב לפוש בין סדר ולסדר כדאיחא בספר דברי קהילות [ומנהגי ק"ק פרנקפורט] שבין סדר לסדר בתקיעות דמיושב אמרו"י להבעל תוקע לישב קל"ח לפוש^ט, וכן הוזכר במנהגי וורמייזא לרי"ל

^{טז} ויש להעיר שבקובץ ירושתינו (ספר חמישי תשע"א עמ' קל"ז) יש מאמר מהרב יחיאל גולדהבר המערער על כל מנהג כיסוי השופר שיסודו ע"פ ט"ס שהיה כתוב לנסות את השופר, ובספר שביעי תשע"ד (עמ' שפ"א) יש עוד מאמר עם השלמות לזה מהר"י ש"ס סופר, אבל למעשה לא שמעתי ממי שאינו נוהג היום לכסות השופר.

^{טז} יש מחזורים שכתוב בהם שב אחר כל סדר, וכ"ה במהרי"ל, וכנראה הכוונה שאומרים להבעל תוקע לישב.

^{טז} כן מבואר ממש"כ בדברי קהילות ואז אומר המקרא שיש כו' וינוח התוקע עד שתשוב נפשו כו' ואחר שהתוקע שבת וינפש מעט לוקח השופר כו'. במנהגי דק"ק וורמייזא לרי"י שמש"כ רק ויושב זמן מועט אבל אין הכרח שזה מטעם אחר ובזמן מועט אפשר לפוש, וגם בדברי קהילות כו' וינפש מעט, אמנם בלוח ירושתינו תשע"ו כתבו ונח התוקע כשליש דקה עד שחזור ונטל את השופר ומשיבו בפיו כו', ולא מסתבר שתשוב נפשו בשליש דקה, וגם א"א לעשות שיעור קבוע כזה, ושמעתי שלדעתם אין הישיבה כדי שינוח הבעל תוקע אלא כדי להדגיש תקיעות דמיושב, ומלבד שצ"ע מנ"ל לחדש טעם זה עצם

פעם תקעתי שופר עבור בת תלמיד חכם א' וביום השני אמר לה לברך רק לשמוע קול שופר. ושלחתי אותו על זה ואמר שאין זה פשוט כ"כ לברך שהחיינו ביום השני וגם מה שגשים מזכרות על מעש"ג מחל' ראשונים ובלירוף שני הספיקות עדיף שלא תברך. ואני אמרתי אדרבה הרי מלני שני טעמים בראשונים למה נשים לא תברכו א' ללא שייך לומר ואנו כשאין מלואות ו' שאין להן קיום מלוא כלל וללא שייך ברכה, וכפי הגרלה נקטו העיקר כטעם הראשון, וכמובא בביאור הגר"א ובמש"כ בסי' תקפ"ט סע' ו', וא"כ יכולות לברך שהחיינו לכולי עלמא, ושזו ראיתי ברבינו מנחם (הלי' לולב פ"ז הל"ט) מיהו לא מזכירי

בנוסף למה שלמדתי מניסיון כתבתי כמה עצות ששמעתי מבעלי תוקע מומחים. לא בדקתי הכל, והגם שנראה לי שלא כל העצות כאן יעזרו

יש לבחור שופר קל לתקוע, הגם שאפשר לתקוע בכמעט כל שופר עדיף שופר קל, התקיעות יהיו יותר מהודרות וכשתוקעים הרבה בפרט בלחץ ואימת יום הדין, חרדת קיום המלוא, אימתא לזיכורא! יש בזה נ"מ גדול^ב. וכמוכן לריך שופר עם קול יפה^א. יש לקחת בחשבון גם

^ב הבאנו למעלה [אצל כיסוי השופר בין הסדרים] שבעבר היו אומרים לבעל תוקע לישב ולפוש בין הסדרים. לא שמענו שנוהגים כן היום, ומסתמא הטעם לזה הוא משום שיש לנו שופרות טובות יותר, שבד"כ מיוצרים השופרות ע"י אנשי מקצוע המתמחים ע"י עשיית אלפי שופרות, ובעלי תוקע יכולים לבחור הטובים מבין כמה וכמה שופרות, אבל בעבר מסתמא הכינו שופר ע"י אחד שלא היה זה מקצועו ולא היה לו הרבה ניסיון ולא ממי ללמוד והיה קשה מאד לתקוע, וגם

הידוע בשם פעמון.

האוויר עובר דרך התעלה ועושה קול השופר. קול העובר דרכו מהדהד מהקירות, התעלה רחבה יותר וארוכה יותר מאפשרת ליותר הקפלה ויואל כליל חזק יותר ונמוך יותר.

עיקול פשוט יותר דורש פחות אנרגיה כדי לדחוף את האוויר בעיקול וממילא כריך פחות אנרגיה לנפוח ולתקוע וקל יותר, ומטעם זה שופר טבעי קשה יותר לתקוע בד"כ²⁶.

ככל שהפעמון רחב יותר קול השופר יהיה חזק ועמוק יותר.

גם עובי קירות השופר משפיע על איכות הליל, קירות עבים סופגים חלק מהכליל ועושה עמום יותר, קירות דקים סופגים פחות ומפיקים כלילים חדים יותר. ממילא קירות עבים מפיקים כליל עמום יותר, עמום יותר, וכבר יותר כמו צור ערפל. קירות דקים מפיקים כליל גבוה יותר ואורס יותר.

פנים השופר שהוא נקי וחלק יפיק כליל חד וברור, ופנים מחוספס יפיק כליל כרוד או אורס.

הפדה: יש תאורות רבות לפה השופר כגון רחבות, עגולות, לרות, אליפטיות, שטוח, ואורת D והפנים יכול להיות, טבעי, התלקח ותעל²⁷. אורת הפה משפיע על הקול, ואצל אנשים שונים קלים יותר עם אורת שונות. כדאי לשים לב לדעת איזה אורת הפה טוב עבורך.

שמעתי ששופר עם פה קטן קל יותר לתקוע בשעת לחץ, וכדאי להחזיק שופר כזה לשעת לחץ.

כשעושים פה השופר חותכים אותו לרוחב וזה עושה שני פינות חדות בשופר אחד בתוך החור ואחד מחוץ סביב לחור. כשתוקעים וסוגרים השפתיים על הפה בחוזק הפינות עלולות לחתוך פיו וזה סיבה העיקרי שנעשה פלעים המוילאים דם בשעת התקיעות. יש לבחור שופר נוח לשפתיים שאינו חותך אותו. גם אפשר לעגל פי השופר ע"י נייר זכוכית²⁸ עדן. יש לעגל שני הפינות הפנימי והחיצוני, ולזהר שלא לחדד פי השופר בטעות במקום לעגל הפינות.

יש מומחים המסוגלים לשנות אורת הפה להתאימו לבעל התקוע, עבור דמים מרובים. שמעתי מבעל תוקע מומחה והרב מרדכי ל' שליט"א²⁹ שהוא עשה זה בעצמו. הוא חיוסם פה השופר באש עד שנעשה רך וקנה אורת הפה עם כלי עבודה ביתיים עד שקיבל אורה טובה יותר עבורו. לא הייתי מסתכן עם שופר שאפשר להסתדר בו כמו שהוא, אבל בשופר שבלא"ה א"א להשתמש בו כדאי לנסות.

ריבוי שופרות: ראוי שיהיה יותר משופר אחד, ככל שופר תקועים בה קת אחרת ויתכן שנעשה קשה לתקוע בשופר אחת ויהיה קל יותר בשופר אחרת משום שתוקעים בה באופן אחר, בפרט כשתקע הרבה והקצרים עייפים ובשופר שני מחזיקים הקצרים באופן אחר ויהיה קל יותר.

בחירת השופר: כדאי שהבעל תוקע יבחר שופר בעצמו, הגם שצאופן כללי שופר קל יהיה קל לרוב אנשים, אבל במידה מסוימת זה אישי ויכול להיות שונה בין אחד להשני.

כשצוחרים שופר יש לתקוע כל הקולות שנהוג אצלו בראש השנה.

יש שופרות שאינם קשים להוליא מהם קול אצל כריכים יותר מאמץ או אוויר מאחרים. בתקיעות הראשונות יתכן שלא מרגישים אצל זה מעייף ובהמשך נעשה קשה. מטעם זה יש שתוקעים לכה"פ שלוש קולות בדרך כשצוחרים שופר. אצל אנשים לעירים עם ריאות בריאות

אצל הרבה מוכרים מחיר השופר תלוי רק בגודל השופר ומהם גם ביופי החיצוני³⁰ ולא על אם הוא קשה או קל או טיב הקול, ואין ענין לחפש תחילה דוקא אצל מוכרים הלוחמים מחיר מופרז עבור שופר קל.

באופן כללי שופר נעשה מחומר חזק מאוד, עד כדי כך שפעם קניתי שופר פסול עבור הילדים שלי ולמרות שהיה בו סדק גדול כשקניתי אותו לא נראה שזה נרחב כלל הגם שהם לא שמרו על השופר כלל וחבטו בה הרבה פעמים. אבל פעמים יש בחוד השופר כעין חוטמים לבנים, שכנראה נמצאים גם בטבע והיו חלק מהשופר אבל זה אינו כ"כ חזק ונבלה במשך הזמן. זה שכיח בפרט סמוך לפיו וראיתי גוש גדול ממך של החומר הלכן בחוד פה השופר כשהיה חדש ובמשך הזמן זה נעלם לגמרי, וכנראה זה מש"כ הפוסקים שרגיל להעשות חור סמוך לפיה. יש לשים לב לזה כשקונים שופר, ובפרט שראיתי שופר שהחומר הזה היה מעבר לעבר סמוך לפה ובמשך הזמן נסדק השופר שם³¹.

חלקי השופר והשפעתם: אפשר לחלק שופר ל' חלקים. א' הפה. ב' חלק הארוך, בדרך כלל ישר ולעיתים קרובות שטוח המשתרע בין השופר והעיקול, הידוע בשם תעלה או פיר³². ג' העיקול או עיקום בסוף התעלה. ד' מקום הרחב אחר העיקול בחלק העליון של השופר,

²⁶ צ"ע אם יש ענין להדר אחר שופר יפה, דלכאורה מה דאיתא בשבת (קל"ג ב') התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה כו' ושופר נאה היינו שופר שיש לו קול נאה שיש נוי בקיום המצוה אבל לא שייך נוי מצוה לגבי חפצא שמשמשים בו לקיום המצוה שיהיה נאה, וכן מבואר בים של שלמה (בי"ק פ"א כ"ד) שכי' ודוקא גבי אתרוג, שנאמר פרי עץ הדר, א"כ לא נקרא הדר בשיעור הגרוע, אף שיוצא בו, אבל גבי שופר ודכוותיה אף כשיעור הגרוע שאין למטה ממנו, אין צריך להוסיף שליש עכ"ל ומובא במגן אברהם (תרנ"ו ס"ק ב'), וכי נעלם ממנו גמי מפורשת שופר נאה, אע"כ ס"ל ששופר נאה שייך רק לגבי הקול, ודוקא אחר אתרוג דנקרא הדר יש ענין להדר אחר נאה במראה משא"כ שופר, אבל למעשה מסיק שם הים היש"ש ומ"מ טוב להדר אחר נאה, משום אלי ואנוהו עכ"ל, ועדיין צ"ע שאולי לא שייך זה אלא לגבי שיעור השופר שלא יהיה בצמצום ולא שייך ליופי חיצוני, וגם ראיתי בשפת אמת (שבת קל"ג ב') שכי' בקולמוס נאה משום דהכתיבה עצמה נמי מצוה היא צריך לעשות באופן מהודר אף על פי שאין ניכר ההידור אחר הכתיבה עכ"ל ומבואר שלא ס"ל כסברתי דלא שייך בזה הידור מצוה. והעירו לי שהאחרונים נקטו דציפוי זהב הוי נוי מצוה, ודנו בזה את הכלל דלנאותו אינו חוצץ, אמנם אין הכרח שזה שייך להדין הידור מצוה דיתכן שאינו אלא משום חיבוב מצוה בעלמא, כגון אלו שיש להם קופסא של כסף עבור האתרוג, דפשוט הוא שאינו בכלל הידור מצוה, ואין זה סתירה למה שדנו בלנאותו אינו חוצץ דסוף כל סוף נעשה לנוי השופר, וראיתי בחידושי הגרי"ז סטנסיל (נייר ב' ב') שנקט דינו חוצץ משום שההידור והנוי נחשב לחלק מעצם המצוה משו"ה אינו חוצץ וזה לכאורה שלא כש"כ, אבל עמד על זה שם בעצמו דמ"ז קשה להולמו דאיך יהא הסדין או הזהב חלק מן המצוה ואיזה שייכות להם עם מצות לולב, ואותו דבר קשה עוד יותר בשופר. ועע"ש, והא דאכרכנו בשיראין נאים לכא' צ"ע דאיזה נוי יש כאן במצות ספר תורה, ונראה לומר דאין זה נוי במצות ס"ת, אלא במצות כבוד ס"ת שכבודו שלא יהא ערום ונוי מצוה זו דכבוד ס"ת שיכרכנו בשיראין נאים ע"כ, וכנראה נקט שם כסברתינו. ועכ"פ נראה שעיקר ההידור בשופר הוא שתקוע טוב וקול נאה, וגם אם יש ענין שיהיה לשופר יופי חיצוני זה פחות בחשיבות.

³⁰ שמעתי מ'י' משה רטמן משופר כהלכה, שהיום העדה"ח מקפיד על זה מאוד, והיה לו שופר טוב במיוחד שהמשגיח סירב לשים עליו מדבקה עם ההכשר משום שהיה לו ספק אם זה עלול לסדק בהמשך.

³² קאנאל אדער שטיל, Channel or shaft.

²⁶ למרות זה השופרות הארוכות ומפותלות הנקראים שופר תימני קלים מאד לתקוע.

²⁷ פלערד און פאנעלד, flared and funneled.

²⁸ גלאזפייפער, sandpaper.

לפקח שהצרכ נעשה רק ע"י מכונת ליטוש, אבל אפשר לדבוק קצת בלבד תוך החריצים בפרט הקטנים שמכונת ליטוש אינו יכול לכנס שם, אם גם שם מזריק ים לחוש שצבעו השופר בלק, אינו יודע אם יש לסמוך על זה משום שיתכן שהזיפנים יודעים לזהר שלא יכנס שם לק. פעם אמרו שלא צריך הכשר על זה שהשופר של איז²² משום שזה ניכר, אבל לאחרונה הוצאו שופרות מסין שאינם של איל, והם משנים אורחם באופן שאדם שאינו בקי אינו יכול להבחין בזה.

שמעתי על מקרה שקידוח החור לא עלה יפה ונעשה עוד חור, אילו היו מאחרים זה כמו שהוא היה השופר כשר מאחר שחור הראשון לא ניקב השופר אבל א"ל להוציא קול טוב משופר כזה ומטעם זה נסחם חור הראשון, וזה הוא כמו כפאו זהב מצפנים שהוא פסול.

מדברי הרב שמעון ויצהנדרלר, מפקח שופרות הבר"ץ העדה"ח: היו כמה מקרים גרמנים שופרות שיש בהם חורים מאוד קטנים, אבל אם הוא סמוך מאוד לפיה הדבר יכול לשנות את הקול. המליצות כיום שיש הרבה סדקים גם בלד הרחב וגם בלד הקצר וגם במשך השופר ונפרט אותם: בלד הקצר היינו במקום הגחת פה מלוי הרבה סדקים קטנים ולפעמים צריך להחזונות לראותם, וסדקים אלו נגרמים מפני שהרבה פעמים יש צורך להרחיב את פי השופר כדי שיוכלו לתקוע בשופר, כי באם רק יקדחו חור בשופר ולא יעשה הרחבה של החור במקום התקיעה לא יוכלו לתקוע, ויש שופרות שיש מספיק מקום להרחיב החור בתוך השופר ויש שצריך לעשות מקום על ידי הגדלת מקום הגחת פה ודבר זה עושה הרבה פעמים פילויים זעירים בשופר. בלד הרחב יש הרבה פעמים סדקים, ובד"כ הוא נגרם מלד שיש בשופר קיפולים ומקומות יותר מחוספסים מלד מצנה הקרן, וסדק זה הרבה ראינו שהוא ממשיך גם בגלל שינויים של חום וקור

זה פחות משמעותי, אבל בדרך כלל קונים שופר עבור הרבה שנים ויש לקחת בחשבון שיבוא היום.

באופן כללי שופר גדול קל יותר לתקוע, אבל גם עלול להצריך יותר חויר בפרט אם הפה גדול מאוד.

יכול לקרות ששופר יכול להפוך לקשה יותר אחר כמה שנים שהבעל תוקע תקע בו בלי שום קושי. אינו יודע אם השופר משתנה או האדם, אבל זה יכול לקרות גם אצל בעלי תוקע מומחים ממש. אני מכיר בעל תוקע מומחה במיוחד הבדוק שופרות חדשים כל שנה כנגד שופרות הישנים שלו וכשהוא מוצא שופר קל יותר הוא קונה אותו ומוכר הישן, ושמעתי על בעלי תוקע שצריכים לקנות שופר חדש כל כמה שנים משום ששופר הישן עושה צעיות. אבל לא נראה שיש כלל בזה, אני לא החלפתי שופר בעשרה שנה.

לא כדאי לקנות בחנות שיש שם מלאי מוגבל, עדיף ללכת אל היצרן או סוכן שיש לו הרבה שופרות ולקנות בתחילת העונה לפני שהשופרות הטובות נחטפו.

היום יש הרבה שופרות פסולות שמילאו בהם החורים ומטעם זה יש מעדיפים לקנות שופר טבעי שעבדו אותו פחות ויש פחות סיכונים שנעקו חורים בשעת העיבוד, אבל שמעתי דיש שופרות טבעיים שגם בהם היו חורים שנחתמו, ויש גם שופרות הנראים טבעיים שצאמת שינו האורה שלהם²³. בנוסף, נדמה לי ששופר טבעי קשה יותר לתקוע כנ"ל. יש אנשים שקונים שופרות שעדיין לא קדחו בהם חור לתקוע בהם ורואים איך שעושים זה צפניהם, אבל שמעתי שגם בשופרות אלו יתכן שהיו חורים שנחתמו עוד לפני שלב זה.

צריך מומחה לראות שהשופר אינו פסול, אבל אפשר לעשות דיקקה ראשונה בלי מומחיות יתירה. אפשר להסתכל עליו לראות אם יש איזה שינויי קבע מחשידים. המומחים מסתכלים בזכוכית מגדלת עם אור חזק.

בנוסף להסתכלות היטב דיקקה לחורים ע"י סתימת מקום הפה באצבעו ולנפח דרך כד השני לראות אם יוצא חויר או מילוי השופר באצבעו.

שופר לא ימס באצטון²⁴ כלל, אבל יש דברים שסותמים בו חורים בשופרות שכן נמסים באצטון, ובמקום ספק פעמים יתברר ע"י שרייתו באצטון, אבל אין זה דיקקה מוחלטת לאפשר לסתום שופר בחומרים שאינם נמסים באצטון.

יש יצרנים שצובעים השופר עם לק²⁵, וזה אחד הסיבות שצריך הכשר²⁶

עושים המציירים צורות בשופר כדי לנאותו, ודוחק לומר דמייני רק בצבע שיש בו ממשות יותר מלק.

²² להלכה נפסק ששופר של איל אינו אלא הידור ולא קי"ל כהרמב"ם שהוא לעיכובא. בתימן היה נפוץ שופר הארז ומסולסל של הקודו שכפי הנראה אינו איל, וי"א שזה דישון או יעל. וכבר כ' ר' יעקב ספיר שהיה בתימן בשנת תר"כ (אבן ספיר, תשי"ז, עמ' 165) שבכל ארץ התימן אין להם שופרות של איל, או כי לא ידעו לעשות, ורבים תמחו שהרי בתימן נוהגים כהרמב"ם. אבל גם בתימן עמדו על זה. בספר סערת תימן (עמ' צ"ט) הביא זה בתוך רשימה של דברים שלא נהגו בתימן כהרמב"ם וכ' שופר של ר"ה שהיו נוהגים לתקוע בו ארז וכפוף שתיים או שלש כפופות, וקולו צח ומחריר. יש אומרים שהוא של חיה הדומה למין הכבשים על כן לא חשו לחומרתו שאין כשר אלא קרן הכבשים, יען ראו כי יש בשופר זה נוי מצוה בקומתו, וקולו יותר מקרן הכבשים, ועד היום תוקעים תקיעת מצוה בשופר זה, עפ"י הוראת הגאונים שכל השופרות הכפופים כשרים לכתחילה, עכ"ל. לאומתו הרב יוסף קפאח (הליכות תימן עמ' 11-12) כ' וז"ל שופר שתוקעים בו הוא כמובן של איל, לפי ההלכה. אך לא כל יהודי-תימן תקעו בשופר-של-איל. בכפרים רבים היו תוקעים בשופר-של-יעל. גם בעיר צנעא עצמה היו שתקעו בשופר של איל, והיו שתקעו בשופר גדול ארז ופתלתול. עוררים רבים יצאו נגד שופר זה, ולעומתם היו שטענו שהוא של איל, טענה שאינה מתקבלת על הדעת כלל. אך יש שהודו שאינו של איל, אלא שהמנהג לתקוע בשופרות אלו מוחזק בידי יהודי-תימן מימים קדומים מאד וכפי עיקר הדין, שכל השופרות כשרים; סבי מהר"י קאפח ז"ל התנגד בחריפות לשופר זה וטען שהוא קרן של תאו, שהוא ממשפחת הבקר ופסול מן הדין עכ"ל. ולקינחו, יש יצרן שופרות האומר בכל רעיון שהוא זוכה לקבל במכתי עת שבתימן לא ידעו שיש בעיה בשופר שלהם עד שהם הגיעו לא"י והביאו לו שופרות לתקן, והוא זה שחידש להם שאין זה שופר של איל, ומאז הפסיקו לתקוע בו, חוץ מאיזה טועים שעוד לא שמעו על התגלית שלו.

²³ ואם השופר באמת טבעי צריך לחוש שלא יהיה בתוכו בעלי חיים, כמו שקרה למכיר שלי שקנה שופר טבעי בדמים מרובים ובסוף היה בתוכו חרקים חיים.

היום נעשה האופנה אצל אנשים מסוימים להדר אחר שופר טבעי, אבל כנראה מנהג כלל ישראל מאז היה שלא לחוש לזה. לא שמעתי על קהילות שנהגו להדר אחר שופר טבעי [זולת בתימן, אבל גם שם לא שמעתי שהפוסקים שלהם הקפידו על זה אלא שכן נהגו למעשה, ואולי זה היה כשאר דברים שהיו פחות מפותחים בתימן גם לגבי דברים שאין מקום לומר שהקפידו על זה מחמת דרישת ההלכה], וגם בכל ציורים של שופרות מכל הדורות [דומני גם מזמן הבית] הם נראים יותר קרובים לשופרות מעובדים של היום מלשופר טבעי.

²⁴ אַצטאָנע, acetone.

²⁵ שעלאַק, shellac.

²⁶ ראיתי ברעיון עם הגאון ר' יצחק ישע"י וייס אבד"ק נוה אחיעזר שהוא טען שאין לק מעכב קול השופר וממילא אינו פוסל, האמת הוא שמסתבר כדבריו, אבל למעשה מפורש בשו"ע (תקפ"ו י"ז) שלא יפה

ומגיע הרבה פעמים לרובו של שופר, ומכיון שהיום יש הרבה שופרות הנקרא מראה טבעי סדק זה לפעמים נחבא בין הסכבות שהשופר בנוי מהם, ואריך התבוננות שאין שם תחילת סדק, סדק זה בדרך כלל ניתן לתקון על ידי חיתוך של האזור שהתחיל בו הסדק ובד"כ אינו ממשיך יותר. סדק במשך שארוך השופר באמצעו, מצוי הרבה במשך השופר כמה סנטימטרים לאחר פי השופר בחלק הישר של השופר בצד העליון, מקום זה הוא רגיש מול המבנה של החומר של השופר ובמקום זה הרבה פעמים נראה סדק, למרות שלא תמיד מה שנראה כסדק הוא סדק מעבר לעבר אבל הרבה פעמים סדק זה נמשך ומגיע עד לחלל השופר והוא מעבר לעבר, כן מצוי במקום זה או בתחילת הכפוף של השופר כלפי מעלה שבזמן עשיית השופר שייפו שם השופר ונעשה סדק קטן, ויש מקום לדון האם דבר זה נחשב סדק או חור, מ"מ כריך בכל שופר שיבדקו מקומו אלו שאין בהם חשש סדקים שהם מצויים.

טיפול ב"שופר": מומלץ לשמור השופר במקום מוצל ולא אטום, ואת השופר עצמו בחיק בד שיכול לנשום ולא צקית ניילון אטומה, חום גבוה או אבק אינו טוב עבור שופר.

מקובל שאין להכניס מים לשופר²², ובדרך כלל היו מנקים שופר עם חומץ²³ ויש אפילו שיעור עממי יסן על אלו שמזכיר רחילת השופר עם חומץ, ויש אומרים שטוב לרחוץ השופר עם ערבה, שמעתי מסוכן לשופרות שאפשר לרחוץ אותם עם אקונומיקה²⁴, ויחכו שטוב לנקות שופר עם אמוניה²⁵ אבל רחיתי פעם ברעיון עם מומחה לשופרות

שצאמת אין להכניס שום נוזל לתוך שופר, וגם ר' משה רטמן משופר כהלכה אמר לי שלכתחילה זה עדיף. במפעל לשופרות קול שופר אומרים – "הדרך הטובה ביותר לטיפול בשופר היא לא לעשות כלום! אם השופר מתאים לאדם שמתמש בו – אין צורך לעשות דבר, הרבה פעמים אפשר לקלקל. יש הנהגים לשפוף לתוך השופר ערבה, חומץ, יין מתוך מחשבה שהדבר משפר את כליל השופר – זו טעות! הקרן היא חומר שסופח אליו נוזלים שנספגים בתוכה וגורמים לעמעום הכליל באופן זמני. בעלי תקיעה ששופרים את השופר בסמוך לראש השנה מתפללים כשהם באים לתקוע בשופר וכלילו אינו כתמוך שלשום משום שהקרן לא התייבשה כהלכה. הדבר היחיד שכן מומלץ לעשות הוא בזמן התקיעות בראש השנה – לנקות את הפיה והקדח בחומר. את החומר ניתן להכין ממנהק מקטרת או מנוזל של עופות שחוטאו באלכוהול. מטרת החומר היא לספוג את הרוק שחדר לשופר תוך כדי התקיעות ולהשאירו נקי ויבש". אבל מאידך במפעל לשופרות אין אמרו לחבר שלי שאפשר גם להכניס מים. ובמפעל שופרות ירושלים אומרים – "לפני תקיעה בשופר מומלץ לנקות אותו, שכן לכלוך בתוך השופר לעתים גורם לסאונד גרוע וצורר. מומלץ להעביר חומר של מטלית מצד כותנה כשהיא טבולה באלכוהול, מרבית הלכלוך מתרכז בפיה של השופר מומלץ לנקות עם אמרון. לניקוי זריז יש לשפוף מעט אלכוהול לפיית השופר ולנער מספר פעמים, אפשר גם להעביר שטיפה באלכוהול והכליל משתפר פלאים".

שמעתי מר' משה רטמן משופר כהלכה שאם למעשה נרטב השופר אין לייבש אותו במהירות, כגון על הגחתו בשמש, משום שזה עלול לעשות סדקים ע"י ייבוש באופן לא אחיד.

²² שמעתי שזה שגורם ליבוש השופר אח"כ ויכול להסדק. בכלל ממליצים להחזיק שופר במקום יבש.

²³ עסיק, vinegar.

²⁴ בליאקירן, bleach.

²⁵ [אָמֹוֹנְיָא, ammonia]. בגמ' (רי"ה ל"ג א') שאסור לצחצח שופר במי רגלים מפני הכבוד, וצריך להבין למה ירצה לעשות זה, בנדה מוזכר

מי רגלים בתוך סממנים המנקים כתם, ובגמ' שם (ס"ב, א) מבואר דהיינו מי רגלים שהחמיצו, וזה ידוע דכאשר מי רגלים מתיישן חלק ממנו נהפך לאמוניה. ומסתבר דבשביל זה היה ענין להכניס מי רגלים, ומשמע שאמוניה היה ידוע כחומר טוב לנקות שופרות.

אופן הנכון לתקוע

אופן תקיעת שופר ע"י נשיפת אוויר לבטן ומשחררים אותו לאט בלי לנפח בכות. כשמחזירים אוויר באופן זה בד"כ הלחי בצד השופר מתנפח קצת ולחי השני אינו מתנפח כלל הגם שכשתוקעים בשופר לחץ השפתיים יכול לגרום שלא ינפח הלחי כלל, אבל רחיתי בעל תוקע טוב שתוקע כשאני לחוי מתנפחים הרבה. יש לנשוף את האוויר מהבטן ולא מבית החזה. אחת הטעויות אנשים עושים כשבאים ללמוד לתוקע הוא לנפח עם יותר מדאי כח, העיקר הוא לשחרר אוויר ע"י כיווץ שרירי הבטן אבל לא לנפוח בכח ממש.

כריך לסגור השפתיים אבל לא חזק מדאי ולשחרר את האוויר מנקודה אחת מרוכזת. המקום בשפתיים שהוא הכי טוב לתקוע שם יכול להשתנות מאדם אחד להשני, ועם נסיון מרגישים המקום הכי טוב עבורו.

בעל תוקע טוב יכול לתקוע בלי מאמץ ואינו מרגיש קשה. אם אינו יכול לתקוע כך סימן שאינו תוקע באופן הנכון.

שמעתי שעדיף שלא למלאות הבטן אוויר לגמרי. למעשה אני נוהג כך משום שאיני צריך יותר אוויר, אבל לא נראה לי שהוא נכון עכ"פ אצלי. אולי חושבים כן משום שכנוספים הרבה אוויר לוחק שנייה או שתיים עד שהאוויר נח, וקשה יותר לתקוע לפני זה, בפרט להחזיק תקיעה ישר בלי שינוי קול, אבל תקנה לזה להמתין קצת אחר הנשיפה לפני שמתחיל לתקוע ובד"כ אני עושה זה בכל אופן, אבל לא בדקתי אם זה באמת משפיע.

שמעתי שיש להחזיק השופר בזווית ישרה לפה, אבל לי נראה שזה תלוי בצבע התוקע והשופר.

אומרים שמקום השופר צפה בסוף מקום היבש לפני חלק הלחי, אבל מסתבר שגם זה אישי ואינו כלל לכל אחד.

יש ממליצים להחזיק השופר בצחי ידיו כדי שלא להעמיס על השפתיים עוד תפקיד להחזיק השופר.

יש בעלי תוקע שאינם מומחים דיו שמחזיקים אצבע אצל השופר לסגור השפתיים, אבל עדיף להתרגל לתקוע בלא זה, כשתוקעים הרבה בלי אצבע שרירי השפתיים יתחזקו ויהיה קל לתקוע בלי החזקת אצבע.

כדי למדוד אורך התקיעה אפשר להתרגל לחשוב דבר שלוקח זמן הרכיז כמו לספור בראשו או לחשוב איזה פסוק או מאמר חז"ל, או אפשר להסתכל על שעון בשעה שתוקע.

במקום שתוקעים שברים ישרים אפשר לעשותם בדיוק ג' כוחות ע"י חשיבת טו-או-טו בראשו בזמן שבועל תוקע ישר.

מידת תרועה מוסבר בהערה נו. אופן עשיית תרועה תימני אשכנזי ובבלי מוסר למעלה אצל צורת הקול.

ככלל: גובה הכליל תלוי בלחץ השפתיים, כל שהלחץ יותר הכליל גבוה יותר. וזה חשוב במיוחד לעשות תקיעה ישרה שלא לשנות הלחץ באמצע, וכן למנהג לעשות שינוי בקול יש מהם שעושים זה ע"י שינוי לחץ השפתיים.

לעשות תקיעה ישרה צריך לזהר שלא לשנות לחץ השפתיים זווית

מלהתרגל לזה ואולי שלא לחשוב על זה שיש שם איבוד, אבל פעמים ריכים לפוש קצת לפני שממשיכים לתקוע, בפרט אחר כמה ניסיונות לתקוע שלא עלו יפה, זה מאוד לא נוח להמתין סתם כשכל האזור מחכים להמשך התקיעות וחלק גדול מהם מסתכלים על צעל התוקע וזה רק מגביר הלחץ, עצה לזה להמציא איזה דבר לעשות שלא יראה כהמתנה סתם, אפשר לנקות פה השופר עם מטלית ויש המכים פה השופר ביד שאינו עוזר כלום ואולי הם עושים כן מטעם זה. מניסיון שלי מועיל לנשוף כמה נשיפות מהירות ורדודות לפני שמנסים לתקוע עור, איני יודע אם זה עוזר באמת או רק מוריד הלחץ.

השופר או חוזק הגפיתו משך כל התקיעה. כריך להתרגל לזה. זה דורש ריכוז, וריך למנוע דברים העלולים להפריע לבעל תוקע, כגון ילדים העוזרים על ידו באמצע התקיעה.

סיום תקיעה באופן חלק דורש שימת לב במיוחד, בד"כ אני מסיים תקיעה עם הלשון משום שקשה להפסיק לתקוע באופן חלק.

אני מקפיד שמקום השופר צפה יהיה יבש משום שפעם החליק השופר באמצע התקיעה ופסלו ותליתי זה ברטיבות מחמת רוק, ובד"כ אני גם מיבש קצת מקום הפה לפני שאני מתחיל לתקוע, אבל שמעתי שיש אנשים שקל להם יותר כשהוא רטוב.

אחד הדברים שבעל תוקע כריך להתמודד בו הוא אימתא לזיכורא ולחץ, בפרט בשנים הראשונות¹³, בד"כ אין הרבה מה לעשות חוץ

שעושים בבית, וקשה מאוד לשער איך יצאו ממה שיכול לתקוע לפני ראש השנה.

¹³ ידוע לבעלי תוקע שהתקיעות בבהכ"נ אינם כ"כ טובים כמו מה

הכנה

כמבואר למעלה. שמעתי תרגיל העוזר לתקוע תקיעה ישרה, לנפח על נר דולק בלי לכבות אותו. שמעתי ממוזיקאי המנגן בחצוצרה שיש להם תרגיל לשים אצבע צפה במקום החצוצרה ולסגור השפתיים חזק סביבו כחצי דקה כמה פעמים, לכאורה אותו עיקרון טוב גם לתקיעת שופר. יתכן שעוזר גם לסגור השפתיים חזק בלי אצבע, ויותר קל לעשות זה בכל מקום בלי לדאוג שאנשים יסתכלו עליו כמשוגע. שמעתי ממומחה לפיתוח קול ששחיה¹⁴ טוב לתקיעת שופר. לכאורה כל התעלמות איכותי טוב¹⁵. היות שתוקעים ע"י מה שמסחררים אוויר ע"י כיווץ שרירי הבטן מסתבר שתרגילים לחזק שרירי הבטן יעזרו, בפרט כשתוקעים הרבה.

¹⁴ שווימרי, Swimming.

¹⁵ אני הולך ברגל הליכה של שלשים וחמש דקות כדי או ה' פעמים בשבוע, שנה אחת נשבר לי רגל וכמעט לא הלכתי ברגל כל אלול, והרגשתי הבדל בהתקיעות. סיפרתי זה לעוד בעל תוקע והוא אמר לי שהוא כמעט לא הלך ברגל והשנה הוא התחיל ללכת ברגל מטעם בריאות והוא ראה שזה עוזר.

עיקר ההכנה לבעל תוקע הוא לתקוע הרבה, הן ללמוד לתקוע בכלל, והן להיות מוכן לתקוע בד"ה גם עבור צעל תוקע מומחה. כשלא תוקעים הרבה גם מומחה מאבד מהמיומנות שלו הגם שבמשך השנים ריכים לתקוע פחות להיות מוכן, והיום בתחילת חודש אלול כשאני מתחיל לתקוע אני מרגיש כמו שהייתי מרגיש פעם אחר שבע או שבעיים ושמעתי על צעלי תוקע מומחים שמתחילים לתקוע כבר בחודש תמוז, ובעל תוקע מומחה במיוחד אמר לי שהוא תוקע פעם שבעה כל השנה.

כריך לתקוע בהשופר של ראש השנה. תוקעים בכל שופר באופן אחר קצת וריך להיות מורגל להשופר שיתקע בו¹⁶.

כדי להחזיק השרירים כריך לתקוע הרבה. יש ממליצים לתקוע כל יום עשר דקות תקיעה אחד אחר השני הכי ארוך שאפשר לו לתקוע.

טוב לתקוע הרבה יותר ממה שיטען לתקוע בראש השנה. יש תוקעים מלאה קולות ברכף אחד כל יום, ויש שמאריכים התקיעות הרבה יותר ממה שתוקעים בראש השנה, ואולם למי שרוצה להתרגל לתקוע תקיעה כשיעור יהיה סתירה לזה.

יש מייעצים להתרגל לעשות כל מיני קולות מהשופר. לדבריהם ע"י זה יסלוט יותר טוב על התקיעות.

קורה שיואל דס מהשפתיים כשתוקע, אבל כשתוקעים הרבה לפני ראש השנה השפתיים מתחזקים ובד"כ זה יפסיק. אפשר גם לתקן השופר,

¹⁶ בכל השנה אני יכול לתקוע לא רק בכל שופר אלא בכמעט כל דבר חלול, אבל בסוף אלול אחר שתקעתי הרבה בשופרות של ר"ה נעשה יותר ויותר קשה לתקוע בשופרות אחרות מאחר שהתרגלתי הרבה בשופר אחרת, מטעם זה אני משתדל שלא לתקוע בשופרות אחרות בסוף אלול שלא לקלקל ההרגל לשופרות של ר"ה.

שנה אחת עשיתי הידור חדש לתקוע עם ב' שופרות, שלא כמו כל שנה שאני תוקע הכל משופר אחד ומחזיק שופר השני רק במקרה שיהיה לי בעיות עם הראשון, [הטעם שלי היה כמו שיש אנשים הנוטלים כמה אתרוגים שמא א' אינו כשר וכ"כ שמא שופר אחד אינו כשר ולא ידוע ל], ולמעשה הגם שלפני ר"ה התרגלתי על שניהם והחלפתי שופרות רק מתקיעות דמיושב למעומד ולאחר חזרת הש"ץ והיה לי הרבה זמן ביניהם מ"מ כל פעם שהחלפתי שופר לקח לי כמה תקיעות עד שנעשה נוח ממש לתקוע בו.

הערות ועיונים בעניני תקיעות שופר

אורך שבר לריב"א.....טז-יז
 טו-או.....יא
 למנהג הספרדים.....י, יד, יז
 לקצר בכל שבר ולהרבות במנינה.....טו
 מנהג תימן.....יא
 ריבוי שברים לכתחילה (מנהג בריסק).....טו
 של האדמו"ר מוהרש"ב מלובביץ.....יב
 של הגרי"ז.....טו, יב
 של הח"ח.....י
 של ר' הענקין.....יב
 של ר' חיים.....יב
 של ר' חיים עוזר.....יב
 של ר' יהושע לייב.....יב
 שברים תרועה
 איזה נשימה אחת ואיזה שתי נשימות.....כב
 הבליעה שבר ד' בתרועה.....כ
 שיעור הנשימה.....יז
 של הגר"ח.....כב
 שופר
 איך בוחרים שופר.....כד
 חלקי השופר והשפעתם.....כה
 טיפולו.....כז
 מנהג תימן.....כו
 שופר נאה.....כה

ת

תקיעה

יצא אויר בלי קול רם בתחילה.....ה
 להאריך לכתחילה.....טו
 מנהג אונגרין.....ב
 מנהג אשכנז.....ב
 מנהג בעלזא ובאבוב.....ב
 מנהג הולנד.....ב
 מנהג תימן.....ב, ד
 נשברה תקיעה בתרא אחר השיעור.....ד
 שינוי קול.....ד
 שיעורו כשהאריך בתרועה.....ח, ו-ח
 תקיעה גדולה.....ח
 טעמו.....ט
 מנהגים שונים.....ח
 שיעורו.....ט
 תרועה
 יבבא קצרה.....טז
 להרבות במנינה לכתחילה.....טז, טו
 מנהג אשכנז ותימן.....טז
 צורת הקול.....טז-יז

ב

בעל תוקע

כיוון שלא להוציא אחד.....כג
 שינה מדעת שוכרו.....כג

ה

הפסק

לחוש להראבי"ה שצריך ל' קולות בלי הפסק.....כב

כ

כיסוי השופר בין סדרים.....כג

ל

לתקועה שיטות שונות.....כג

מ

מאה קולות

טעות בתקיעות שאחר התפילה.....כב

נ

נשים

שהחיינו ביום שני.....כד

ע

עצות לבעלי תוקע.....כד
 ערב ר"ה
 לתקועה שלא כסדר.....כג

ק

קול לחש.....ה
 קטן
 לתוקע עבור קטנות.....כב
 לתקוע שלא כסדר.....כב

ש

שברים